

OROSZORSZÁG KÉT VILÁG KÖZÖTT

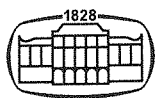
NEMZETKÖZI GAZDASÁG SZAKKÖNYVTÁR

Sorozatszerkesztő:
BLAHÓ ANDRÁS

OROSZORSZÁG KÉT VILÁG KÖZÖTT

Szerkesztette:

SIMAI MIHÁLY

AKADÉMIAI KIADÓ

A kutatómunkát és a kötet megjelentetését
az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok (OTKA) K 68923 számú támogatása
tette lehetővé.

A Nemzetközi gazdaság szakkönyvtár sorozatszerkesztője:
Blahó András

Tanácsadó bizottság:
Benczes István, Palánkai Tibor, Simai Mihály, Szentés Tamás

ISBN 9789630590457
HU ISSN 2061-1080

Kiadja az Akadémiai Kiadó,
az 1795-ben alapított
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja
1117 Budapest, Prielle Kornélia u. 19.
www.akademiaikiado.hu
www.gazdasagiklub.hu

Első magyar nyelvű kiadás: 2011

© Simai Mihály, Farkas Péter, Ludvig Zsuzsa, Weiner Csaba, 2011
© Akadémiai Kiadó Zrt., Budapest, 2011

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Fehér Katalin
Olvasószerkesztő: Barabás József
Termékmenedzser: Kiss Zsuzsa
Fedélterv: Markó Natália munkája
A számítógépes tördelés a CompLex Kiadó Kft. DTP-csoport munkája
Budapest, 2011
Kiadványszám: BB110003
Megjelent 44,33 (A/5) ív terjedelemben

Készült a Gyomai Kner Nyomda Zrt.-ben,
a nyomda alapításának 129. esztendejében.
Felelős vezető: Fazekas Péter vezérigazgató
www.gyomaikner.hu

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítást, a nyilvános előadás,
a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is.

Printed in Hungary

TARTALOM

Előszó.....	11
Bevezetés.....	13
<i>Simai Mihály</i>	
Az orosz föderáció a XXI. században, az átalakulás és a világgazdasági integrálódás útjain	21
Bevezető.....	23
1. Az „új Oroszország-identitás” formálódása és útkeresése	27
2. A történelmi múlt és „kísértetei”.....	29
3. Az új Oroszország társadalmi berendezkedése: az orosz kapitalizmus formálódása	32
4. Az államszervezet főbb jellemzői, az orosz belpolitika változó erővonalai és a Medvegyev-manifesztum	34
5. Az orosz gazdasági fejlődés főbb irányai és tényezői a XXI. század első évtizedeiben.....	39
5.1. A földrajzi tényezők és a természeti feltételek szerepe az orosz társadalom és gazdaság fejlődésében a XXI. század következő szakaszában.....	42
5.2. A fejlődés emberi tényezői és az orosz demográfiai válság realitásai	47
5.3. A „tudástőke” szerepe. Növekedési tényező lehet-e az orosz tudomány?	52
5.4. Az orosz gazdaság a XXI. század elején: válságok, konszolidációs programok és távlati koncepciók.....	68
5.5. Az Orosz Föderáció gazdasági kilátásai a XXI. század első világgazdasági válsága utáni szakaszban	78
5.6. A válság három fázisa.....	80
5.7. A múlt néhány gazdasági öröksége és a jövő	87
6. Az orosz föderáció a globális integrálódás útján	103
6.1. Oroszország külkereskedelme.....	103
6.2. A transznacionális társaságok szerepe.....	108
7. Az Orosz Föderáció a globális rendszer új hatalmi tényezője	111
7.1. Néhány főbb partner és reláció az orosz külpolitikában és a gazdasági kapcsolatokban	119

7.2. Oroszország a nemzetközi multilaterális szervezetekben	149
7.3. A biztonságpolitika, a katonai doktrínák és az orosz hadsereg modernizálása	152
8. Összefoglalás és következtetések	157
Referenciák	165

Farkas Péter

Feldolgozóipar és gazdaságpolitika Oroszországban.	171
A statisztikák nyelvén	173
Iparpolitika: visszatekintés a kilencvenes évekre	174
Az ipar gyenge konszolidációja	179
Kitekintés a regionális aránytalanságokra	181
Gazdaságpolitikai programok és lépések a 2000-es években	183
Az iparpolitika a cégek szemével	193
A gépipari ágazat törekvései	195
A mikroelektronika és kormányzati fejlesztési programja	197
Az állami válságkezelés és az ipar	199
Referenciák	202

Ludvig Zsuzsa

Oroszország külkereskedelme	205
Bevezetés	207
1. Az orosz külkereskedelmi rendszer és politika: liberalizáció versus protekciónizmus	209
2. Az orosz külkereskedelem szerkezete	214
2.1. Az orosz külkereskedelem áruszerkezete	216
2.1.1. Az orosz kivitel szerkezete	216
2.1.2. Az orosz behozatal szerkezete	218
2.2. A világgazdasági válság hatása az orosz külkereskedelemre	219
3. Oroszország legfontosabb külkereskedelmi partnerei	220
3.1. FÁK-partnerországok	225
3.1.1. Integrációs kezdeményezések a posztszovjet térségben	227
3.2. Az Európai Unió és tagállamai	229
3.2.1. Oroszország legjelentősebb uniós kereskedelmi partnerei	232
3.2.2. Az EU–orosz kereskedelem intézményes keretei	234
3.3. Kína, a feltörsz partner	236
4. Az orosz WTO-csatlakozási folyamat	239
Összegzés kitekintéssel	241
Referenciák	243

Weiner Csaba

Az orosz társaságok külföldi tőkekihelyezéseinek alakulása a világon és az orosz befektetők magyarországi jelenléte.	245
1. Oroszország helye a világ FDI-exportjában	247
1.1. Fúziók és felvásárlások	254

1.2.	Zöldmezős projektek	255
2.	Az FDI célországai	256
3.	A befektetések ágazati megoszlása	259
4.	A legjelentősebb orosz TNC-k	261
4.1.	Ágazatok	265
4.2.	A legnagyobb orosz TNC-k külföldi közvetlen tőkeberuházásainak célországai	268
4.2.1.	Észak-Amerika	273
4.2.2.	Afrika	275
4.2.3.	Latin-Amerika	276
5.	Motivációk	277
5.1.	Az állam szerepe a külföldi terjeszkedés ösztönzésében	279
6.	Nehézségek a külföldi terjeszkedésben	283
7.	A válság hatása a közvetlen beruházási tőkék exportjára	285
8.	Orosz közvetlen tőkeberuházások Magyarországon	287
8.1.	A legjelentősebb szereplők és befektetések	289
8.1.1.	Panrusgáz	289
8.1.2.	Az ÁÉB, a Gazprom és a Rahimkulov család	292
8.1.3.	Felvásárlási sokk Magyarországon az ezredfordulón: a BorsodChem és a TVK esete	294
8.1.4.	A Mol és a Szurgutnyeftyegaz harca	294
8.1.5.	További orosz olajtársaságok Magyarországon	295
8.1.6.	A Gazprom magyarországi vezeték- és tárolótervei a kétezres évek közepétől	296
8.1.7.	Kohászati felvásárlási célpontok: Dunaújváros és Diósgyőr	297
8.1.8.	Oroszok a magyar gépgyártásban	297
8.1.9.	rosz–magyar nanotechnológiai együttműködés	298
8.1.10.	Malév	298
8.1.11.	Záhony	299
9.	Összegzés	300
	Referenciák	302

Weiner Csaba

**Külföldi közvetlen tőkeberuházások Oroszországban, kitekintéssel
az oroszországi magyar befektetőkre**

		305
1.	Oroszország helye a világ FDI-importjában	307
1.1.	Fúziók és felvásárlások, zöldmezős projektek	313
2.	Az FDI forrásországai	316
3.	Az FDI területi megoszlása	320
4.	A befektetések ágazati megoszlása	320
4.1.	Villamosenergia-ipar	323
4.2.	Olaj- és gázszektor	324
4.3.	Feldolgozóipar	326
4.3.1.	Autógyártás	327
4.4.	Pénzügyi szolgáltatások	328

4.5.	Kis- és nagykereskedelem	329
5.	Motivációk	330
5.1.	A piac mérete	331
5.2.	Állami befektetésösztönzés	332
5.2.1.	Különleges gazdasági övezetek	332
5.3.	Munkaerő	334
6.	Nehézségek	335
6.1.	A Jukosz-ügy: egy új energiapolitikai modell kezdete 2003-tól	335
6.2.	A külföldi beruházások korlátozása	336
6.3.	Állami stratégiai korporációk	337
6.4.	Elfordulás az Energiacharta-szerződéstől	338
6.5.	Oroszország WTO-csatlakozásának elhúzódása	339
6.6.	A szellemi tulajdonjogok megsértése	339
6.7.	Korrupció	340
6.8.	Bürokrácia, doing business, infrastruktúra	341
7.	Magyarország	342
7.1.	A legjelentősebb szereplők és befektetések	346
7.1.1.	Richter	346
7.1.2.	EGIS	347
7.1.3.	Mol	348
7.1.4.	OTP Bank	349
7.1.5.	A TriGránit és Demján Sándor érdekeltségei	350
8.	Összegzés és kitekintés	354

Weiner Csaba

Oroszország a világ átalakuló energiagazdálkodásában

Az orosz gáz-, olaj- és szénipar a XXI. század első évtizedének végén	357
Bevezetés	359
1. Oroszországi energiastratégiák	361
1.1. A 2030-ig szóló orosz energiastratégia	361
1.2. Energiahatékonyság	363
2. Az orosz gázipar	366
2.1. A gázipari változásokat meghatározó főbb globális trendek a XXI. század első évtizedének végén	367
2.2. Az orosz gázmérleg sajátosságai	368
2.3. A gáztermelés alakulása Oroszországban	369
2.3.1. A gáztermelés regionális megoszlása	369
2.3.2. Az oroszországi gáztermelők	371
2.3.2.1. Gazprom	371
2.3.2.2. Gazpromon kívüli termelők	372
2.3.3. A Gazprom mezőfejlesztési projektjei (gázdeficit helyett) gáztöbblet idején	373
2.3.4. Oroszország és a nem konvencionális gáztermelés	375
2.3.5. Beruházások az orosz gáziparban	376
2.3.5.1. A külföldi beruházások korlátozása	376

2.4.	Gázvásárlások Közép-Ázsiából	377
2.5.	A Gazprom gázértékesítése.	378
2.5.1.	Belföldi gázárak	379
2.5.2.	A Gazprom külföldi gázértékesítése	379
2.5.2.1.	Európa	380
2.5.2.2.	FÁK	381
2.6.	Diverzifikáció	383
2.6.1.	Az európai tranzitdiverzifikáció	383
2.6.1.1.	Északi Áramlat	383
2.6.1.2.	Déli Áramlat	384
2.6.2.	Vezetékesexport-tervek Kínába, Dél-Koreába és Japánba	385
2.6.3.	LNG-tervek Oroszországban	388
3.	Az orosz olajipar	390
3.1.	Oroszország részesedése a világ olajkészleteiből	390
3.2.	Az oroszországi olajtermelés	390
3.2.1.	A termelés 2004 és 2008 közötti alakulásának okai.	391
3.2.2.	Az oroszországi olajtermelő társaságok és az állami ellenőrzés	392
3.2.3.	Fordulat az oroszországi olajtermelésben 2009-ben	394
3.2.3.1.	Kitermelési adó és exportvám	397
3.2.4.	Az olajtermelés regionális megoszlása és a kitermelés jövője	398
3.2.4.1.	Elégségesek az olajkészletek?	399
3.2.4.2.	Mekkora beruházásra van szükség?	400
3.2.4.3.	Honnan lesz erre pénz?	400
3.3.	Az orosz olajexport.	402
3.3.1.	Az olajexport viszonylati megoszlása	402
3.3.2.	Exportirányok	403
3.3.3.	Exportútvonalak Oroszország európai felén	404
3.3.3.1.	Balti vezetékhálózat	405
3.3.3.2.	A Szuhodolnaja–Rogyionovszkaja olajvezeték	406
3.3.3.3.	Varandej: az új északnyugat-oroszországi kapu	406
3.3.3.4.	Kaszpi Csővezeték-konzorcium	406
3.3.3.5.	Oroszországot elkerülő olajvezetékek Azerbajdzsánból	407
3.3.3.6.	A Boszporuszt elkerülő vezetékiprojektek	407
3.3.4.	Olajexport Kínába.	408
3.3.4.1.	Export a Szahalin–1 és a Szahalin–2 projektekből.	408
3.3.4.2.	Az Ataszu–Alasankou kőolajvezeték	409
3.3.4.3.	A Rosznyefty olajexportja vasúton.	409
3.3.4.4.	A Kelet-Szibéria–Csendes-óceán olajvezeték	410
3.3.4.5.	Az olaj minősége és ára	412
3.4.	Olajfinomítás és olajtermékexport	413
4.	Az orosz szénipar	415
4.1.	Globális szénipari helyzetkép	415
4.2.	Szénkészletek Oroszországban.	416
4.2.1.	Oroszország részesedése a világ szénkészleteiből	416

4.2.2.	Az oroszországi szénkészletek regionális eloszlása	416
4.3.	Az oroszországi széntermelés és -felhasználás	417
4.3.1.	Az oroszországi széntermelés alakulása.	417
4.3.2.	Az orosz szénipar átalakulása, vállalati szereplők	419
4.3.3.	Szénfelhasználás Oroszországban.	420
4.3.4.	Szénárak.	421
4.4.	Az orosz szénexport.	422
4.4.1.	A szénexport viszonylati megoszlása	422
4.4.1.1.	Európa	424
4.4.1.2.	Ázsia	424
4.4.2.	Tengeri kőszén-kereskedelem a világon és Oroszország	424
4.4.3.	Orosz exportútvonalak	426
4.4.4.	A szállítási költségek különös jelentősége az orosz exportban	427
4.4.5.	Szűk keresztmetszetek az orosz export-infrastruktúrában	427
5.	Összegzés és kitekintés	428

Ludvig Zsuzsa

Magyar–orosz kapcsolatok a rendszerváltást követő két évtizedben: fókuszban a kétoldalú kereskedelem.	433
Bevezető gondolatok a kétoldalú gazdasági kapcsolatok politikai háttéréről	435
1. Rendszerváltás a magyar–orosz gazdasági kapcsolatokban	437
1.1. A nagy törés időszaka (1989–1991)	437
1.2. Új orientációk és orosz piacgazdasági átmenet (1992–1997)	442
1.3. Kivonulás vagy kiszorulás?	447
1.4. A közép-kelet-európai térség helye az új orosz érdekrendszerben	452
1.5. A magyar–orosz kereskedelem egyensúlybeli, szerkezeti, vállalati és egyéb jellemzői 1997-ig.	454
2. Újabb töréspont: az 1998-as orosz pénzügyi válság hatása a magyar–orosz gazdasági kapcsolatokra	460
3. Magyar–orosz kapcsolatok a kétezres években	463
3.1. Magyarország EU-csatlakozásának hatásai a kétoldalú gazdasági kapcsolatokra, különös tekintettel az áruforgalomra.	464
3.1.1. Orosz érdekek	464
3.1.2. Magyar érdekek és szempontok	468
3.2. A kétezres évek sikertörténete (2002–2008).	470
3.2.1. A magyar–orosz gazdasági együttműködés egyéb területei és eredményei	472
3.3. Lendületvesztés: a kétezres évek eleji világgazdasági válság következményei	473
Összegzés – kitekintéssel	475
Referenciák	478
Használt honlapok.	479
Függelék	481

Weiner Csaba

OROSZORSZÁG A VILÁG ÁTALAKULÓ ENERGIAGAZDÁLKODÁSÁBAN

**Az orosz gáz-, olaj- és szénipar
a XXI. század első évtizedének végén**

Wetter 1917

ORCA 1917

A VILLO ARAIA 1917

ENTRE 1917 1917

AL OTRO LADO DEL R. 1917
A XXV 1917 1917

Oroszország ma két területen tekinthető nagyhatalomnak: az energetikában és a katonai erőben. Oroszország mind termelőként, mind fogyasztóként kiemelt szerepet játszik a világ energiagazdálkodásában.

A világ energiapiacán betöltött szerep nemcsak gazdaságilag-energetikailag fontos, hanem meghatározó nemzetközi politikai kérdés is: eszköz a politikai befolyás erősítéséhez.

Mindez azonban a felhasználó nélkül nem realizálható.

Oroszországnak a változó körülmények közt helyt kell állnia a nemzetközi versenyben, miközben az orosz gazdaság jövője még hosszú ideig a nyersanyagszektortól fog függeni.

Bevezetés

A világ primerenergia-felhasználása az 1980–1982-es csökkenést követően 2008-ig megszakítás nélkül növekedett. A 2008-as érték több mint 70 százalékkal volt magasabb az 1982-esnél. A 2008-as év mérföldkövet jelentett: az OECD-n kívüli energiafelhasználás először volt nagyobb, mint az OECD-államoké.¹

A világválság alatt 2009-ben 1,1 százalékkal mérséklődött a világ primerenergia-felhasználása, miközben a világgazdaság két százalékkal zsugorodott. A 2009-es energiafelhasználás-csökkenés volt az eddigi legnagyobb 1965 óta, mióta a BP a közismert éves kiadványát publikálja. Az energiafelhasználás az OECD-ben öt százalékkal, vagyis a GDP visszaesésénél (3,4%) nagyobb mértékben csökkent, míg az OECD-n kívül 2,7 százalékkal, azaz a GDP-növekedésnél (2,4%) erősebben nőtt. Az OECD-n kívüli felhasználásnövekedés kizárólag Kínának és Indiának volt köszönhető.²

Az orosz energiafelhasználás 2009-ben 6,4 százalékkal esett, miközben a bruttó hazai termék 5,9 százalékkal. Oroszország a világ harmadik legnagyobb energiafelhasználója, 2009-ben 5,7 százalékos globális részesedéssel. A BP szerint az első helyen továbbra is az Egyesült Államok állt (19,5%), Kínát (19,5%) megelőzve. Oroszországot India (4,2%) és Japán (4,2%) követte a sorban.

Az oroszországi energiafelhasználás 2008-ban (a 2009-es esést megelőzően) még mindig az 1990-es szint nem egész 80 százalékát tette ki. Az üvegházhatású gázok (ÜHG) kibocsátása terén 30 százalékkal volt az 1990-es érték alatt.^{3,4} Oroszország 1990-ben az Egyesült Államok után a második legnagyobb energia-

¹ BP Statistical Review of World Energy 2009. (Christof Rühl bemutató előadása, 2009. június 10.) http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/STAGING/global_assets/downloads/S/Stats_Review_2009_Speech.pdf (a továbbiakban: BP 2009)

² BP Statistical Review of World Energy 2010. (Christof Rühl bemutató előadása, 2010. június 9.) http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/STAGING/global_assets/downloads/S/Stats_Review_2010_Speech.pdf (a továbbiakban: BP 2010)

³ Pathways to an Energy and Carbon Efficient Russia. McKinsey & Company, 2009. december, pp. 15–16. http://www.mckinsey.com/clientservice/sustainability/pdf/CO2_Russia_ENG_final.pdf

⁴ Ez azért fontos, mert Oroszország a kiotói jegyzőkönyvben azt vállalta, hogy az ÜHG-kibocsátást az 1990-es szinten tartja 2008 és 2012 között. Oroszország 1999-ben írta alá és – miután 2004 tavaszán végre lezárultak az EU–orosz bilaterális WTO-tárgyalások – 2004 őszén ratifikálta a kiotói jegyzőkönyvet. Ezzel lehetővé tette, hogy az 2005-ben életbe lépjen.

felhasználó és a harmadik ÜHG-kibocsátó volt az Egyesült Államokat és Kínát követően.⁵

Oroszország 2009-ben a világ legnagyobb olajtermelője volt, 1991 óta először ismét megelőzve Szaúd-Arábiát. A gáztermelésben a második helyen állt, minekután visszacúszott az Egyesült Államok mögé, amelyre utoljára 2001-ben volt példa. Ennek ellenére a Gazprom továbbra is a világ első számú gáztermelője, amelyet 2007 márciusában a *Financial Times* az új hét nővér egyikének nevezett ki. Az új hét nővér közé az OECD-n kívüli legbefolyásosabb energetikai társaságok tartoznak.⁶ A különböző összeolvadások miatt ma már csak négy nővér van: az ExxonMobil, a Chevron, a Royal Dutch Shell és a BP.⁷

Oroszország a széntermelésben az ötödik volt 2009-ben, viszont a második legnagyobb szénkészlettel bír a világon. A bizonyított gázkészletek terén a globális rangsor élén áll, ám az igazolt olajkészletek alapján csak a hetedik lett, sőt, ha Kanada esetében az olajhomokot (mint nem konvencionális olajkészletet)⁸ is beszámítjuk, akkor Oroszország csak a nyolcadik.

Az orosz energiamérlegben a gáz szerepe kiugróan magas. A gáz részaránya a primerenergia-termelésben 2008-ban 42,7 százalékra rúgott,⁹ míg a primerenergia-felhasználásban a nyomott belföldi áraknak köszönhetően – az 1990-es 42,1 százalékkal szemben¹⁰ – 2008-ban 53,1 százalék volt.¹¹

A Nemzetközi Energiaügynökség (IEA) adatai szerint 2007-ben a gáz aránya az oroszországi villamosenergia-fejlesztésben 47,9 százalék volt, a hőtermelésben 66,4 százalék.¹² 2008-ban a gáz adta a hőerőművekben felhasznált tüzelőanyag 70,3 százalékát, szemben az 1990-es 58,5 százalékkal. A növekedés az olaj, pontosabban a pakura kárára ment végbe, amelynek részaránya a fenti időszakban 12,3 százalékról 2 százalék alá csökkent. A szén súlya 27 százalék körül alakult.¹³

⁵ *Pathways to an Energy and Carbon Efficient Russia*. McKinsey & Company, 2009. december, pp. 15–16.

⁶ Hoyos, Carola: The new Seven Sisters: oil and gas giants dwarf western rivals. *Financial Times*, 2007. március 11.

⁷ A hét nővér elnevezés Enrico Matteitól származik.

⁸ A nem konvencionális szénhidrogének közé mindenekelőtt az olajpalát, az olajhomokot (kátrányhomok, bitumenes homok), a nehézolajat, a palagázt, a homokgázt, a szénhez kötött metánt a még nem bányászott széntelepekből (*Coalbed Methane* – CBM), a szénbányászattal összefüggő metánt (*Coal Mine Methane* – CMM), a felhagyott bányák/bányamezők metánvagytonát (*Abandoned Mine Methane* – AMM), a metánhidrátot (gázhidrát) és a „nagy mélységű gázt” (*deep gas*) soroljuk. A CBM-ről, a CMM-ről és az AMM-ről lásd: Fodor Béla: *Magyarország szénhez kötött metánvagytona*. <http://bdszarhiv.atw.hu/files/metan.pdf>

⁹ *Rosszijszkij Sztatyisztjicseskij Jezsegodnyik 2009*. Sztatyisztjicseskij Szbornyik. Roszsztat, Moszkva, 2009.

¹⁰ *Gazprom in questions and answers*. Gazprom, 2008. március 28., p. 69. http://eng.gazpromquestions.ru/fileadmin/template/docs/light_engl_28_03_08.pdf

¹¹ *Energy Strategy of Russia for the period up to 2030*, p. 144.

¹² IEA http://www.iea.org/stats/electricitydata.asp?COUNTRY_CODE=RU

¹³ *Toplivno-energetjicseskij komplex Rosszii 2000–2006 gg. Szpravocsno-analjtjicseskij obzor*. IAC Energyija, Moszkva, 2007, p. 374.; *Energy Strategy of Russia for the period up to 2030*.

Oroszország a negyedik legjelentősebb áramtermelő a világon, a vízenergia-felhasználásban az ötödik, az atomenergia-felhasználásban pedig a negyedik. Az orosz áramtermelés csak 2008-ban haladta meg az 1992-es szintet, elmaradt azonban még az 1990-es és az 1991-es nagyságtól.¹⁴ 2008-ban az áramtermelés 15,7 százalékát az atomerőművek adták, 16,1 százalékát a megújuló erőforrásokat felhasználó létesítmények és a szivattyús energiatárolós vízerőművek, 31,1 százalékát a kondenzációs (hagyományos) erőművek, 37,1 százalékát pedig a kapcsolt hő- és villamosenergia-termelő erőművek (CHP).¹⁵

1. Oroszországi energiastratégiák

A Szovjetunió felbomlását követően az orosz kabinet 1992-ben fogadott el egy energetikai koncepciót, amely az „Oroszország energiapolitikája az új gazdasági feltételek között” címet viselte. A 2010-ig szóló orosz energiastratégiát a kormányzat 1994. december 7-én hagyta jóvá, míg a vonatkozó, 472. számú, „Az Oroszországi Föderáció energiapolitikájának és tüzelőanyag-energetikai komplexuma strukturális átalakításának fő irányai a 2010-ig tartó időszakban” elnevezésű elnöki ukáz (törvényerejű rendelet) 1995. május 7-én született meg. 1995. október 13-i az „Oroszország 2010-ig szóló energiastratégiájának alapelvei” nevű, 1006. számú kormányhatározat. A kormány 5 évvel később, 2000. november 29-én szentesítette az „Oroszország 2020-ig szóló energiastratégiájának alapelvei” című dokumentumot.¹⁶ Az orosz kormány 2003. augusztus 28-án hagyta jóvá a 2020-ig szóló orosz energiastratégiát. Az energiastratégia kidolgozására és monitorozására 1998-ban létrehozott Energiastratégiai Intézet 2007-ben adta ki a 2030-ig szóló energiastratégia koncepcióját, majd a kormány végül egy 2009. november 13-i kormányrendelettel fogadta el az új, 2030-ig szóló energiastratégiát.

1.1. A 2030-ig szóló orosz energiastratégia

A hatályos energiastratégia a 2030-ig szóló időszakot három szakaszra bontja:

1. Az első szakasz 2013/2015-ig tart. A fő feladat a válságjelenségek gyors leküzdése a gazdaságban és az energetikában, a gazdasági válság kihasználása az úgynevezett tüzelőanyag-energetikai komplexum (TEK)¹⁷ minőségi megújítására és modernizációjára.

¹⁴ BP Statistical Review of World Energy 2010.

¹⁵ Energy Strategy of Russia for the period up to 2030.

¹⁶ Insztitút enyergyicseszkoy sztrategyii. <http://www.energystategy.ru/>; Busujev, Vitalij: *Enyergytyika* – XXI. Előadásanyag, 2007. december, p. 44. <http://www.labenin.ru/Docs/en-21.ppt>; Mílov, Vladimir–Coburn, Leonard L.–Danchenko, Igor: Russia's Energy Policy, 1992-2005. *Eurasian Geography and Economics*, 47. évf., 3. sz., 2006. május–június, pp. 285–313. (p. 287.)

¹⁷ A tüzelőanyag-energetikai komplexumhoz az olajipar, az olajfeldolgozás, a gáz- és szénipar, a villamos energetika és hőellátás tartozik.

2. A második szakasz 2020/2022-ig tart. A fő feladat ebben az időszakban a gazdaság és az energetika energiahatékonyságának általános növelése, valamint a Kelet-Szibéria, a Távol-Kelet, a Jamal-félsziget és a sarkvidéki tengeri talapatz energetikai projektjei végrehajtásának a felgyorsítása.
3. A harmadik szakasz 2030-ig tart. A fő feladat a hagyományos energiaforrások magas hatékonyságú hasznosítása és a fokozatos átállás a jövő energetikájára.¹⁸

Egy, az energiahordozókra és a nyersanyagokra kevésbé épülő gazdaság felé való elmozdulás égető szükségessége mind a 2008 novemberében elfogadott, 2020-ig szóló társadalmi és gazdaságfejlesztési koncepcióban, mind *Dmitrij Medvegyev* elnök 2009. szeptemberi Oroszország, előre! című cikkében,¹⁹ majd a Szövetségi Gyűléshez intézett 2009. novemberi éves beszédében²⁰ kimondottan jelen volt. Ugyanez a gondolat húzódik meg a 2030-ig tartó új energiastratégiában is.²¹

Cél, hogy 2005-höz képest 2030-ra

- a tüzelőanyag-energetikai komplexum aránya a GDP-ben 30 százalékról 18 százalékra,
- a tüzelőanyag-energetikai erőforrások exportjának aránya a GDP-ben 19 százalékról 5 százalékra,
- a tüzelőanyag-energetikai erőforrások aránya az exportban 64 százalékról 34 százalékra,
- a tüzelőanyag-energetikai komplexum aránya a beruházásokban pedig 27 százalékról 11 százalékra csökkenjen.

Az energiastratégiának négy prioritása van: 1. az energiabiztonság, 2. az energiahatékonyság, 3. a gazdasági hatékonyság, illetve gazdaságosság és 4. a környezetbiztonság.

Az energiastratégiának öt stratégiai kezdeményezése van az energetikai szektor fejlesztése érdekében:

1. Az energiaszállító infrastruktúrák fejlesztése és „területi diverzifikációja”.
2. Az olaj- és gázipari komplexum létrehozása a keleti régiókban (a szahalini offshore-on, a Szaha Köztársaságban, Magadan megyében, Irkutszk megyében és Krasznojarszk krajban): a belföldi igények kielégítése és az export diverzifikációja céljából.
3. A szénhidrogén-potenciál kiaknázása az új régiókban, beleértve Oroszország északi területeit és a sarkvidéki tengerek selfjét.

¹⁸ Busujev, V. V.: *Enyergetyicseskaja sztratyegija i nyeftyanoj rinok*. Előadásanyag, Moszkva, 2009. augusztus 27., p. 9.

¹⁹ *Dmitry Medvedev's Article, Go Russia!* 2009. szeptember 10. <http://eng.kremlin.ru/transcripts/298>

²⁰ *Presidential Address to the Federal Assembly of the Russian Federation*. 2009. november 12. <http://eng.kremlin.ru/transcripts/297>

²¹ Shadrina, Elena-de Souza, Lucio Vinhas: *Russia and the "Great Recession"*. *International Affairs*, 2010/2. sz., pp. 113–129.

4. A nem fosszilis energiatermelés fejlesztése.
5. Az energiatakarékosság fejlesztése.²²

Az energiaszállító infrastruktúrákkal kapcsolatban az energiastratégia a megvalósított európai projektek között a Fekete-tenger alatt húzódó, Törökországba menő Kék Áramlat gázvezetékét, a Finn-öbölbe haladó Balti vezetékrendszer (olajvezeték) első fázisát, az orosz–fehérorosz–lengyel–német Jamal–Európa földgázvezetékét (Jamal–1), valamint az Finn-öbölbe érkező Észak (Szever) olajtermék-vezeték első fázisát sorolja fel. A legfontosabb megvalósítandó stratégiai infrastruktúraprojektek: a Kelet-Szibéria–Csendes-óceán olajvezeték, a Szever és a Jug (Dél) olajtermékvezeték-rendszerek (utóbbi a Fekete-tengerhez menne), az Északi Áramlat és Déli Áramlat gázvezetékek (a Balti-tenger, illetve a Fekete-tenger alatt), valamint a Jamalról jövő gázvezetékrendszer megépítése, továbbá a kikötői és szállítási infrastruktúra fejlesztése a folyékony szénhidrogéneknek (olaj, kondenzátumok, LNG, folyékony gáztermékek). Az energiastratégia kiemeli, hogy egyezményt írtak alá a Déli Áramlatról, a Közép-Azsiából Oroszországba menő Kaszpi menti földgázvezetékéről és a bolgár–görög Burgasz–Alexandrupoli olajvezetékéről, továbbá döntöttek a Balti vezetékrendszer–2 megépítéséről és a Kaszpi Csővezeték-konzorcium kapacitásbővítéséről.

Az orosz energiastratégia 2030-ig összesen 1 819–2 177 milliárd dolláros beruházásigénnyel számol a tüzelőanyag-energetikai komplexumban 2007-es árakon. Az alternatív scenárió 1 610 milliárd dollárról szól.²³ Mindegyik szám hatalmas, miközben közismert az oroszországi beruházási klíma.

Az energiastratégia a külföldi tőkeberuházások növekedésére számít. Az első szakaszban az FDI részarányát a tüzelőanyag-energetikai befektetésekben legalább 5 százalékra, a második szakaszban minimum 8 százalékra, a harmadik szakaszban nem kevesebb mint 12 százalékra kell emelni.

1.2. Energiahatékonyság

A 2009-es energiastratégia megállapította, hogy az orosz gazdaság energiaintenzitása 2008-ban a 2000-es szint 66,7 százalékán állt, szemben a 2003-ban elfogadott energiastratégiában kitűzött 78 százalékkal, míg a villamosenergia-intenzitás 71,5 százalékát érte el a 2000-esnek, miközben az energiastratégiában 76,4 százalékot fektettek le.²⁴ Bár a kétezres években nem elhanyagolható mértékben csökkent az orosz gazdaság energiaigényessége, így is a vásárlóerő-paritáson számított, egységnyi GDP-re jutó orosz primerenergia-felhasználás több

²² Gromov, Alexey: Energy Strategy of Russia for the Year 2030: Approaches, Priorities and Reference Points. Konferencia-előadás, 4th Energy Forum, Budapest, 2009. november 17., p. 4., p. 6. és p. 11.

²³ Energy Strategy of Russia for the period up to 2030, p. 150. és p. 152.

²⁴ Uo. p. 134.

mint kétszerese a világátlagnak.²⁵ A magas energiaszint nem fogható rá a klimatikus viszonyokra, ezt a 2003-as 2020-ig szóló energiastratégia is elismeri.²⁶ A Világbank 2008-as elemzése szerint a primerenergia-felhasználás 45 százaléka – ez Franciaország éves primerenergia-felhasználásának felel meg – megtakarítható lehetne Oroszországban. Ehhez 320 milliárd dolláros beruházásra lenne szükség, azonban évi 80 milliárd dolláros megtakarítást hozna a befektetőknek és a végfogyasztóknak, vagyis négy év alatt meg is térülne. A gazdaság egésze évi egyenesen 120–150 milliárd dollárt nyerne az energiaköltség-megtakarításból és a pótlólagos gázexportból származó bevételekből.²⁷

Az energiahatékonyság és az energiatakarékosság kérdése 2008–2009-ben különös figyelmet kapott Oroszországban.

Annak érdekében, hogy a GDP energiaigényessége 2020-ra 2007-hez képest legalább 40 százalékkal csökkenjen, Medvegyev elnök egy 2008. június 4-i elnöki ukázban jelölte ki a szükséges törvényhozási menetrendet. Az ukáz szerint a megújuló projektek, valamint a tiszta termelési technológiák ösztönzése és támogatása érdekében a szövetségi költségvetésben forrásokat kell elkülöníteni. Medvegyev kérte, hogy kritériumként tekintsenek az energiahatékonyságra és a tiszta termelési technológiák használatára a szövetségi költségvetésből a szubjektumoknak²⁸ adandó egyes támogatásoknál.²⁹

A 2008 novemberében elfogadott, 2020-ig szóló társadalmi és gazdaságfejlesztési koncepcióban a kormányzat azt a célt tűzte ki, hogy a GDP-re vetített energiaigényességet előbb 2012-re a 2007-es szint 81–83 százalékára, majd 2020-ra a 2012-es szint 70–75 százalékára csökkentik.³⁰

A 2009-ben elfogadott energiastratégiában az áll, hogy az energiaigényességnek az első szakaszban a 2005-ös érték legalább 78 százalékára, a második szakaszban legalább 57 százalékára, a harmadik szakaszban pedig legalább 44 százalékára kell csökkennie.

²⁵ OECD. <http://lysander.sourceoecd.org/vl=10516723/cl=27/nw=1/rpsv/factbook2009/05/01/02/index.htm>

²⁶ *Enyergyicseszka sztratyegija Rosszii na period do 2020 goda* (Az orosz kormány által 2003. augusztus 28-án elfogadott 2020-ig tartó energiastratégia); Ludvig Zsuzsa: *Oroszország és a kibővült Európai Unió gazdasági kapcsolatai*. Akadémiai Kiadó, Bp., 2008, p. 124.; Milov, Vladimir–Coburn, Leonard L.–Danchenko, Igor: *Russia's Energy Policy, 1992-2005. Eurasian Geography and Economics*, 47. évf., 3. sz., 2006. május–június, pp. 285–313. (pp. 288–290.)

²⁷ *Energy Efficiency in Russia: Untapped Reserves*. World Bank, 2008, p. 5. [http://www.ifc.org/ifcext/rsfep.nsf/AttachmentsByTitle/FINAL_EE_report_Engl.pdf/\\$FILE/Final_EE_report_engl.pdf](http://www.ifc.org/ifcext/rsfep.nsf/AttachmentsByTitle/FINAL_EE_report_Engl.pdf/$FILE/Final_EE_report_engl.pdf)

²⁸ Az Oroszországi Föderáció jogalanait az orosz terminológiával „szubjektumoknak” nevezzük. Az angol nyelvű szakirodalomban a szubjektumokat gyakran régióknak nevezik. Jelenleg 83 szövetségi szubjektum létezik, amelyben benne vannak Moszkva és Szentpétervár szövetségi jogállású városok is. A szubjektumok földrajzi alapon a 7 szövetségi körzet valamelyikébe tartoznak.

²⁹ A 2008. június 4-i elnöki ukáz szövege: <http://www.rg.ru/2008/06/07/ukaz-dok.html>

³⁰ *Koncepcija dolgozrosznovo szocialno-ekonomicseszkoje razvityija Rosszijszkoj Fegyercii na period do 2020 goda*. <http://www.rosnation.ru/index.php?D=458>

Különösen fontos az a 2009. január 8-i kormányhatározat, amely a gázfáklyázás visszaszorítása érdekében 95 százalékos hasznosítási arányt tűzött ki 2012-re.³¹ A GGFR (*Global Gas Flaring Reduction*) becslései szerint Oroszországban a gázfáklyázás nagysága 2005-ben 58,6, 2006-ban 50,3, 2007-ben 51,6, 2008-ban pedig 40,3 milliárd köbméterre rúgott.³²

A gázágazaton belül nem elhanyagolható rejtett tartalékok állnak rendelkezésre. Ennek fő elemei: a gázipar önfogyasztásának (különös tekintettel a kompresszorállomásokra), valamint a szállítási és elosztási veszteségeknek a mérséklése. Az elosztási veszteségekbe nemcsak a műszaki, hanem a kereskedelmi veszteségeket, vagyis a lopásokat is bele kell érteni.³³ Az erőművek modernizálásával még a fentieknél is jóval nagyobb mennyiségű gázt lehetne évente megta-
karítani.³⁴

Az oroszországi fűtési rendszerek modernizálása, az olajfinomítók hatékonyságának a növelése további két fő terület az energiaszektorban, ahol jelentős az energiamegtakarítási potenciál.

Az áramtermelés és a fűtés terén kevés beruházás valósult meg. Ennek az egyik fő oka az volt, hogy a szovjet időkből fennmaradó kapacitások messze meghaladták a szükségletet. Ma az erőműkapacitások 40 százaléka 40 évnél idősebb, míg az Egyesült Államokban a kapacitások 28, Európában 22, Japánban pedig 12 százaléka ilyen koros.³⁵ 2010 februárjában *Vlagyimir Putyin* miniszterelnök viszont figyelmeztette az áramtermelésben érdekeltséget szerzett *Vlagyimir Potanyint*, *Mihail Prohorovot*, *Viktor Vekszelberget* és *Leonyid Lebegyevet*, hogy nem teljesítették a két évvel azelőtti privatizáció során vállalt beruházási kötelezettségeiket. A válság során bajba jutott oligarcháknak Moszkva megengedte, hogy a beruházásokat elhalasszák, ám most már nem tűrnek halasztást. Főként, hogy Putyin állítása szerint a Gazprom és a többi külföldi társaság, így a finn Fortum, az olasz Enel és a német E.ON, a válság ellenére megvalósította az ígért beruházásokat.³⁶ A legnagyobb áramtermelő kapacitásokkal ma a Gazprom bír Oroszországban. Gyakorlatilag a nulláról jött fel három év alatt. A beépített kapacitásokból a Gazprom részesedése 16 százalék (36 GW) volt, a RuszGidro (RusHydro) 11 százalékot (25 GW), a RoszAtom 10 százalékot (23 GW), az Inter RAO JeESz (az OGK-1-gyel együtt) 8 százalékot (18 GW), a többi társaság pedig 55 százalékot (123 GW) tudhatott magáénak. A Gazprom súlya az áramtermelés-

³¹ Energy law in Russia. In: *European Energy Review 2010*. Herbert Smith, 2010, pp. 113–116.

³² *Europe's energy position: markets and supply. Report 2009*. European Commission, Directorate-General for Energy and Transport, Market Observatory for Energy, 2010, p. 55.

³³ *Optimising Russian Natural Gas: Reform and Climate Policy*. IEA, 2006.

³⁴ Opitz, Petra: Energy Savings in Russia – Political Challenges and Economic Potential. *Russian Analytical Digest*, 23. sz., 2007. június 19., pp. 5–9.; *Natural Gas Market Review 2008. Optimising investments and ensuring security in a high-priced environment*. IEA, Paris, 2008, p. 162.

³⁵ *Pathways to an Energy and Carbon Efficient Russia*. McKinsey & Company, 2009. december, p. 48.

³⁶ Belton, Catherine: Putin threatens energy-sector oligarchs. *Financial Times*, 2010. február 24.

ben 2009-ben 17 százalékot ért el, 165 milliárd kWh-val; ezzel a világ tíz legnagyobb áramtermelője közt volt.³⁷

Egy 2009. január 8-i kormányrendelet a megújuló energiaforrások használatát illetően határozott meg célszámokat 2020-ig Oroszországban. E szerint a megújuló energia aránya az áramtermelésben 2010-re 1,5 százalék, 2015-re 2,5 százalék, 2020-ra 4,5 százalék lesz. Jelenleg 1 százalék alatt van a megújulók aránya. Fontos tudni azonban, hogy a 25 MW-nál nagyobb teljesítőképességű vízerőművek nincsenek benne ezekben a számokban.³⁸ 2008-ban a nem fosszilis tüzelőanyagok részesedése az áramtermelésből 32,5 százalék volt Oroszországban. A 2009-es energiastratégia ezt az arányt az első szakaszban legalább 34 százalékra, a második szakaszban legalább 35 százalékra, a harmadik szakaszban pedig legalább 38 százalékra tornázná fel.³⁹

Medvedyev elnök 2009. november 23-án írta alá az energiatakarékosságról és az energiahatékonyságról szóló törvényt. Az új törvény a régi, 1996-os energiahatékonyságról szóló törvényt váltotta fel. Az intézkedések közé tartozik többek között az energiahatékonysági osztályok feltüntetése a termékeken, az izzólámpák forgalmazásának fokozatos beszüntetése.⁴⁰ A kereskedelmi és ipari épületeket 2011-re, a lakásokat, lakóházakat 2012-re mérőórákkal kell ellátni a víz, a gáz, a hőenergia és az áram esetében is. A költségvetési intézményeknek 2010. január 1-jétől számítva a 2009-es évhez képest 5 éven belül 15 százalékkal kell csökkenteniük a víz, a dízel és más tüzelőanyag, a mazut, a gáz, a hő- és elektromos energia, valamint a szén felhasználását.⁴¹

2. Az orosz gázipar

A 2009-es év fordulópont volt az orosz gázszektor számára. Míg Oroszország a világ legnagyobb olajtermelőjévé lépett elő, megelőzve Szaúd-Arábiát, addig a kereslet visszaesése és az Egyesült Államok nem konvencionális gáztermelése

³⁷ Gazprom – Press Conference, 2010. június 21., p. 2. és p. 6. <http://www.gazprom.com/f/posts/70/905999/presentation-en-21-06-2010-fyodorov.pdf>; Gazprom – Press Conference Background, 2010. június 21. http://www.gazprom.com/f/posts/70/905999/spravka_21.06.2010-2.pdf

³⁸ Minenergo <http://minenergo.gov.ru/activity/vie/>

³⁹ Energy Strategy of Russia for the period up to 2030.

⁴⁰ 2011-től a 100 W-os és annál erősebb, 2013-tól a 75 W-os vagy annál nagyobb teljesítményű, 2014-től pedig a legalább 25 W-os izzóké.

⁴¹ Energy law in Russia. In: *European Energy Review 2010*. Herbert Smith, 2010, pp. 113–116.; Energy Efficiency Fact Pack. Swedish Trade Council, Moscow, 2010. február, p. 10. <http://www.swedishtrade.se/PageFiles/170452/Energy%20Efficiency%20FactPack.pdf>; New Energy Efficiency Legislation in Russia. CMS Newsletter, CMS, Russia, 2009. december; *Rosszijszkaja gazeta*, 2009. november 27. <http://www.rg.ru/2009/11/27/lamp.html>. A törvény szövege: <http://www.rg.ru/2009/11/27/energo-dok.html>.

sének felfutása nyomán elvesztette vezető gáztermelő szerepét. Oroszország továbbra is a világ legjelentősebb gázexportőre; 2009 végén a globális bizonyított gázkészletek 23,7 százaléka Oroszország határain belül helyezkedett el.

2.1. A gázipari változásokat meghatározó főbb globális trendek a XXI. század első évtizedének végén

A jelenlegi gázpiaci folyamatokat alapvetően négy, egymással szorosan összefüggő tényező alakítja: 1. az alacsonyabb gázkereslet, 2. a nem konvencionális gáztermelés felfutása, 3. az LNG-termelés megugrása és 4. a regionális piacok globalizálódása. Ezekkel kapcsolatban pedig az árazás kérdése áll a középpontban.

A válság a tüzelőanyagok közül a gázfelhasználást sújtotta a legerőteljesebben a világon. 2009-ben a világ gázfogyasztása 2,1 százalékkal csökkent: a gázfelhasználás mind az OECD-ben, mind azon kívül esett, különösen nagy, 7,3 százalékos volt a visszaesés a volt Szovjetunióban. Miközben a világ gáztermelése 2,1 százalékkal esett 2009-ben, a volt SZU-ban egyenesen 12 százalékkal (99 milliárd köbméterrel). Mindez precedens nélküli. Az OECD-ben viszont nőtt a kitermelés, a növekedés motorja az Egyesült Államok volt.⁴²

Az IEA vezető közgazdásza szerint csendes forradalom játszódik le az Egyesült Államokban.⁴³ Az IHS CERA szakértője állítja: a palagáz az eddigi legjelentősebb energetikai innováció ebben az évszázadban.⁴⁴ Tony Hayward (BP) szerint a palagáz „game changer”, amely lehetővé tette, hogy az Egyesült Államok kitermelése 2009-ben meghaladja Oroszországét.⁴⁵ 2007-ben még azt gondolták, hogy az USA növekvő mértékben fog gázimportra szorulni, a kilátások azonban teljesen megváltoztak.

A kétezres évek közepén elkezdett LNG-projektek viszont még részben az amerikai kereslet növekedésére építettek.⁴⁶ Az IEA 2010. júniusi jelentése szerint az LNG-kínálat a világon 2013-ra 50 százalékkal fog nőni.⁴⁷ Az LNG-kereskedelem

⁴² BP Statistical Review of World Energy 2010.

⁴³ Bloomberg, 2009. november 10. <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid=aDEyCVpT6tkk>

⁴⁴ McNulty, Sheila: US energy policy: The 'shale gale' turns outlook on its head. *Financial Times*, 2010. május 26., p. 2.

⁴⁵ Bloomberg, 2010. május 28. <http://www.bloomberg.com/news/2010-05-28/shell-agrees-to-buysubsidiaries-of-east-resources-for-4-7-billion.html>. Ahogy a későbbiekben látni fogjuk, ebben több tényező is szerepet játszott.

⁴⁶ Stern, Jonathan: Oil-based pricing represents a drag on the industry. *Financial Times*, 2010. május 25., p. 2.

⁴⁷ Bloomberg, 2010. június 23. <http://www.bloomberg.com/news/2010-06-23/iea-says-developed-economies-natural-gas-demand-won-t-recover-until-2012.html>

nagysága 2009-ben 243 milliárd köbméterre rúgott, míg a vezetékesé 634 milliárd köbméterre.⁴⁸

A gáz szállításának fizikai korlátai és szerződéses korlátozásai ellenére az elmúlt években megindult a regionális piacok globalizálódása. Ez irányba mozdított el az LNG, az újabb transzkontinentális vezetékek, Európában az interkontektorok építése, a területi klauzulák felszámolása az EU-ban, a gáztárolók bővítése, a hubok (legyen az virtuális vagy fizikai elosztó központ) fokozódó szerepe, a vezetékes gáz és LNG közötti swapok, az LNG-piac különböző ügyletei (spot, arbitrázs, swap stb.) és a magasabb gázárak.

Észak-Amerika és az Egyesült Királyság kivételével a nemzetközi gázkereskedelemben a gázárakat hagyományosan (és főként) a nyersolaj vagy az olajtermékek árához kötik: Európában az olajtermékekhez, Ázsiában a nyersolajhoz.⁴⁹ Az olajárak azonban a 2008/2009 fordulóján megélt mélypontot⁵⁰ követően a válság ellenére hamar magukra találtak, 2010 ősz végére pedig már 80 dollár fölé emelkedtek. Ebben a rendszerben a gáz iránti kereslet és kínálat alakulásának nincs hatása a gázárakra.

A kontinentális Európában a hubok és az itt kialakult árak szerepe viszont növekedésnek indult. A gázpiaci keresleti-kínálati viszonyok következtében 2009-től a hub-árak jóval az olajtermékekhez kötött árak alá kerültek, erőteljes nyomást gyakorolva a Gazpromra is. Ebben a helyzetben Algéria sikertelenül javasolta a Gázexportáló Országok Fórumának (GECF) 2010. áprilisi találkozásán, hogy csökkentsék a spot értékesítést.

2.2. Az orosz gázmérleg sajátosságai

Az orosz gázmérleg egy sajátos mátrix.⁵¹ A forrásoldalt – a legnagyobbtól kezdve – a Gazprom és a Gazpromon kívüli társaságok gáztermelése, valamint a közép-ázsiai gázbeszerzés (reexport) adja, míg a három fő piac szintén csökkenő sorrendben: a belföld, a FÁK-on túli Európa és a FÁK. A Gazprom a kétezres évek közepétől már Európán és a FÁK-on túl is értékesít: előbb a nem saját kitermelésű és cseppfolyósítású gázzal kezdett el kereskedni, majd 2009 elején megindult az LNG-export is.

Oroszország gázmérlegében a Gazpromon kívüli termelők és a közép-ázsiai reexport egyre fontosabb szerepet kapott. A reexport a költségvetés számára

⁴⁸ BP Statistical Review of World Energy 2010.

⁴⁹ Stern, Jonathan: Oil-based pricing represents a drag on the industry. *Financial Times*, 2010. május 25., p. 2.

⁵⁰ Az olajárak 2003 után indultak gyors növekedésnek, majd amikor már kellően elszakadtak a fundamentumoktól, a kialakult buborék 2008-ban pukkadt ki.

⁵¹ Stern, Jonathan: *Future gas production in Russia: is the concern about lack of investment justified?* OIES, NG 35. sz., 2009. október.

azonban előnytelen, hiszen arra nincs exportvám. Az exportvám normál esetben 30 százalékos értékvám.

A 2009-es év fordulatot hozott az orosz gázmérlegben: a gázdeficit rémképét a túlkínálat vette át.

2.3. A gáztermelés alakulása Oroszországban

A kilencvenes években Oroszország már szembenézett a túlkínálattal, illetve a kereslet visszaesésével. 1994-ben 30–40 milliárd köbméter kapacitás volt leállítva piacok híján.⁵² A Szovjetunió felbomlásának évében, 1991-ben elért kitermelési rekordot (642,9 milliárd köbméter) követően a gáztermelés 1997-ben érte el a mélypontot (571,1 milliárd köbméter), míg az 1991-es termelési szintet 2006-ban (656 milliárd köbméter) sikerült meghaladnia. A 2007-es kismértékű csökkenés után a kitermelés 2008-ban 664 milliárd köbméterre nőtt. Ez volt az eddigi csúcs, majd 2009-ben 12,1 százalékkal (583,6 milliárd köbméterre) zuhant az orosz gáztermelés.⁵³ Az esés kisebbrészt a belföldi kereslet, nagyobbreszt pedig az exportpiac beszűkülésének volt köszönhető. Utóbbinak alapvetően három oka volt: 1. a hosszú távú ellátási szerződések döntően olajtermék-árakhoz kötött, s így mesterségesen magas gázárak (különösen 2009 első felében), 2. az alacsonyabb európai gázkereslet és 3. a 2009. januári orosz–ukrán gázválság miatti kiesés. 2010. január–októberben már 13,5 százalékkal magasabb volt a termelés 2009 azonos időszakához képest, azonban 4,7 százalékkal alatta maradt a 2008. január–októberinek.⁵⁴

A 2009-es energiastratégia szerint az oroszországi gáztermelésnek a 2008-as 664 milliárd köbméterről az első szakasz végére 685–745 milliárd köbméterre, a második szakasz végére 803–837 milliárd köbméterre, a harmadik szakasz végére pedig 885–940 milliárd köbméterre kellene nőnie.

2.3.1. A gáztermelés regionális megoszlása

Az oroszországi gáz- és olajtermelés az Urálon túl, Nyugat-Szibériára koncentráldik. 2008-ban a gáztermelés 90 százalékát (600 milliárd köbméter) Tyumeny megye biztosította. A kitermelés kevés kivétellel a Nadim–Pur–Taz régióból érkezett. Oroszország európai fele a gáztermelés kevesebb mint 7 százalékát (46

⁵² *Energy Policies of the Russian Federation. 1995 Review.* IEA, p. 163.

⁵³ *Ob itogah szocialno-ekonomiceszkovo razvityija Rosszijszkoj Fegyercii v 2009 godu.* Mínyiszyersztvo ekonomiceszkovo razvityija Rosszijszkoj Fegyercii, Moszkva, 2010. február 3.

⁵⁴ *Ob itogah szocialno-ekonomiceszkovo razvityija Rosszijszkoj Fegyercii v janvare-oktyabre 2010 goda.* Mínyiszyersztvo ekonomiceszkovo razvityija Rosszijszkoj Fegyercii, Moszkva, 2010. november 24.

milliárd köbméter) adta 2008-ban, míg a kelet-szibériai és a távol-keleti régió mindössze 2,0 százalékot (13 milliárd köbméter) tudhatott magáénak. A keleti régió gáztermelésének több mint fele a Szahalinhoz kötődött.⁵⁵

Nyugat-Szibéria a jövőben is az első számú gáztermelő régió marad: miközben a Nadim–Pur–Taz régió termelése 2030-ra 317–323 milliárd köbméterre csökken, addig a Bolseheckaja süllyedékben a 2008-as 8 milliárd köbmétről 30–32 milliárd köbméterre, a Jamal-félszigeten nulláról 185–220 milliárd köbméterre, az Ob- és Taz-öbölben pedig szintén nulláról 67–68 milliárd köbméterre nő(ne) a gáztermelés.

1. táblázat: Az orosz gáztermelés várható regionális megoszlása a 2009-es energiastratégia szerint (Mrd m³)

	2005 (tény)	2008 (tény)	1. szakasz	2. szakasz	3. szakasz
Gáztermelés összesen	641	664	685–745	803–837	885–940
Tyumeny megye	585	600	580–592	584–586	608–637
Nadim–Pur–Taz régió	582	592	531–559	462–468	317–323
Ob- és Taz-öböl	–	–	0–7	20–21	67–68
Bolseheckaja süllyedék	3	8	9–10	24–25	30–32
Jamal	–	–	12–44	72–76	185–220
Tomszk megye	3	4	6–7	5–6	4–5
Európai rész	46	46	54–91	116–119	131–137
Kaszpi	–	–	8–20	20–22	21–22
Stokman mező	–	–	0–23	50–51	69–71
Kelet-Szibéria	4	4	9–13	26–55	45–65
Távol-Kelet	3	9	34–40	65–67	85–87
Szahalin-sziget	2	7	31–36	36–37	50–51

Forrás: *Energy Strategy of Russia for the period up to 2030*, pp. 146–147.

⁵⁵ *Energy Strategy of Russia for the period up to 2030*, pp. 146–147.

2.3.2. Az oroszországi gáztermelők

Míg a Gazprom-csoport kitermelése 2009-ben 16 százalékkal esett vissza (461,5 milliárd köbméterre), addig a Gazpromon kívülieké 6,8 százalékkal nőtt (122,1 milliárd köbméterre).⁵⁶ A Gazprom részesedése ezzel az oroszországi termelésből a 2008-as 82,7 százalékról 2009-re 79,2 százalékra csökkent.⁵⁷ A felvásárlások ellenére a Gazprom részesedése folyamatosan mérséklődik: a kilencvenes években még 90 százalék felett volt. Mindeközben viszont a Gazprom részesedése nő a gázkészletekből; 2010 elején a Gazpromon kívüliek 20 százalékkal részesedtek, míg a maradék 10 százalék a még fel nem osztott állami alap részét képezte.⁵⁸

2.3.2.1. Gazprom

A Gazprom a világ legnagyobb gáztermelő társasága, globális részesedése azonban évről évre csökken: a 2005-ös 18,5 százalékkal szemben 2009-ben mindössze 14,5 százalékkal bírt. Ha a világranglistán a Gazprom és a Gazpromon kívüli oroszországi gáztermelők külön szerepelnének, akkor az első helyen az Egyesült Államok állna, majd a Gazprom, Kanada, Irán és a Gazpromon kívüliek következnenek. A Gazpromon kívüliek gáztermelése megelőzné a norvégokét.

Miközben az oroszországi gáztermelés 2009-ben a 2000-es szintre esett vissza, addig a Gazpromé eddig nem látott mélységbe süllyedt. 1989-ben hozták létre a Gazprom állami gázkonszernt: 20 évvel ezelőttig még minisztériumként működött. A kilencvenes évek zűrzavaros eseményeit követően a Gazprom felett csak a kétezres évek közepére sikerült az államnak ellenőrző befolyást szereznie. Putyin hatalomra kerülését követően – némi késéssel – megindult a Gazprom 1997-től „elköttyavetyélt”, illetve kikerült vagyoneszközeinek a visszaszerzése⁵⁹ és az ezen túli terjeszkedés is.

2006-ig a Gazpromnak csak az oroszországi szállítóvezetékek felett volt monopóliuma, 2006-ban azonban kizárólagos exportjogot is kapott.⁶⁰ Bár kíváncsú lett volna elkerülni, a monopolpozíciók építésének terepe lett a kilencvenes évek végétől a privatizált, de eladósodott gázelosztó társaságokhoz való hozzájárulás,

⁵⁶ *Ob itogah szocialno-ekonomiceszkovo razvityija Rosszijszkoj Fegyercii v 2009 godu*. Mínyiszytjersztvo ekonomiceszkovo razvityija Rosszijszkoj Fegyercii, Moszkva, 2010. február 3.

⁵⁷ *Gazprom in Figures 2005-2009*. Gazprom, 2010, p. 5.

⁵⁸ *Gazprom – Press Conference*, 2010. június 9., p. 2. http://www.gazprom.com/t/posts/48/694517/presentation_eng_09.06.2010-2.pdf

⁵⁹ Deák András: Egy monopólium magánélete. Klánok a Gazpromban. *Külügyi Szemle*, 2007/1. sz., pp. 6–33.

⁶⁰ A termelésmegosztásos projektekre nem vonatkozik a Gazprom kizárólagos exportjoga, a Szahalin-1 projektben azonban a kínai csővezetékes gázexportot tervező Exxon már megtapasztalta, hogy ez a gyakorlatban másképp működik.

majd a kétezres évek első felében a Szibur petrokémiai holding feletti ellenőrzés visszaszerzése.⁶¹ Utóbbi lehetőséget teremtett arra, hogy a Gazprom visszaéljen a helyzetével a gázfeldolgozásra váró kísérőgáz-termelőkkel szemben.⁶²

2.3.2.2. Gazpromon kívüli termelők

A Gazprom-csoporton kívüli szegmens a felvásárlások ellenére jól definiálható. Szereplői 1. azok a gáztársaságok (fő tevékenységük a gáztermelés) és 2. olajcégek (fő tevékenységük az olajbányászat), amelyek nincsenek a Gazprom ellenőrző befolyása alatt (utóbbiak zömében a kísérőgáz-termelésükkel), valamint 3. a termelésmegosztási egyezmény keretében termelők. Független gáztermelőknek általában a Gazprom-csoporton kívüli gáztársaságokat szokás hívni (esetleg kiegészítve a termelésmegosztási egyezménnyel termelőkkel), máskor viszont az összes Gazprom-csoporton túli termelőt és kitermelést függetlennek titulálják.

A Gazpromon kívüli kitermelés nagyon koncentrált, zömét néhány társaság biztosítja: a gáztársaságok közül a Novatek és az Itera, a vertikálisan integrált olajtársaságok közül a Rosznyefty, a Szurgutnyeftyegaz, a Lukoil és a TNK-BP. Termelésmegosztási egyezmény keretében működik Oroszországban a Szahalin-1 (1995), a Szahalin-2 (1994), valamint a Tyiman-Pecsora régióban a Harjaga olajmező (1995). A Szahalin-1-ben a Rosznyeftynek leányvállalatai révén 20 százaléka van. A Szahalin-2 projektjét megvalósító Sakhalin Energy Investment Company Ltd.-ben a Gazprom – hosszú nyomasztó gyakorlás után – 50 százalékkal plusz egy részvényt vásárolt (ám így is csak a társult vállalatok közé sorolandó); a tranzakció 2007-ben zárult le. A Harjaga olajmező projektjében az állami Zarubezsnjefty 2010 nyár végén szerzett 20 százalékos részesedést. Korábban a francia Total 50, a norvég Statoil (illetve eredetileg a Norsk Hydro) 40, a Nyenyec Autonóm Körzet (illetve a Nyenyeckaja Nyeftyanaja Kompanyija) 10 százalékos érdekeltséggel rendelkezett. A Total és a Statoil 10-10 százalékkal csökkentette az ügylet következtében a részesedését.⁶³

A Gazpromon kívüli társaságok sokkal hatékonyabban működnek, mint a Gazprom, s a jelenleginél komolyabb kitermelésre is képesek lennének már középtávon egyrészt a rendelkezésre álló gázkészletek és a deklarált kitermelési célok alapján, másrészt a kísérőgáz jobb hasznosítása révén. A Gazpromon kívüli kitermelőknek azonban számos problémával kell szembenéznük: a szállítóvezetékhez való korlátozott hozzáféréssel, az exportlehetőség (illetve az exportbevételek) hiányával, a Gazprom ellenséges felvásárlásaival, a szűk hitelpiaccaal.⁶⁴

⁶¹ A Sziburt a kezében tartó Gazprombankot a Gazprom már nem ellenőrzi.

⁶² *Russia Energy Survey* 2002. IEA, 2002.

⁶³ RBK, 2010. augusztus 25. <http://spb.rbc.ru/freenews/20100825110602.shtml>; *Neftgaz.RU*, 2010. augusztus 25. <http://www.neftgaz.ru/news/view/96486>

⁶⁴ Milov, Vladimir: Russian power and gas sectors: status and policies. Előadásanyag, Washington DC, The World Bank Headquarters, 2006. november 30., p. 24.; *Reuters*, 2008. április 15. <http://uk.reuters.com/article/stocksNews/idUKNOA53335420080415?sp=true>

Meghatározó szempont még, hogy milyen szállítási tarifák vannak érvényben, és hogy hogyan alakul a kormány adópolitikája.⁶⁵

A 2009-es energiastratégia szerint a Gazpromon kívüliek részesedése a 2008-as 17 százalékról az első szakasz végére 20 százalékra, a második szakasz végére 25–26 százalékra, a harmadik szakasz végére pedig 27 százalékra nő.⁶⁶

2.3.3. A Gazprom mezőfejlesztési projektjei (gázdeficit helyett) gáztöbblet idején

A Gazprom gáztermelésének jelentős részét máig három, csökkenő kitermeléssel bíró szovjet unikális mező adja a Nadim–Pur–Taz régióban. A Gazpromnak komoly kihívás lett az Urengoj-szkojének, a Jamburg-szkojének és a Medvezsjeének a kompenzálása. A Gazprom a kilencvenes és a kétezres években egy sor relatíve (oroszországi és nem feltétlenül nemzetközi viszonylatban) kisebb mezőt állított termelésbe, ám a korábbiakhoz fogható unikális mezőt csak egyet: a Zapoljarnojét (2001-ben). A kisebb projektekkel viszont a vártnál nagyobb kitermelési kapacitást hozott létre: 2001 és 2009 között összesen 214,2 milliárd köbmétert.⁶⁷

Nyilvánvalóvá vált, hogy a könnyen és olcsón kitermelhető készletek ideje leáldozóban van: újabb gázrégiókat kell termelésbe állítani, illetve a meglévők esetében mélyebb és bonyolultabb rétegeket kell leművelni.⁶⁸

2005-től a Gazpromnak rendre azzal a váddal kellett szembesülnie, hogy elhanyagolja a kitermelési beruházásait és ezzel veszélyezteti a kül- és belföldi ellátásbiztonságot. A Gazprom bízott a sajátos, de kockázatos oroszországi gázmérlegben, s halogatta az új gázrégiókat. Úgy döntött, hogy a 2008–2010 közötti termelést még a Nadim–Pur–Taz régió lelőhelyei révén tartja fenn, s csak 2010 után kapnak szerepet az új gázrégiók: a Jamal-félsziget, a Barents-tenger, az Ob- és Taz-öböl (továbbá Kelet-Szibéria és a Távol-Kelet).

Európának 2006 októberéig kellett várnia, hogy megtudja, milyen beruházásokkal, hogyan lesz a Gazprom kitermelése fenntartva. A feltároló perspektíva azonban nem volt megnyugtató: a Gazprom a három új gázrégió közül a Jamal-félszigeten indít a Bovanyenkovszkoje mezőn, ahol a kitermelésnek már 2011-ben el kell kezdődnie, különben a Gazprom gáztermelése erőteljes esésnek indul. Ám a Gazprom egy igen tőkeigényes és bonyolult gázszállító infrastruktúra megépítése mellett döntött, amely a projekt legbonyolultabb részét képezi. A csúszásnak ez nagyon komoly alapot adott. A Gazprom 2008-ban az Ob- és Taz-öbölben még 2015-re, illetve 2015 körülre tette a kitermelés kezdetét.

⁶⁵ Stern, Jonathan: The Future of Russian Gas and Gazprom. Előadási anyag, CSIS, Washington DC, 2006. április 6., p. 8. http://csis.org/files/media/csis/events/040606_jstern_russiagas.pdf

⁶⁶ Energy Strategy of Russia for the period up to 2030, p. 140.

⁶⁷ Gazprom – Press Conference, 2010. június 9., p. 12. http://www.gazprom.com/f/posts/48/694517/presentation_eng_09.06.2010-2.pdf

⁶⁸ Már a kétezres években is folyamatosan nőtt a Gazprom kitermelési költsége. (East European Gas Analysis, 2010. november 10. http://www.eegas.com/rep2010q2-cost_e.htm)

Míg 2009 előtt azon aggódtunk, hogy a Gazprom képes lesz-e 2011-re termelésbe állítani a Bovanyenkovszkoje mezőt, addig a Gazprom a gázpiaci helyzet miatt 2009 júniusában úgy döntött, hogy a kitermelés kezdetét 2012-re halasztja el. Ezzel a Gazprom is nyert egy évet.⁶⁹

A Barents-tengeri Stokman mezőről 2007 júliusában és októberében született meg a döntés. A Gazprom már a világválság begyűrűzése előtt irreális céldátumokat adott meg a vezetékes export 2013-as, illetve az LNG-szállítások 2014-es megkezdésével, így a 2010 elején bejelentett csúszás egyáltalán nem okozott meglepetést. Maga Putyin is érzi az erős szkepticizmust a projekttel kapcsolatban, nem véletlen, hogy azt hangsúlyozza, hogy nem törölték a projektet.⁷⁰ A vezetékes export a 2010. februári ígélet szerint 2016-ban, az LNG-szállítás 2017-ben indulna el.⁷¹ 2010 februárjában a vezetékes gázra 2011 márciusára, az LNG-re 2011 végére ígérték a végső beruházási döntést.⁷²

A Gazpromot sürgetőknek ma arra a kérdésre illene választ adniuk, hogy ha például a Bovanyenkovszkojén vagy más hatalmas mezőn hamarabb kezdődött volna a kitermelés, akkor mi lenne most azzal a gázzal.⁷³

A negyedik gázrégió, Kelet-Szibéria és a Távol-Kelet egy másik világ. A célpiac is más (lesz), bár a kétezres évek folyamán a Gazprom és a kormány felől felmerült a nyugati irányú betáplálás lehetősége (a Kovikta mezőről), amíg a jamali gázra várni kell.⁷⁴ Az orosz ipari és kereskedelmi minisztérium 2007 szeptemberében fogadta el a 2030-ig szóló programot a kelet-szibériai és távol-keleti gázmezők kiaknázásáról, valamint tárolók és csővezetékek építéséről a növekvő belföldi és ázsiai kereslet kielégítése érdekében (a továbbiakban: keleti gázprogram). A keleti gázprogram koordinátora a Gazprom.

A Gazprom 2010 júniusában azt állította, hogy 2013-ban éri el a válság előtti gáztermelési szintet. A 2013-ra remélt 565,5 milliárd köbméteres gáztermelés azonban rekordnagyságú lenne. 2012-re 542,4 milliárd köbmétert, 2011-re 528,6 milliárd köbmétert, 2010-re 519,3 milliárd köbmétert rögzített.⁷⁵

⁶⁹ Ha a kereslet nem áll helyre, további csúszás sem kizárt. (*BarentsObserver.com*, 2010. november 9. <http://www.barentsobserver.com/gazprom-does-not-exclude-new-delays-at-bovanenkovo.4840885.html>)

⁷⁰ *Reuters*, 2010. április 17. <http://www.reuters.com/article/idUSLDE63G0CV20100417>

⁷¹ *Gazprom – News*, 2010. február 5. <http://www.gazprom.com/press/news/2010/february/article76115/>

⁷² *Bloomberg*, 2010. február 17. http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=conewsstory&tkr=TO T%3AUS&sid=ahBxG8H4_i_g

⁷³ Stern, Jonathan: *Future gas production in Russia: is the concern about lack of investment justified?* Oxford Institute for Energy Studies, NG 35. sz., 2009. október.

⁷⁴ Sagers, Matthew J.: *Developments in Russian Gas Production Since 1998: Russia's Evolving Gas Supply Strategy. Eurasian Geography and Economics*, 48. évf., 6. sz., 2007. november–december, pp. 651–698. (pp. 682–683.); Stern, Jonathan–Bradshaw, Michael: *Russian and Central Asian Gas Supply for Asia*. In: Stern, Jonathan (ed.): *Natural Gas in Asia: The Challenges of Growth in China, India, Japan and Korea*. Oxford University Press, Oxford, 2008, pp. 220–278. (pp. 243–244.)

⁷⁵ *Gazprom – Pressz-konferencia*, 2010. június 9., p. 4. <http://www.gazprom.ru/t/posts/94/846134/transcript-press-conference-2010.pdf>

2.3.4. Oroszország és a nem konvencionális gáztermelés

A legfőbb kérdés jelenleg, hogy máshol is megismétlődhet-e az Egyesült Államokban tapasztalt sikertörténet. Ausztrália élenjáró a CBM- (CSM-) projektekben, Ázsiából Indiában és Kínában már folyik valamennyi CBM-termelés (Indonézia szintén komolyan veszi a kérdést), Latin-Amerikából Argentínában is megvan a potenciál a nem konvencionális gáztermeléshez.⁷⁶

Bár a kínai nem konvencionális gáztermelés fejlődése sem érdektelen Oroszország számára, orosz szempontból egyelőre Európa a legnagyobb kérdés. Az IEA, az ágazati tanácsadó cégek, valamint az olaj- és gáztársaságok egyaránt az európai nem konvencionális gáztermeléssel kapcsolatos várakozásokat hűtik; még idő kell a valós európai lehetőségek felméréséhez.

A Gazprom ellentmondóan nyilatkozik a palagáz ügyében. 2010 második negyedéves pénzügyi jelentésében elismeri a palagáz jelentőségét, *Alekszej Miller* (a Gazprom vezetői bizottságának elnöke és az igazgatótanács elnökhelyettese) viszont igyekszik elbagatellizálni:⁷⁷ 2010. júniusi közlése szerint a palagáz csak egy jól szervezett és finanszírozott információs kampány.⁷⁸ *Alekszandr Medvegyev* (a Gazprom vezetői bizottságának egyik elnökhelyettese és a Gazprom százszázalékos leányvállalatának, a Gazprom Exportnak a vezérigazgatója) emellett azzal érvel (és védekezik), hogy a palagáztermelés fenyegetést jelent az ivóvíz számára, és szeizmikus kockázattal is jár.⁷⁹ Az orosz természeti erőforrások minisztere 2010. április közepén elismerte, hogy a palagáz gondot okoz az oroszoknak, s az a gázpiaci változások lehetőségét hordozza. Sőt, *Jurij Trutnyev* azt is jelezte, hogy ebben a véleményében a Gazprom is osztozik.⁸⁰ Állításai ellenére úgy tűnik, a Gazprom előremenekülne: amerikai palagáztermelő céget venne, hogy know-how-hoz jusson, amit az oroszországi palagázkészletek kiaknázásában kamatoztathatna.⁸¹

A nem konvencionális gáztermelésben a Gazprom már jelen van. A Gazprom 2010 februárjában kezdte meg a CBM-termelést Oroszországban. A Kreml közlése szerint a Talgyinszkoje mezőn (a Kuznyeck-medencében) 2012-ben 1,5 mil-

⁷⁶ Cronshaw, Ian: Medium Term Oil and Gas Markets – 2010. Gas Markets. Előadásanyag, CSIS, Washington, D.C., 2010. július 7., pp. 30–31. http://www.iea.org/%5Cspeech%5C2010%5CCronshaw_MTOGM_CSIS.pdf

⁷⁷ ZsZs Mihaila Korcsomkina, 2010. augusztus 18. <http://m-korchemkin.livejournal.com/16547.html>

⁷⁸ ZsZs Mihaila Korcsomkina, 2010. augusztus 1. <http://m-korchemkin.livejournal.com/15432.html>; Gazprom – Pressz-konferenciája, 2010. június 25. <http://www.gazprom.ru/t/posts/43/839154/transcript-press-conference-10.pdf>

⁷⁹ Reuters, 2010. február 10. <http://in.reuters.com/article/idINLDE6182QR20100209>; *Russia Beyond the Headlines*, 2010. április 29. http://rbth.ru/articles/2010/04/29/shale_gas_means_pollution_and_seismic_risks_says_gazprom_chief.html

⁸⁰ Reuters, 2010. április 19. <http://www.reuters.com/article/idUSLDE63I1LS20100419>

⁸¹ Bloomberg, 2009. november 10. <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601072&sid=atsE6qp0A8g8>; Gazprom May Buy U.S. Shale Gas Firm. *The Moscow Times*, 2010. május 20.

liárd köbméteres gáztermelést vár. Valerij Nyesztyerov (*Trojka Gyialog*) szerint a nem konvencionális gáz aránya az orosz gáztermelésben várhatóan hosszú távon sem megy fel 0,5 százalék fölé.⁸²

2.3.5. Beruházások az orosz gáziparban

A 2009-es energiastratégia szerint az elmúlt öt évben a tüzelőanyag-energetikai komplexumban a 2003-as 2020-ig szóló energiastratégiában meghatározott beruházások mindössze 60 százaléka valósult meg. A tárgyi eszközök avultsága közismerten nagymértékű: a villamos energetikában és a gáziparban csaknem 60 százalékos, az olajfeldolgozásban 80 százalékos.⁸³ Az IEA 2008-ban azt közölte, hogy a Gazprom 2008-as eredeti beruházási terve most először haladja meg a szükségességet. A 2009-es energiastratégia 2030-ig 2007-es árakon 565–590 milliárd dolláros beruházással számol a gáziparban: 186–194 milliárd dollárt a kitermelésbe, 277–289 milliárd dollárt a szállításba, 103–107 milliárd dollárt a föld alatti tárolásba, a feldolgozásba stb.⁸⁴

2.3.5.1. A külföldi beruházások korlátozása

A Gazprom rengeteg feladatot vállalt magára, (feltehetően) nem kis részben politikai nyomásra. Eközben a külföldi társaságokat csak akkor engedte be (szigorú feltételekkel), ha a tudásra és technológiára szüksége volt, illetve megfelelő ellenőrzést kapott *asset swap* keretében. Jóllehet a közhiedelemmel ellentétben már ez is előrelépés.

A Gazprom a Bovanyenkovszkoje mezőt külföldi részvétel nélkül fejleszti. A Gazprom az offshore-nál van bajban, valamint az LNG-nél szorul külföldi technológiára, tudásra, ez a helyzet jelenleg a Szahalinon és a Barents-tengeri Stokman mezőnél. A 2008. áprilisi, beruházások korlátozásáról szóló törvény az offshore lelőhelyeket a szövetségi jelentőségű lelőhelyek közé sorolta. A szövetségi jelentőségű lelőhelyeket használó társaságoknál pedig a közvetlenül vagy közvetve legalább 10 százalékos szavazati jogot biztosító részesedés már ellenőrzésnek számít (de az ellenőrzés megszerzését jelentik már egyéb jogok is, így például az igazgatósági tagok legalább 10%-ának kinevezési joga), amihez előzetes állami jóváhagyás kell.⁸⁵ A kontinentális talapzatról szóló 2008. júliusi törvény szerint a selfet csak olyan Oroszországban létesített jogi személy használ-

⁸² Gazprom Moves to Methane Output. *The Moscow Times*, 2010. február 15.

⁸³ *Energy Strategy of Russia for the period up to 2030*, p. 28.

⁸⁴ Uo. p. 147.

⁸⁵ Weiner Csaba: *Az orosz gázipar helyzete a világ gazdaságban és hatása a nemzetközi együttműködésre*. Doktori értekezés, 2010. április.

hatja, amelyben az államnak 50 százalékot meghaladó szavazati jogot biztosító részesedése van, és minimum öt éves tapasztalattal rendelkezik az orosz self stratégiai erőforrásainak a fejlesztésében.⁸⁶

2.4. Gázvásárlások Közép-Ázsiából

2006-tól – a türkmén–ukrán közvetlen szerződés 2006-os „megszűnésével” párhuzamosan – erőteljesen megugrott a Gazprom közép-ázsiai gázfelvásárlása. A Gazprom-csoport 2008-ban már 66,2 milliárd köbméter közép-ázsiai gázt vásárolt: 42,3 milliárd köbmétert Türkmenisztánból, 14,2 milliárd köbmétert Üzbegisztánból és 9,7 milliárd köbmétert Kazahsztánból. A Gazpromnak a világválság előtt a közép-ázsiai gázra a gázmérlege fenntartásához és a monopolpozíciójának megőrzéséhez egyaránt szüksége volt. Ennek érdekében 2009-től a beszerzési árak megemelése volt soron, és az Oroszországba menő vezetékkapacitások bővítését irányozta elő. 2009-ben azonban jelentősen megváltozott a Gazprom piaci helyzete. Nem volt szükség a várt gázmennyiségre, és az áremelés is terhes volt a Gazprom számára. A Gazprom 2009-ben 43,7 százalékkal kevesebb, mindössze 37,3 milliárd köbméter közép-ázsiai gázt vett át. Míg a kazah és az üzbég vásárlások nőttek, a türkmén szállítások 72,1 százalékkal zuhantak. A 2009. áprilisi tisztázatlan vezetékkrobbanást követően – bár időközben a vezetékszakaszt rendbe hozták – a türkmén szállítások egész évben nem újultak meg.⁸⁷ Mihail Korcsomkin (East European Gas Analysis) számításai szerint a leállással legalább 7 milliárd dollárt veszített Türkmenisztán.⁸⁸ Ez idő alatt viszont befejeződött a türkmén–kínai és az új türkmén–iráni vezeték építése. A Gazprom a biztonság kedvéért végül 2009. december 22-én azért 30 milliárd köbméterig leszerződött a türkménekkal,⁸⁹ miközben 2006 szeptemberében 2007–2009-re évi 50 milliárd köbméteres volumenben egyeztek meg.⁹⁰ Mindazonáltal a 30 milliárd köbméterből legfeljebb 10 milliárd köbméter lesz.

⁸⁶ Gati, Toby: Russia's New Law on Foreign Investment in Strategic Sectors and the Role of State Corporations in the Russian Economy. Akin Gump Strauss Hauer & Feld LLP, 2008. október 1.

⁸⁷ Gazprom <http://www.gazprom.com/production/central-asia/>; *Gazprom Annual Report 2009*, p. 66.

⁸⁸ Bloomberg, 2009. december 22. <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601095&sid=aX0Ywjzp.ubA>

⁸⁹ *Gazprom – News*, 2009. december 22. <http://www.gazprom.com/press/news/2009/december/article73501/>

⁹⁰ *Gazprom – News*, 2006. szeptember 5. <http://89.111.188.218/index.phtml/Pressreleases/0/8/10091?filter=2006-09>

⁹¹ A 2003-as 25 évre szóló szerződésben 2009-től évi 70–80 milliárd köbmétert rögzítettek. (*Gazprom – News*, 2003. április 10. <http://www.gazprom.com/press/news/2003/april/article62404/>)

Bár a Gazpromnak a 2010-es évek elején a közép-ázsiai gázra is csak korlátozottan van szüksége,⁹² szélesítette a beszerzési portfólióját Azerbajdzsánnal. Nem nagy mennyiségről van szó, mégis jelentős eredmény ez a Gazpromnak. A 2009. októberi egyezmény még arról szólt, hogy az azeri állami olajtársaság, a SOCAR 2010 januárjától évi 500 millió köbméter gázt értékesít a Gazpromnak,⁹³ később azonban 1 milliárd köbméterre emelték ezt a mennyiséget. Sőt, a 2010. szeptemberi egyezmény értelmében 2011-től már 2 milliárd köbméter, 2012-től pedig „több mint 2 milliárd köbméter” nagyságban vásárolnak.⁹⁴

2.5. A Gazprom gázértékesítése

A Gazprom-csoport által értékesített gáz⁹⁵ több mint fele irányul belföldre, durván 30 százaléka a volt Szovjetunió kívüli európai piacokra, s mintegy 15 százaléka a Független Államok Közösségébe és a balti államokba. Ezzel szemben a bevételek 55–60 százaléka a volt Szovjetunió kívül keletkezett.⁹⁶

2008 szeptemberéig a Gazprom mindhárom piacán meghatározó lépéseken volt túl:

- A FÁK-on kívüli Európában a szerződések zömét lejárat előtt újrakötötte, illetve új szerződéseket írt alá.
- A FÁK-ban Ukrajna kivételével megegyezett arról, hogy az áraknak 2011-re az európai értékesítéssel azonos jövedelmezőséget kell biztosítaniuk.
- Belföldön a 2006. novemberi kormányzati döntést követően megkezdődött a nagyarányú áremelés. A nem lakossági fogyasztóknak a cél a FÁK-hoz hasonlóan a 2011-es azonos jövedelmezőség lett, ám a kormány – az olajárak megugrása miatt – még 2008. május elején úgy döntött, hogy 40 százalékkal korlátozzák be a 2011-es áremelés mértékét.⁹⁷

⁹² Stern, Jonathan: The Impact of the 2008-09 Recession and Economic Crisis on Russian and European Gas Markets. Előadásanyag, IEEJ, Tokyo, 2010. február 9. <http://eneken.ieej.or.jp/data/3021.pdf>

⁹³ *Gazprom – News*, 2009. október 14. <http://www.gazprom.com/press/news/2009/october/article69312/>

⁹⁴ *Same-day Analysis* (IHS Global Insight), 2010. január 22. <http://www.ihsglobalinsight.com/SDA/SDADetail18171.htm>; *Gazprom – News*, 2010. szeptember 3. <http://www.gazprom.com/press/news/2010/september/article102799/>

⁹⁵ Az LNG-értékesítés ebben nincs benne.

⁹⁶ A különböző statisztikák a távoli külföld alatt a FÁK-on túli térséget értik, a Gazprom viszont „csak” a volt Szovjetunió kívüli államokat.

⁹⁷ *Open Joint Stock Company Gazprom U.S.\$30,000,000,000 Programme for the Issuance of Loan Participation Notes to be issued by, but with limited recourse to, Gaz Capital S.A for the sole purpose of financing loans to Open Joint Stock Company Gazprom*. Base Prospectus, 2008. július 29., p. 134.

2.5.1. Belföldi gázárak

A belföldi áremelés még a világválság oroszországi begyűrűzése előtt elakadt. Az orosz gazdaságfejlesztési minisztérium miniszterhelyettese 2008. május végén – amikor az olajár már több mint kétszer akkora volt, mint a 2006. novemberi döntés idején – elismerte, hogy csupán 2014–2015-re valósul meg az azonos jövedelmezőség belföldön.⁹⁸ Szergej Smatko energetikai miniszter 2010. júniusi közlése szerint az új cél: 2014.⁹⁹

A külföldi eladással azonos jövedelmezőség azonban nem azt jelenti, hogy belföldön európai átlagáron fognak értékesíteni. A szállítási költség és az exportvám olyan jelentős tételek, hogy a belföldi gázár jóval a kontinentális európai árszint alatt lesz.

Az oroszországi gázfogyasztást eddig az alacsony árak melletti túlkereslet jellemezte. Kérdés, hogy az azonos jövedelmezőség hogyan hat a fogyasztásra és egyes ágazatok versenyképességére.

2.5.2. A Gazprom külföldi gázértékesítése

A Gazprom-csoport volt Szovjetunió túli gázértékesítése a 2007-es 168,5 milliárd köbméteres szintről 2008-ban 167,6 milliárd köbméterre, majd 2009-ben 152,8 milliárd köbméterre csökkent.¹⁰⁰ Ez a szám a hosszú távú szerződések mellett a rövid távú szerződések keretében történő, illetve az azonnali (*spot*) piaci értékesítést is magában foglalja, a nem orosz gázzal együtt. A Gazprom 2009-ben a Gazprom Exporton keresztül 140,65 milliárd köbméter saját gázt exportált a volt Szovjetunió túlra, 11,4 százalékkal kevesebbet, mint 2008-ban.¹⁰¹

A Gazprom „európai” exportja jellemzően hosszú távú (6–28 éves), *take or pay* (vedd át vagy fizess) típusú megállapodások keretében történik. A hosszú távú szerződésekre alapvetően az úgynevezett *hold-up* kockázat fedezése miatt van szükség.¹⁰² A Gazprom a volt Szovjetunió túl a hosszú távú szerződések mellett egyre nagyobb – de azért így is relatíve szerény – mértékben élvezi a rövid távú szerződéseket, illetve a *spot* piaci értékesítést (mint optimalizálási lehetőséget).

A volt Szovjetunió túlra irányuló orosz gázexport szűk háromnegyede a nyugat-európai piacokra kerül. A Gazprom Export legnagyobb vásárlói Németország, Törökország, Olaszország és Franciaország. Közép- és Kelet-Európában

⁹⁸ Russia to set equal domestic and export prices for gas. *Rosukrenergo – News*, 2008. május 28. <http://www.rosukrenergo.ch/eng/news/1379.html>

⁹⁹ RBK-Ukraina, 2010. június 3. <http://www.rbc.ua/rus/newsline/show/tseny-na-gaz-v-rf-stanut-ekvivalentnymi-eksportnym-k-2014-g-03062010201200>

¹⁰⁰ *Gazprom in Figures 2005-2009*. Gazprom, 2010, p. 56.

¹⁰¹ *Gazprom – Press Conference*, 2010. június 22., p. 3. http://www.gazprom.com/f/posts/97/618699/shorthand_10_06_22.pdf

¹⁰² Riesz Bóbor: Lejárnak a hosszú távú földgázbeszerzési szerződéseink – Mi lesz veled, Magyarország? *Földgáz Magazin (E.ON Földgáz)*, 2008/1. sz., pp. 2–5.

Magyarország, Csehország, Lengyelország és Szlovákia a főbb importőrök. A kilencvenes és a kétezres években a FÁK-on túli export növekedése a nyugat-európai értékesítés emelkedésének volt köszönhető. Két jelentős európai gázpiacra nem exportál a Gazprom: Spanyolországba és Portugáliába.¹⁰³

A Gazprom-csoport gázértékesítése a FÁK-ban és a balti államokban a 2008-as 96,5 milliárd köbmétert követően 2009-ben 67,7 milliárd köbméterre esett vissza, amely döntően az ukrán gázfogyasztás erőteljes csökkenésének a következménye. Ukrajna a 2008-as 56,2 milliárd köbmétert követően 2009-ben mindössze 37,8 milliárd köbméter gázt szerzett be a Gazprom-csoporttól.¹⁰⁴ Ukrajna a világ legjelentősebb tranzitálója, az európai orosz gázszállítások 80 százaléka Ukrajnán megy keresztül.¹⁰⁵ A posztszovjet tranzitban mindig is Ukrajna volt a legyengébb láncszem.

2.5.2.1. Európa

Oroszország ma az EU legnagyobb gáz-, olaj-, olajtermék- és szénellátója. A kétezres években a válságot megelőzően az EU27 Unión kívüli importjában Oroszország részesedése jelentősen nőtt a kőszénnél (a 2000-es 9,9%-ról 2007-re 26,2%-ra) és a kőolajnál (a 2000-es 21,6%-ról 2007-re 34,0%-ra), a földgázéban viszont a közhiedelemmel ellentétben határozottan csökkent (a 2000-es 49,9%-ról 2007-re 40,8%-ra).¹⁰⁶

A Gazprom jelenlegi piacvesztése az olajtermékekhez kötött, mesterséges árazással kapcsolatos. A Gazprom rugalmatlan volt (vagy ahogy Putyin mondta: „kemény pozíciót foglalt el”¹⁰⁷), megtehetette volna, hogy már hamarabb, illetve nagyobb kedvezményeket kínál fel a kialakult gázpiaci viszonyok között. A Gazprom sokáig csak az ukránoknak engedett. Putyin és Julija Timosenko ukrán miniszterelnök 2009 novemberében egyeztek meg arról, hogy Ukrajnának nem kell büntetést fizetnie azért, mert kevesebb gázt vesz át 2009-ben, s hogy a 2010-es gázmennyiséget szintén csökkentik. Végül csak 2010 februárjában történtek meg az első egyezségek Európában. Ezek arról szóltak, hogy 2012-ig az értékesítés 10–15 százalékat a spot árakhoz kötik.¹⁰⁸ A megegyezés három évre érvényes, vagyis értelmezésünk szerint az árfelülvizsgálati (árkiigazítási) klauzulát alkalmazták.

¹⁰³ Stern, Jonathan: The Russian gas balance to 2015: difficult years ahead. In: Pirani, Simon (ed.): *Russian and CIS Gas Markets and their Impact on Europe*. Oxford University Press for the Oxford Institute of Energy Studies, Oxford, 2009, p. 79.

¹⁰⁴ *Gazprom in Figures 2005–2009*. Gazprom, 2010, p. 56.

¹⁰⁵ Ukrajna erősen függ a tranzitbevételektől.

¹⁰⁶ *EU energy and transport in figures. Statistical pocketbook 2010*. European Commission, Directorate-General for Energy and Transport, 2010.

¹⁰⁷ *East European Gas Analysis*, 2010. szeptember 14. <http://www.eegas.com/rus-norw-2010-09.htm>

¹⁰⁸ Gazprom Price Change to Last 3 Years. *The Moscow Times*, 2010. március 1.

2009 novemberében az IEA úgy vélekedett, hogy 2015-ig nagy túlkínálat lesz a globális piacon. A Gazprom legnagyobb FÁK-on túli vevője, az E.ON ezt egy kicsit pesszimista hozzáállásnak tartotta,¹⁰⁹ míg a Gazprom meglehetősen optimistán azt állította, hogy Európában már 2012-re vége lesz a túlkínálatnak.¹¹⁰ A Gazprom 2010. júniusi közlése szerint az európai kereslet 2012-re (de legkésőbb 2013 elejére) visszaáll a válság előtti szintre, illetve a spot piaci árak és a kontinentális európai szerződéses árak már 2012-re kiegyenlítődnek.¹¹¹ Jonathan Stern (Oxford Institute for Energy Studies) 2010. május végén amellett volt, hogy a túlkínálat 2015 előtt eltűnik, s akkor a hub-árak jelentősen emelkedni fognak, az olajárakhoz való rögzítéssel azonban a 70 dollár feletti árak esetén veszélyeztetik a keresletüket az áramtermelésben mind rövid, mind hosszú távon.¹¹² 2010 novemberében az IEA úgy számolt, hogy a túlkínálat 2011-ben eléri a csúcst: a 2009-es mintegy 130 milliárd köbméterről 200 milliárd köbméter fölé nő, majd „tétova csökkenés” következhet.¹¹³ Az E.ON ekkor azt állította, hogy bár a túlkínálat 2012-ben tetőzik, az elkövetkező évtizedben fennmarad ez az állapot.¹¹⁴

Az IEA szerint 2010 első kilenc hónapjában az európai OECD-országok EU-n kívüli importja már 280,3 milliárd köbmétert ért el, ebből Oroszország részese-dése csak 91,5 milliárd köbméterre rúgott. A 2009-es számok rendre 246,0 és 83,0 milliárd köbméter, a 2008-asok 258,4 és 104,5 milliárd köbméter voltak.¹¹⁵

2.5.2.2. FÁK

A kilencvenes évek végén a volt SZU-beli átlagárak az „európai szint” még mintegy háromnegyedét képviselték. A kétezres években a különbség folyamatosan nőtt, s a 2003-tól tapasztalt olajár-emelkedés következtében a kétezres évek közepére az utódállamok már az „európai ár” kevesebb mint harmadát fizették.¹¹⁶ Így tisztán gazdasági szempontból is érthetővé vált a törekvés ennek a helyzetnek a felszámolására, a képet azonban bonyolították a politikai változások (és az orosz külpolitikai megfontolások) a FÁK-ban.

Középtávú árformulálás szerződés jött létre a Beltranszgazzal és a Moldovagazzal a 2007–2011-es időszakra, az ArmRoszgazprom pedig 2009–2015-re írt alá szerző-

¹⁰⁹ Reuters, 2009. november 11. <http://in.reuters.com/article/oilRpt/idINLB23342520091111>

¹¹⁰ Medetsky, Anatoly: Gazprom Disputes Gas Glut Forecast. *The Moscow Times*, 2009. november 18.

¹¹¹ Gazprom – Press Conference, 2010. június 22.; Gazprom – Press Conference, 2010. június 22., p. 3. és p. 9. <http://www.gazprom.com/t/posts/97/618699/22-06-2010-press-presentation.pdf>

¹¹² Stern, Jonathan: Oil-based pricing represents a drag on the industry. *Financial Times*, 2010. május 25., p. 2.

¹¹³ IEA World Energy Outlook 2010, p. 52.

¹¹⁴ Bloomberg, 2010. november 10. <http://www.bloomberg.com/news/2010-11-10/gas-oversupply-will-last-a-decade-e-on-ruhrgas-says-correct.html>

¹¹⁵ ZsZs Mihaila Korcsomkina, 2010. december 10. <http://m-korchemkin.livejournal.com/25577.html>

¹¹⁶ Pirani, Simon: *Ukraine's gas sector*. OIES, NG21. sz., 2007. június, p. 29.

dést. A 2011-ig való fokozatos áremelés ellentételezéseként az orosz fél energetikai létesítményekben (jellemzően szállító- és elosztóhálózatokban) történő részsedésszerzést várt el.

A Gazpromnak a három nyugati FÁK-tranzitállam közül a moldáv hálózat (Moldovagáz) felett van ellenőrző részesedése, Fehéroroszországban a Jamal-Európa gázvezeték fehéroroszországi szakasza eredendően orosz tulajdonú, a Beltranszgáz gázhálózata 2010-től 50 százalékban a Gazpromé. Örményországban a Gazprom az ArmRoszgazprom társaságot ellenőrzi (és erőművi érdekelt-sége is van). A szállítóvezetékben való részsedésszerzés és a vezetékek üze-meltetése a tranzit biztonságát garantálhatja az orosz fél számára, erre Moldova a példa: ott ugyanis még nem tűnt el gáz.¹¹⁷

A kaukázusi tranzitállam, Grúzia nem adta el a szállítóvezetéseket az orosz fél-nek. Grúziát és Azerbajdzsánt 2007-től drasztikus áremeléssel szembesítette a Gazprom. Azerbajdzsán ebből nem kért, s ma már Grúzia is csak az örmény tranzit után részesül tranzitdíjként orosz gázban.

Az ukránok sorsa teljesen bizonytalan volt a 2008-as év végéhez közeledve. Ukrajna továbbra is alacsony gázárát akart,¹¹⁸ de nem engedte a Gazpromot a szállítóvezetékéhez, s ráadásul a NATO és az Európai Unió felé irányult. A zá-róakkord ismert: a 2009. januári orosz-ukrán válság, amely az eddigi legsúlyo-sabb gázbiztonsági incidens volt Európában, s az egyik legsúlyosabb energiabi-ztonsági incidens is egyben.¹¹⁹ A gázvitát követő szerződés kedvezőtlen volt Ukrajna számára. (Fontos tényező, hogy a gázközvetítő Rosukrenergo társaság kiesett az értékesítési láncból.) Míg Fehéroroszország, Moldova és Örményország elvileg 2011-től fizet a Gazpromnak az azonos jövedelmezőségnek megfelelő ára-kat, addig Ukrajna már 2010-től. Az orosz fél minden hónapban elmondta, hogy Ukrajna mekkora kockázatot jelent, s hogy megismétlődhet a 2009. januári eset. A válságban és káoszban lévő Ukrajna azonban hatalmas nehézségek árán, de mindig időben rendezte a számlát. Kevesen gondolták, hogy erre képes lesz. Gyökeres fordulatot hozott az orosz-ukrán kapcsolatokban az ukrainai elnökvál-tás. Két hónappal Viktor Janukovics elnöki beiktatását követően, 2010 áprilisában a felek egyezségre jutottak az orosz gázimport és – cserébe – a fekete-tengeri orosz flotta ügyében. A megállapodás különlegessége, hogy az orosz nagyha-talmiság két fő pillére, az energetika és a haderő, ilyen közvetlenül találkozott.

Örményország a 2008. szeptemberi egyezményt követően 2009 novemberében további árkedvezményről állapodott meg (a 2010 áprilisától érvényes árakra). Fehéroroszországnak viszont nem sikerült megegyeznie a Gazprommal (ked-

¹¹⁷ Radio Free Europe/Radio Liberty, 2007. január 5. <http://www.rferl.org/content/article/1073829.html>

¹¹⁸ Az alacsony gázárhoz hozzá kell számolni az alacsony ukrán tranzitdíjakat és az irreálisan kicsi tárolási díjakat is. 2010-ben azonban jelentősen nőttek a tranzitdíjak. Utóbbiról lásd: Pirani, Simon-Stern, Jonathan-Yafimava, Katja: *The April 2010 Russo-Ukrainian gas agreement and its implications for Europe*. OIES, NG 42. sz., 2010. június, p. 10.

¹¹⁹ Stern, Jonathan: *The January 2009 Russia-Ukraine gas crisis: implications for Europe*. Konferen-cia-előadás, IMEMO, Moscow, 2009. március 26.

vezményes árról 2010-re),¹²⁰ s a helyzet 2010 júniusában rövid gázválságig fajult. Az orosz–fehérorosz vita az orosz–fehérorosz–kazah vámunió 2010. júliusi tervezett életbe lépése előtt zajlott le.

A tranzit szempontjából kockázati tényező, hogy Ukrajna és Fehéroroszország jelentős gázfogyasztók, az import tekintetében kizárólag Oroszországtól függenek, s a gazdasági-politikai stabilitás sem adott. További fontos tényező, hogy csak Fehéroroszországban van részben lehetőség (a Jamal–Európa vezeték révén) a tranzitgáz és a belföldi fogyasztásra szánt gáz elkülönítésére.

A 2009. januári orosz–ukrán gázvitát követően az orosz fél folyamatosan kritizálta az Energiacharta-szerződést (ECT). A tranzitszállításról szóló 7. cikk 6. bekezdés szerint ugyanis a tranzitország semmilyen vita esetén sem szakíthatja meg vagy csökkentheti a tranzitot. Oroszország számára nagy csalódás volt, hogy Ukrajna – amely ratifikálta az ECT-t – eddig hivatalos európai elítélés nélkül sérthette meg ezt a rendelkezést. Oroszország végül 2009 nyarán úgy döntött, hogy nem szándékozik az Energiacharta-szerződés szerződő fele lenni.

2.6. Diverzifikáció

Az orosz gázszállítások diverzifikációját 1. az európai tranzitdiverzifikáció, 2. a keleti vezetékes export és 3. az LNG jelenti.

2.6.1. Az európai tranzitdiverzifikáció

A Gazprom felismerte, hogy a vezetékekben való részesedésszerzés, a konzorcium, az operátori szerep mellett van egy biztosabb (bár drága) megoldás, amellyel a kiszolgáltatót helyzeten változtathat: az eddigi tranzitállamokat elkerülő vezetékek építése. A FÁK-on és a balti országokon túli európai térségbe a Kék Áramlat megépítése előtt egyedül Finnországba mehetett az orosz gáz a poszt-szovjet tranzitállamok közbeiktatása nélkül.

2.6.1.1. Északi Áramlat

A Gazprom, a BASF AG és az E.ON AG 2005 szeptemberében írták alá az észak-európai gázvezeték megépítéséről szóló egyezményt. A projekt előrehaladását nagy ellenállás övezte, a Nord Stream AG azonban végül 2009-ben megszerezte az Északi Áramlat építéséhez szükséges engedélyeket, s 2010 áprilisában elkezdődött a tengeri vezeték lefektetése. Viborg (Oroszország) és Lubmin (Németország) között két, több mint 1200 kilométeres vezetékszál fog haladni. Gyakor-

¹²⁰ Fehéroroszország már 2009-ben is kevesebbet fizetett az eredeti ütemterv szerinti árnál. Ráadásul Fehéroroszország esetében exportvám sincs.

latilag két külön vezetékről van szó. Az első Nyugat-Szibériából fog gázt szállítani, a második a Stokman mezőről lenne betáplálva.¹²¹ A Stokman-projekt elhalasztása ezért azt jelenti, hogy a második szálhoz más forrásokat kell találni, vagy el kell halasztani azt is.¹²²

A projekt résztvevői ma a Gazprom (51%), a BASF SE/Wintershall Holding GmbH (15,5%), az E.ON Ruhrgas (15,5%), a Gasunie (9%) és a GDF Suez (9%). A Gasunie 2008 júniusában, a GDF Suez 2010 júniusában csatlakozott.

A DONG Energy, az E.ON Ruhrgas, a GDF Suez, a GM&T (Gazprom Marketing and Trading) és a Wingas rendelkezik gázbeszerzési szerződéssel az Északi Áramlaton át. Az első szállítások a tervek szerint már 2011 negyedik negyedévében megindulhatnak.

A projekt hivatalos becsült költségvetése 2008. március vége óta 7,4 milliárd euró, azt megelőzően 5 milliárd eurón állt.

2.6.1.2. Déli Áramlat

A hatalmas beruházásigényű¹²³ Déli Áramlat jövője a jelenlegi keresleti viszonyok és az elnökváltással fordulatot vett ukrán–orosz kapcsolatok fényében meglehetősen bizonytalannak tűnik, ám felelőtlenség fantomprojektnek tekinteni. A növekvő kereslet hangsúlyozása ellenére eddig is csak az Északi Áramlatnál játszott szerepet a pótlólagos export. A Gazprom alapvető célja az ukrán tranzit mérséklése, amelyhez társul a közép-ázsiai pozíciómegőrzés.

Eddig hét állam írt alá egyezményt az orosz féllel a Déli Áramlathoz való csatlakozásról: Bulgária (2008. január 18.), Szerbia (2008. január 25.), Magyarország (2008. február 28.), Görögország (2008. április 29.), Szlovénia (2009. november 14.), Horvátország (2010. március 2.) és Ausztria (2010. április 24.). Jól látszik, hogy a 2008-as gyors szerződések után hosszú ideig elakadt a Gazprom. A tengeri szakasz a Gazprom, az ENI és az EDF projektje lehet. A 2010. júniusi együttműködési megállapodás szerint a Gazprom és az ENI 10-10 százalékos részesedést ad át az EDF-nek.

A Déli Áramlat tervezett kapacitása előbb 31 milliárd köbméter volt, később (2009. február) 47 milliárd köbméter lehetőségét említették, majd (2009. május) hivatalosan is 63 milliárd köbméterre emelték a tervezett kapacitást.

¹²¹ *Russia: a new confrontation? Tenth Report of Session 2008–09. Report, together with formal minutes, oral and written evidence.* Ordered by the House of Commons to be printed 30 June 2009. House of Commons Defence Committee, p. Ev 22.

¹²² *Reuters*, 2010. február 5. <http://www.reuters.com/article/idUSLDE6141ZH20100205>

¹²³ Az orosz fél az Északi Áramlatnál és a Déli Áramlatnál a hatalmas költségekből erőteljesen kivonul (illetve kivenné) a maga részét.

2009 februárjában Alekszandr Medvegyev előadásában a 31–47 milliárd köbméteres kapacitáshoz az offshore szakaszra 4 milliárd eurót meghaladó költséget mondott, az onshore-ra 15–20 milliárd eurót.¹²⁴ 2010. novemberi Gazprom-közlés szerint 10 milliárd euró lesz a tengeri szakasz, míg az európai szárazföldi szakaszok 5,5 milliárd eurós költségével számolnak.¹²⁵

2008. szeptemberig úgy volt, hogy 2013-ra szeretnék üzembe helyezni a Déli Áramlatot. A 2030-ig szóló orosz gázipari fejlesztési terv 2008 őszén megjelent változatában a 2015 és 2024 közötti időszakot rögzítették,¹²⁶ s a 2010 augusztusában idézett verzióban is ezek a számok szerepelnek.¹²⁷ A Gazprom 2010 októberében azt állította, hogy 2015 végén kezdődnek a szállítások Bulgáriába, a 63 milliárd köbméteres kapacitást pedig 2018-ra érik el.

2.6.2. Vezetékesexport-tervek Kínába, Dél-Koreába és Japánba

Az oroszok ázsiai vezetékes és LNG-tervei nem a kétezres vagy a kilencvenes években születtek meg, hanem már jóval korábban.¹²⁸

A Gazpromtól független keleti vezetékes export megíúsulásában a Gazprom orosz kelet-szibériai és távol-keleti expanziójának, és a kormányzat 2007-es keleti gázprogramjának döntő szerepe volt. A Gazprom nem szerzett ellenőrzést a Kovikta mező felett (a TNK-BP-től), s a Kovikta mezőhöz kapcsolódó kínai és dél-koreai vezetékes tervek is lekerültek a napirendről. A Gazpromnak máig nem sikerült a Szahalin-1 gázát felvásárolnia, de megakadályozta a kínai csővezetékes exportot.

A Gazprom viszont csak 2006 márciusában jutott el addig, hogy jegyzőkönyvet írjon alá a Kínába való orosz gázszállításokról. A nagy remények ellenére máig nincs szerződés.

2006-ban két vonalat határoztak meg Kína felé: az évi 30 milliárd köbméteres nyugatit (az Altaj vezetéket) 2011-es kezdettel és a 38 milliárd köbméteres keletit 2016-tól. Bár az Altaj vezetékek kapott prioritást, a 2030-ig szóló orosz gázipari fejlesztési terv 2008 őszén megismert változatában lemondtak róla. Rövidesen viszont ismét előkerült a nyugati folyosó, s jelenleg is azé a prioritás.

A 2009-es energiastratégia szerint az ázsiai csendes-óceáni térség részesedése az orosz gázexportból – a swapot nem beleszámítva a 2008-as nulláról – az első szakaszban 11–12 százalékra, a második szakaszban 16–17 százalékra, a harma-

¹²⁴ Robust performer in times of market turmoil. Gazprom Investor Day, 2009. február.

¹²⁵ *Korporativnij Zsurnal OAO «Gazprom»*, 2010/11. sz., p. 9. <http://www.gazprom.ru/f/posts/70/186992/journal-gazprom-2010-11.pdf>

¹²⁶ *Genyeralnaja szhema razvoityija gazovoj otraszli na period do 2030 goda*. Moszkva, 2008, p. 3–34.

¹²⁷ *RIA Novosztyi*, 2010. augusztus 24. <http://en.rian.ru/business/20100824/160318569.html>

¹²⁸ Stern, Jonathan–Bradshaw, Michael: Russian and Central Asian Gas Supply for Asia. In: Stern, Jonathan (ed.): *Natural Gas in Asia: The Challenges of Growth in China, India, Japan and Korea*. Oxford University Press, Oxford, 2008, pp. 220–278. (pp. 220–221.)

dik szakaszban 19–20 százalékra nő.¹²⁹ Minekután az energiasztratégia 2030-ra 349–368 milliárd köbméteres exportot vár, ez a 19–20 százalék nagyjából a tervezett 68 milliárd köbméteres kínai exportnak felel meg.¹³⁰

Mind a keleti, mind a nyugati vonallal több probléma merült fel (beleértve a gáztermelést, valamint a keleti iránynál a -feldolgozást is). Az igazán neuralgikus pont azonban az árkérdés. A Gazprom és a CNPC közötti 2009. október 13-i keretegyezmény ismertetésekor nyersolajindexhez, illetve ázsiai olajkosárhoz kötött árról volt szó.¹³¹ 2010 őszére kiderült: a kínai és orosz elképzelés az árakról továbbra is fényévekre van egymástól: 100 dollár a különbség ezer köbméter gázra.¹³² Utóbb úgy volt, hogy majd 2011 közepére egyezsége jutnak az árban, az export pedig 2015-ben kezdődhet el az Altaj gázvezetéken.¹³³

Külön érdekesség, hogy 2010 szeptemberében a Rosznyefty bejelentette: együtt akar működni a Gazprommal a kínai exportban.

Láthatóan nehéz helyzetben vannak az oroszok a kínai exporttal. A Gazpromnak a vezetékesség- és LNG-exportőrökkel, valamint a kínai nem konvencionális gáztermeléssel is szembe kell néznie. A Wood Mackenzie 2010 júniusában ismertetett tanulmánya szerint a kínai nem konvencionális gáztermelés 2030-ra a kínai gázfogyasztás több mint negyedét fogja adni. A nem konvencionális gáztermelés felfutásáig azonban Kína jelentős vezetékesség- és LNG-importra szorul, különösen 2020-ig. A csendes-óceáni LNG-piacot a kínai kereslet fogja hajtani. A Wood Mackenzie 2020-ra évi 46 millió tonna kínai LNG-importra számít.¹³⁴ Az LNG-szállítóknak azonban igyekezniük kell. Kínának és Indiának már 2013-ra összesen 65 milliárd köbméteres LNG-importkapacitása lesz, ami durván akkora, mint a 2009-es európai LNG-import.¹³⁵ Ahogy már jeleztük, a türkmén–orosz vita alatt gőzerővel épült a Türkmenisztánból Kínába menő vezeték, s 2009 decemberében megindult a gázszállítás. A Mianmarból Kínába vezető évi 12 milliárd köbméteres kapacitású gázvezeték építése 2010 júniusában kezdődött el.¹³⁶

A CNPC és a türkmén Turkmengaz 2007 júliusában kötött 30 évig tartó megállapodást évi 30 milliárd köbméter földgáz beszerzésére, majd Gurbanguli

¹²⁹ *Energy Strategy of Russia for the period up to 2030*, p. 141.

¹³⁰ Astrov, Vasily: Current State and Prospects of the Russian Energy Sector. *Research Reports*, wiiw, 363. sz., 2010. június, p. 29.

¹³¹ Gas Deal Tied to Asian Oil. *The Moscow Times*, 2009. október 15.; *Gazprom – News*, 2009. október 13. <http://www.gazprom.com/press/news/2009/october/article69267/>

¹³² *Reuters*, 2010. november 18. <http://uk.reuters.com/article/idUKTOE6AH01I20101118>

¹³³ Filatova, Irina: China Gas Talks Progress, But Not on Price. *The Moscow Times*, 2010. november 24.

¹³⁴ Wood Mackenzie – Press Release, 2010. július 26. <http://www.woodmacresearch.com/cgi-bin/corp/portal/corp/corpPressDetail.jsp?oid=2092548>

¹³⁵ Cronshaw, Ian: Medium Term Oil and Gas Markets – 2010. Gas Markets. Előadásanyag, CSIS, Washington, D.C., 2010. július 7.

¹³⁶ *China Daily*, 2010. június 4. http://www.chinadaily.net/china/2010-06/04/content_9936239.htm; *Oil & Gas Eurasia*, 2010. szeptember 17. <http://www.oilandgas Eurasia.com/news/p/0/news/8744>

Berdimuhamedov türkmén elnök 2008. augusztus 9-én a kínai partnernek további 10 milliárd köbmétert ajánlott,¹³⁷ amelyről még 2008. augusztus végén meg is született a megállapodás.¹³⁸ Kína a türkmén gáz megszerzése érdekében egyszerűen vett részt a kutatás-termelésben, a feldolgozásban és a távvezeték-építésben,¹³⁹ és nem zárkozott el a hitelnyújtástól sem.

2010 júniusában előbb az üzbég Üzbeknefteygaz és a CNPC írtak alá keret-egyezményt évi 10 milliárd köbméter gáz szállításáról,¹⁴⁰ majd a kazah KazMunajGaz és a CNPC egyezett meg a 3–3,5 milliárd dolláros költségű kazahsztáni Bejneu–Csimkent gázvezeték megépítéséről és finanszírozásáról. A vezeték elsősorban az üzbég szállításoktól függő déli régiók energiabiztonságát szolgálja, másrészt az export diverzifikációját tenné lehetővé.^{141; 142}

Dél-Korea 2008. szeptember végéig csak egy együttműködési megállapodásig jutott a Gazprommal, míg a Japánba menő vezetékes export (a Szahalinról) bizonyos japán ellenérdekek¹⁴³ miatt nincs is napirenden.

A dél-koreai Kogas és a Gazprom közötti megállapodás 2015-től évi 10 milliárd köbméter Észak-Koreán keresztül földgáz szállításáról szól 30 éves időtartamra. A dél-koreai energetikai minisztérium szerint, ha a csővezeték nem jön össze,¹⁴⁴ akkor Dél-Korea áttekinti az LNG vagy a sűrített földgáz (CNG) lehetőségét Vlagyivosztokból ugyanekkora mennyiségben. A Kogas a megállapodás részeként egy Vlagyivosztok melletti évi 5 millió tonnás kapacitású LNG-létesítmény és egy vegyi üzem közös felépítését javasolta.¹⁴⁵ 2009 júniusában a Gazprom és a Kogas egy újabb megállapodást kötött a Vlagyivosztok és Dél-Korea közötti gázszállítások különböző forgatókönyveinek a tanulmányozására.

¹³⁷ Turkmenistan Offers China More Gas. *The Moscow Times*, 2008. augusztus 11.

¹³⁸ Turkmenistan ups China's gas quota. *The Times of India*, 2008. augusztus 29. http://timesofindia.indiatimes.com/Turkmenistan_ups_Chinas_gas_quota/rssarticleshow/3423348.cms; Turkmenistan Meeting Full Commitments of Gas Supply to Russia. *News Central Asia*, 2008. január 17. <http://www.newscentralasia.net/Regional-News/213.html>

¹³⁹ Yenikayeff, Shamil Midkhatovich: *Kazakhstan's Gas: Export Markets and Export Routes*. OIES, NG 25. sz., 2008. november, p. 16.

¹⁴⁰ Reuters, 2010. június 9. <http://www.reuters.com/article/idUSBJI00232520100610>

¹⁴¹ *China Daily*, 2010. június 14. http://www.chinadaily.com.cn/china/2010-06/14/content_9976764.htm; Reuters, 2010. június 12. <http://www.reuters.com/article/idUSLDE65B01H20100612>

¹⁴² Mindeközben ne felejtsük el azt sem, hogy a nyugati irányú orosz vezetékes gázexporthoz Kínában szabad vezetékes kapacitás is szükséges.

¹⁴³ Paik, Keun-Wook: *Northeast Asian Countries' Oil and Gas Relations with Russia*. Prepared for an International Conference on "The Geopolitics of Energy in Eurasia: Russia as an Energy Lynch Pin", organised by the Clingendael Int'l Energy Programme, Institute Clingendael, The Hague, 2008. január 22–23., p. 37. http://www.clingendael.nl/asia/events/20080122/20080122_paik.pdf

¹⁴⁴ Az Észak-Koreán keresztül vezetéképítésnek jelenleg politikai okból nincs realitása, egy Vlagyivosztokból futó tengeri vezeték pedig drága megoldás.

¹⁴⁵ Bloomberg, 2008. szeptember 29. <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601080&sid=aVSHCOotVoDQ&refer=asia>; *The Wall Street Journal*, 2008. szeptember 30. <http://online.wsj.com/article/SB122273364147888393.html>

2010 novemberében már 2017-es kezdés volt a cél, a szállítás módja azonban még mindig kérdés volt.¹⁴⁶

Eközben 2009 májusában a japán gazdasági, kereskedelmi és ipari minisztérium (METI) ügynöksége (ANRE), az Itochu Corporation, a Japan Petroleum Exploration Co. (Japex) és a Gazprom együttműködési megállapodást írt alá a gázhasznosítás lehetőségének megvizsgálásáról Vlagyivosztok körzetében: a gáz szállításáról és értékesítéséről és/vagy feldolgozásáról, valamint a termékek értékesítéséről az ázsiai csendes-óceáni államokban, beleértve Japánt.¹⁴⁷ Az LNG és a CNG egyaránt a vizsgálat tárgya lett a gázszállítás kérdésében.¹⁴⁸ 2010 júliusában a Gazprom és az ANRE közös koordináló bizottsága megegyezett az LNG- és/vagy CNG-termelő létesítmény építését illető befektetési döntés megalkotásának közös kidolgozásáról.¹⁴⁹ A Platts információforrása a METI-ből az LNG esetében 2017 körüli kezdésről és évi 5 millió tonnás kapacitású létesítmény megvizsgálásáról számolt be 2010 őszén. A gázforrás még nem került meghatározásra ezen információ szerint.¹⁵⁰

2.6.3. LNG-tervek Oroszországban

A Szovjetunió felbomlása előtti LNG-tervek megghiúsulását és a kilencvenes évek eseménytelenségét követően a Gazprom ugyan 2005-ben elkezdte a tapasztalatgyűjtést az LNG-piacon (a nem saját kitermelésű és cseppfolyósítású gázzal való kereskedését), ám a saját exportra csak a Szahalin-2 projekthez való, állami segítségével támogatott csatlakozása révén nyílt lehetősége 2009 elejétől. 2005 és 2009 között 3,7 milliárd köbméter (ebből 2009-ben 2,02 milliárd köbméter) LNG-t értékesített *swap* keretében.¹⁵¹ A Szahalin-2 2009-ben 5,2 millió tonna LNG-t exportált, a létesítmény 2010-ben érte el a tervezett évi 9,6 millió tonnás kapacitást. A 2009-es LNG-export több mint fele Japánba ment, a maradék Dél-Koreába, Indiába, Kuvaitba, Kínába és Tajvanba.¹⁵²

A 2009-es orosz energiasztratégia szerint az LNG részesedése az orosz gázexportban az első szakaszban 4–5 százalékra, a második szakaszban 10–11 százalékra, a harmadik szakaszban 14–15 százalékra emelkedik.¹⁵³

¹⁴⁶ *Gazprom – News*, 2010. november 11. <http://www.gazprom.com/press/news/2010/november/article105347/>; *Platts*, 2010. november 10. <http://www.platts.com/RSSFeedDetailedNews/RSSFeed/NaturalGas/8162696>

¹⁴⁷ *Gazprom – News*, 2009. május 12. <http://www.gazprom.ru/press/news/2009/may/article57045/>

¹⁴⁸ *LNGpedia*, 2009. május 16. <http://www.lngpedia.com/japan-gazprom-to-study-lng-project-in-russian-far-east/>

¹⁴⁹ *Gazprom – News*, 2010. július 8. <http://www.gazprom.com/press/news/2010/july/article101310/>

¹⁵⁰ *Platts*, 2010. november 11. <http://www.platts.com/RSSFeedDetailedNews/RSSFeed/NaturalGas/8167556>

¹⁵¹ *Gazprom Export* 2009, p. 44.

¹⁵² *Gazprom* <http://www.gazprom.com/marketing/usa-apr/>

¹⁵³ *Energy Strategy of Russia for the period up to 2030*, p. 141.

A Gazprom 2008. április 1-jén azt állította, hogy 2030-ra a globális LNG-piac 25 százalékát uralná, évi 90 millió tonna LNG-t szállítana.¹⁵⁴ A válság alatt a Gazprom emelte a tétet: 2009 szeptemberére a 25 százalékos célt – túlon túl optimistán – már 2020-ra tette.¹⁵⁵

A Gazprom 2009 júniusában az amerikai piac 5–10 százalékának megszerzését tűzte ki maga elé 2020-ra a Stokman és a Jamal segítségével.¹⁵⁶ 2009 októberében már 5 éven belül kívánta volna a 10 százalékos célt elérni, csupán a Szahalin–2 révén, valamint vezetékes gáz és LNG közötti swap keretében, ami irreálisnak tűnik.¹⁵⁷ Nagyon nehéz dolga lesz a Gazpromnak az Egyesült Államokban. Az amerikai helyzetet jól mutatja a 2008-ban megnyitott Sabine Pass LNG-fogadó és újragázosító terminál tervezett átalakítása cseppfolyósító és exportterminállá (20 éves időszakra) a Mexikói-öbölben.¹⁵⁸ Az Egyesült Államok jelenleg Japánba és Angliába reexportálja az LNG-t, s kis mennyiségben szállít Alaszkából Japánba és Dél-Koreába saját termelésből.¹⁵⁹

A kétezres években számos LNG-terminál-létesítési terv jelent meg Oroszországban. Gyűjtésünk szerint a Szahalin–2-n (és a Szahalin–2 esetleges kapacitásbővítésén) kívül ezek a következők:

- a Stokmanra alapozó Murmanszk melletti (Tyeriberka) létesítmény, illetve korábban egy offshore LNG-üzem is alternatíva volt a Stokman mezőnél;
- a balti LNG-projekt a Finn-öbölben (amelyet a Gazprom 2008 februárjában mondott le);
- a Haraszavejszkoje mezőre épülő LNG a Jamal-félszigeten (ám a Gazprom úgy döntött, hogy a lelőhely majdani gáza nem lesz cseppfolyósítva);
- a Juzsno-Tambejszkoje mezőhöz kapcsolódó LNG régi és mai, egyre nagyobb figyelmet kapó terve szintén a Jamalon,¹⁶⁰

¹⁵⁴ RIA Novosztyi, 2008. április 1. <http://en.rian.ru/business/20080401/102687442.html>

¹⁵⁵ RIA Novosztyi, 2009. szeptember 24. <http://en.rian.ru/russia/20090924/156240673.html>; LIGA. novosztyi, 2009. október 9. <http://news.liga.net/news/N0934520.html>

¹⁵⁶ Bloomberg, 2009. június 9. <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601072&sid=aBRmAY3YL9Rs>; RT, 2009. június 9. <http://rt.com/business/news/new-projects-have-gazprom-eyeing-north-american-market/>; Kommerszant Ukraina, 2009. június 10. <http://www.kommersant.ua/doc.html?DocID=1185630>

¹⁵⁷ East European Gas Analysis, 2009. október 9. <http://www.eegas.com/usa2014e.htm>; Reuters, 2009. október 8. <http://uk.reuters.com/article/idUKN0852502720091008?symbol=GAZP.MM&sp=true>

¹⁵⁸ PennEnergy, 2010. szeptember 10. http://www.pennenergy.com/index/petroleum/display/4234438962/articles/pennenergy/petroleum/refining/2010/09/doe-approves_cheniery.html

¹⁵⁹ ZsZs Mihaila Korcsomkina, 2010. november 12. <http://m-korchemkin.livejournal.com/23234.html>

¹⁶⁰ „Jamal LNG-projektként” ismert. A Juzsno-Tambejszkoje licence ma a Jamal-SzPG-hez tartozik. Az SzPG az LNG orosz nyelvű betűszava, a cég neve így angolul: Yamal LNG. A Jamal-SzPG 51 százaléka a Novateké (amelyben pedig a Gazpromnak van egyelőre 19,4%-a). 2010 júniusában a Gazprom és a Novatek együttműködési megállapodást írt alá a Juzsno-Tambejszkoje mezőre épülő LNG-termelésről, a Gazprom Export és a Jamal-SzPG pedig hosszú távú ügynöki megállapodást kötött az LNG-exportra a Juzsno-Tambejszkoje mezőről. (Gazprom – News, 2010. június 18. <http://www.gazprom.com/press/news/2010/june/article100103/>)

- a Lukoil múltbeli LNG-terve a Bolseheckaja süllyedékre számítva,¹⁶¹
- a Transz Nafta korábbi ötlete egy arhangelszki LNG-terminálról;
- az SzN-Nyeftegyaz (Alltek-csoport) friss terve a Nyenyec Autonóm Körzetben Indigában („Pecsora LNG”); és végül
- a Távol-Keleten feltűnt tervek a Gazprom részéről (a Tengermelléki krajban Vlagyivosztk környékére; a Habarovszk krajban; a Kamcsatkán).

Ezeknek a terveknek egy részét lemondták, más részük pedig még messze van a projektstádiumtól. Ez azt jelenti, hogy hosszú évekig a Szahalin–2-beli marad az egyedüli orosz LNG-létesítmény és egyben keleti diverzifikációs mód.

3. Az orosz olajipar

3.1. Oroszország részesedése a világ olajkészleteiből

Az oroszországi bizonyított olajkészletek nagysága a BP adatai szerint 2009 végén 10,2 milliárd tonna (74,2 milliárd hordó) volt, ezzel Oroszország a hetedik helyen állt a világon – Szaúd-Arábiát (19,8%), Venezuelát (12,9%), Iránt (10,3%), Irakot (8,6%), Kuvaitot (7,6%) és az Egyesült Arab Emírségeket (7,3%) követve –, ha Kanada esetében a már említett olajhomokot nem számítjuk bele a bizonyított készletekbe. A kanadai olajhomokkészleteket 1999-től tünteti fel a BP-statisztika. Szintén meg kell jegyezni, hogy Venezuela bizonyított készletei 2007-ről 2008-ra több mint 73 százalékkal nőttek. Míg Oroszország a globális bizonyított olajkészletek 5,6 százaléka felett rendelkezett 2009 végén, addig az OPEC részesedése 77,2 százalékos volt. A kitermelésben ezzel szemben Oroszország 2009-ben 12,9 százalékkal, az OPEC 41,2 százalékkal részesedett.

3.2. Az oroszországi olajtermelés

Az orosz nyersolajtermelés 1987-ben jutott fel a csúcsra. Ebben az évben az Oroszországi Szovjet Szövetségi Szocialista Köztársaságban (OSZSZSZK) 569,5 millió tonna nyersolajat hoztak a felszínre (a Szovjetunióban összesen 625,2 millió tonnát), szemben az Egyesült Államok 467,3, illetve Szaúd-Arábia 221,1 millió tonnás olajbányászatával. Az 1988-tól tartó orosz olajtermelés-visszaesés 1996-ban érte el mélypontját. 1997-ben megindult a növekedés, amely azonban az 1998-as oroszországi válság évében ismét megtorpant. Az 1999-es minimális mértékű növekményt követően 2000 és 2004 között kiemelkedő, átlag évi 8,5 százalékos dinamikával ívelt fel az olajbányászat Oroszországban. Ez az ütem akadt meg

¹⁶¹ Milov, Vladimir–Coburn, Leonard L.–Danchenko, Igor: Russia's Energy Policy, 1992–2005. *Eurasian Geography and Economics*, 47. évf., 3. sz., 2006. május–június, pp. 285–313. (p. 299.)

2004 második felében, s a 2005–2007-es átlag 2,3 százalékos éves növekedést követően 2008-ban 1998 óta először csökkent az olajtermelés. Az 1,2 százalékos csökkenés (491,3 millió tonnáról 488,5 millió tonnára) a rekordnagyságú olajárak közepette következett be.

2. táblázat: Az olajbányászat alakulása Oroszországban, illetve az OSzSzSZK-ban (Mt)

	1986	1987	1988	1990	1995	1996	1997	1998	1999
BP	561,2	569,5	568,8	515,9	310,7	302,9	307,4	304,3	304,8
Roszsztat				516	307	301	306	303	305
Olaj				506	298	293	297	294	295
Gázkond.				10,2	8,3	8,3	8,8	9,2	10,0

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
BP	323,3	348,1	379,6	421,4	458,8	470,0	480,5	491,3	488,5	494,2
Roszsztat	324	348	380	421	459	470	481	491	488	494
Olaj	313	337	367	408	443	453	462	473	472	
Gázkond.	10,4	11,1	12,6	13,7	16,2	17,3	18,1	17,4	16,5	

Forrás: BP és Roszsztat (http://www.gks.ru/bgd/regl/b03_13/IssWWW.exe/Stg/d030/i030120r.htm, http://www.gks.ru/bgd/regl/b09_13/IssWWW.exe/Stg/html3/13-24.htm, http://www.gks.ru/bgd/regl/b10_11/IssWWW.exe/Stg/d1/14-09.htm).

3.2.1. A termelés 2004 és 2008 közötti alakulásának okai

A 2004-ben kezdődött lassulás, majd a 2008-as visszaesés mögött számos tényező húzódott meg. A Surgutneftegaz szerint a fő okok a készletportfólió minőségének a romlása, a bonyolultabb új mezők (az új mezők termelésbe állításának a nehézsége) és a magas adóteher voltak.¹⁶² Matthew Sagers állítja: politikai, geológiai, gazdasági és szállítási okok egyaránt szerepet játszottak abban, hogy 2004 harmadik negyedévéől elveszett a korábbi dinamizmus. A politikai tényező: az energiapolitika felcserélése az államkapitalista modellre. Az új rendszer kezdetét Mihail Hodorkovszkij letartóztatása, a Jukossal való elbánás egyértelműen jelezte. A fő geológiai ok a nyugat-szibériai régi termelő lelőhelyekről könnyen jött kétszámjegyű növekedési lehetőség kifulladás, a kitermelési plafon elérése. A gazdasági oldalon a magasabb adóterhek, az upstream (kutatás-termelés) szegmensben élesen emelkedő inputköltségek és a rubel felértékelődése említhető.

¹⁶² Surgutneftegaz Annual Report 2008, pp. 17–18.

tők meg. Megjegyzendő, hogy forráselvonó szerepük volt az orosz olajtársaságok külföldön megvalósított közvetlen tőkeberuházásainak is. Végezetül: a szállítási ok. Annak ellenére, hogy 2005-ben szabad vezetékes exportkapacitások merültek fel, a helyi szűk keresztmetszetek jelentősek voltak.¹⁶³

3.2.2. Az oroszországi olajtermelő társaságok és az állami ellenőrzés

Az oroszországi olajtermelést ma kilenc vertikálisan integrált olajtársaság uralja. Az élen a Rosznyefty áll. Az olajágazat nemzeti bajnoka a Jukosz romjaiból építkezve lett közepes nagyságúból a legjelentősebb olajtermelő és -finomító 2007-re Oroszországban. A Jukosz olajtársaság 2003-ban még a legnagyobb olajtermelő volt Oroszországban. A Rosznyeftyet a Lukoil, a TNK-BP, a Szurgutnyeftyegaz és a Gazprom Nyefity követi. Oroszországi léptékben közepes nagyságú olajtársaságok a Szlavnyefty, a Tatnyefty, a RusszNyefity és a Basnyefty.

A kilenc vertikálisan integrált olajtársaság közül a Rosznyefty mellett a Gazprom Nyefity áll állami, a Tatnyefty pedig regionális ellenőrzés alatt. A Szurgutnyeftyegazt ismeretlen tulajdonosi köre (és a Kremllal való szoros kapcsolata) ellenére a magántársaságokhoz soroljuk.

A kilencvenes évek közepétől Oroszországban az olajszektor a magántársaságok uralták, szemben a nagy olajexportőr országokkal. A Jukosz-üggyel azonban ellentétes tendencia vette kezdetét, amelyet a Szibnyefty 2005-ös eladása, majd a Szahalin-2-beli 2007-es Gazprom-részesedés szerzés követett.¹⁶⁴ A Gazprom-csoporthoz több kisebb társaság is (vissza)került a kétezres években.

A Szlavnyefty olajtársaság 49,9-49,9 százaléka a Gazprom Nyefityhez, illetve a TNK-BP-hez tartozik. A Vlagyimir Jevtusenkov ellenőrzése alatt álló AFK Sziszyema holding 2009 áprilisában szerzett ellenőrzést – többek között – a Basnyefty felett. A Sziszyema a RusszNyefity 49 százalékat is a kezében tartja, továbbá 49 százalék a RusszNyefity-alapító Mihail Gucerijevé, 2 százalék a Szberbanké.

¹⁶³ Sagers, Matthew J.: The Regional Dimension of Russian Oil Production: Is a Sustained Recovery in Prospect? *Eurasian Geography and Economics*, 47. évf., 5. sz., 2006. szeptember-október, pp. 505-545.

¹⁶⁴ A korábbi Jukosz-érdekltség, a Tomszknyefty egyik fele a Rosznyeftyé, a másik fele a Gazprom Nyefityé. 2009-ben 10,9 millió tonna olajat termelt. Az Udmurtnyefty 96,86 százalékat 2006 augusztusában vette meg a kínai Sinopec a TNK-BP-től. A Rosznyeftynek közvetetten 49,51 százaléka van jelenleg az Udmurtnyeftyben. Az Udmurtnyefty 2009-ben 6,4 millió tonna olajat termelt. (Rosznyefty http://www.rosneft.com/Upstream/ProductionAndDevelopment/western_siberia/tomskneft/, http://www.rosneft.com/Upstream/ProductionAndDevelopment/central_russia/udmurtneft/)

3. táblázat: Az oroszországi olajtermelő társaságok

	2007		2008		2009	
	Mt	%	Mt	%	Mt	%
Összesen	491,3	100,0	488,5	100,0	494,2	100,0
Rosznyefty	110,7	22,5	113,8	23,3	116,3	23,5
Lukoil	91,4	18,6	90,2	18,5	92,2	18,7
TNK-BP	69,4	14,1	68,8	14,1	70,2	14,2
Szurgutnyeftyegaz	64,5	13,1	61,7	12,6	59,6	12,1
Gazprom Nyefty	32,6	6,6	30,7	6,3	29,9	6,1
Tatnyefty	25,7	5,2	26,1	5,3	26,1	5,3
Szlavnyefty	20,9	4,3	19,6	4,0	18,9	3,8
RusszNyefty	14,2	2,9	14,2	2,9	12,7	2,6
Basnyefty	11,6	2,4	11,7	2,4	12,2	2,5
Gazprom	13,2	2,7	12,7	2,6	12,0	2,4
Termelésmeg.-i sz.	13,8	2,8	12,0	2,5	14,8	3,0
Novatek	2,6	0,5	2,7	0,6	3,3	0,7
Egyéb termelők	20,7	4,2	24,1	4,9	26,0	5,3

Forrás: *Russian Economy in 2009. Trends and Outlooks*. Institute for the Economy in Transition, Moscow, 2010, p. 280.

A kilenc vertikálisan integrált olajtársaság 2009-ben az oroszországi olajtermelés csaknem 89 százalékát adta. A Gazprom részesedése 2,4 százalékot tett ki, a termelésmegosztási egyezményrel termelők 3,0 százalékkal, a Novatek 0,7 százalékkal, a többi termelő pedig 5,3 százalékkal részesedett.

A termelésmegosztásos projektek (Szahalin-1, Szahalin-2, Harjaga olajmező) közül az Exxon által vezetett Szahalin-1-ben 2007-ben futott fel az olajtermelés: a 2006-os 2,6 millió tonnáról 11,2 millió tonnára. A 2007-es oroszországi olajtermelés 2,2 százalékos növekedése döntően a Szahalin-1 projektnek volt köszönhető. A Szahalin-1 termelésének emelése nélkül az oroszországi olajtermelés bővülése 2007-ben mindössze 0,5 százalékot ért volna el. Vagyis a külföldi irányítású projekt nélkül a kitermelés már gyakorlatilag stagnált volna. Jelenleg csökken a Szahalin-1 kitermelése: a 2007-es 11,2 millió tonna és a 2008-as 9,6

millió tonna után 2009-ben 8,2 millió tonna olajat hoztak fel.¹⁶⁵ A Szahalin-2-ben éppen ellentétes a helyzet a Szahalin-1-gyel: a 2008-as 1,4 millió tonnát követően 2009-ben már 5,5 millió tonna olajat termeltek.¹⁶⁶ A Harjaga olajmezőn 2009-ben 1,07 millió tonna volt a kitermelés, a 2010-es terv 1,246 millió tonna, a 2011-es 1,382 millió tonna.¹⁶⁷

A független olajtermelők részesedése Oroszországban meglehetősen alacsony, az Egyesült Államokban és Kanadában sokkal nagyobb a kisebb társaságok súlya. A független olajtermelők száma a független olaj- és gáztermelők oroszországi szövetsége, az AsszoNyefty szerint jelenleg 160 körül van, az orosz energetikai minisztérium, a Minenergo 2009-re pontosan 177-ről számolt be. A független társaságok a 2008-as összoroszági termelés csökkenés idején is növelték a kitermelést. A legjelentősebb közülük a nyugat-szibériai Szalim lelőhelycsoportot fejlesztő Salym Petroleum. Az AsszoNyefty vezetője szerint a Salym Petroleum nélkül a függetlenek termelése a 2009-es 7,7 százalékos növekedés (amellyel 25,95 millió tonnát ért el a kitermelés) helyett 1,2 százalékkal csökkent volna. A Szalim az egyik legnagyobb, külföldi tőkével működő projekt.¹⁶⁸ Az eddigi megvalósított befektetés mintegy 1,5 milliárd dollár. A Salym Petroleum Development N.V. 50-50 százalékos tulajdonosai a Shell Salym Development B.V. és a Sibir Energy-leányvállalat, az Evihon. 2009-ben azonban a Gazprom Nyefty ellenőrző részesedést szerzett a Sibir Energyben, s ezzel csatlakozott a projekthez.¹⁶⁹ A Salym Petroleum 2009-ben 7,65 millió tonna (55,3 millió hordó) olajat termelt (a 2008-as 6,3 millió tonnát követően).¹⁷⁰

3.2.3. Fordulat az oroszországi olajtermelésben 2009-ben

A 2009-es fordulat 2009 elején még nem volt látható az orosz olajtermelésben. A 2009. januári–februári orosz olajtermelési adatok után 2009 márciusában a kormányzat 2009-re 1,1 százalékos csökkenést jósolt – a főként Nyugat-Szibériában

¹⁶⁵ Korzsubajev, A. G.–Egyor, L. V.: Perspektivy razvityija nyeftyanoj i gazovoj promislennosztyi Szibiri i Dalnyevy Vosztoka i prognoz eksporta nyeftyi i gaza iz Rosszii na Tyihookeanskij rino. *Burenijje i Nyefty*, 2009. december. <http://www.burneft.ru/archive/issues/2009-12/1/Rosznjefty> http://www.rosneft.com/Upstream/ProductionAndDevelopment/russia_far_east/sakhalin-1/; *Rosneft Annual Report 2006*, p. 31.; Hanson, Philip: The Resistible Rise of State Control in the Russian Oil Industry. *Eurasian Geography and Economics*, 50. évf., 1. sz., 2009, pp. 14–27. (p. 20.)

¹⁶⁶ *Sakhalin Energy Annual Review 2009*, p. 19.; Korzsubajev, A. G.–Egyor, L. V.: Perspektivy razvityija nyeftyanoj i gazovoj promislennosztyi Szibiri i Dalnyevy Vosztoka i prognoz eksporta nyeftyi i gaza iz Rosszii na Tyihookeanskij rino. *Burenijje i Nyefty*, 2009. december.

¹⁶⁷ RBK, 2010. február 24. <http://www.rbcdaily.ru/2010/02/24/tek/460545>

¹⁶⁸ *Kompanyija*, 2010. május 10. <http://www.ko.ru/document.php?id=22026>

¹⁶⁹ Salym Petroleum Development <http://www.salympetroleum.ru/index.php?s=139&id=14&page=0>

¹⁷⁰ Salym Petroleum Development <http://www.salympetroleum.ru/index.php?s=153&id=52&page=0>

elterülő régi kimerülő mezők termelésének fenntartására, valamint a Kelet-Szibériában és a Tyiman-Pecsora olajrégióban lévő új mezők fejlesztésére fordított pénzügyi források elégtelensége miatt. Számos elemző az orosz kormányról sokkal jelentősebb visszaesést valószínűsített. Az OPEC közleményben jegyezte meg, hogy nagyon bizonytalannak tartja az orosz helyzetet.¹⁷¹

2009 márciusától azonban fordulat következett be,¹⁷² s Oroszország végül 2009 egészében 1,2 százalékkal emelte a kitermelését 2008-hoz képest. 2009-ben napi 9,925 millió hordó (évi 493,7 millió tonna) olajat termelt, szemben a 2008-as napi 9,78 millió hordóval (évi 487,6 millió tonna) és a 2007-es napi 9,87 millió hordóval (évi 491 millió tonna).¹⁷³ Ez azt jelenti, hogy Oroszország 2009-ben a 2007-es szint felett termelt.

Az orosz olajtermelés 2007-es tetőzésével kapcsolatban sokan tévedtek. 2008 áprilisában Leonyid Fedun (Lukoil) és Viktor Vekszelberg (TNK-BP) is meglehetősen negatív hangot ütött meg az orosz olajtermelés jövőjét illetően, ám ebben szerepet játsz(hat)ott az is, hogy az olajtársaságok az állam beavatkozására vártak.¹⁷⁴

2009-ben Oroszország volt a legnagyobb nyertese az OPEC áldozatvállalásának. A kartell történetének legjelentősebb termelés-visszafogasáról döntöttek 2008-ban.¹⁷⁵ Háromszor is beavatkoztak: 2008 szeptemberében, októberében és decemberében,¹⁷⁶ s az OPEC máig a 2008. decemberi szinten tartja a kitermelési kvótát. A kereslet visszaeséséhez képest a három lépés így is kevés és késői volt: nem tudták elkerülni a nagy árzuhanást 2008 végén. Az OPEC-lépések teljes hatása csak 2009-ben érződött.¹⁷⁷

¹⁷¹ FSU Oil & Gas Advisory, 2009. június 4. http://www.cclaen.com/downloads/FSU_Oil_and_Gas_Advisory_Julian_Lee.pdf; Wall Street Journal, 2009. március 25. http://online.wsj.com/article/NA_WSJ_PUB:SB123792348879228771.html

¹⁷² Surgutneftegas Annual Report 2009, p. 21.

¹⁷³ Ob itogah szocialno-ekonomicseszkovo razvityija Rosszijszkaj Fegyercii za 2007 god. Minyiszersztvo ekonomicseszkovo razvityija i trgovli Rosszijszkaj Fegyercii, Moszkva, 2008. február 8.; Ob itogah szocialno-ekonomicseszkovo razvityija Rosszijszkaj Fegyercii v 2008 godu. Minyiszersztvo ekonomicseszkovo razvityija Rosszijszkaj Fegyercii, Moszkva, 2009. február 6.; Ob itogah szocialno-ekonomicseszkovo razvityija Rosszijszkaj Fegyercii v 2009 godu. Minyisztversztvo ekonomicseszkovo razvityija Rosszijszkaj Fegyercii, Moszkva, 2010. február 3.; 2009 Oil Production Hits Post-Soviet High. The Moscow Times, 2010. január 11.

¹⁷⁴ BBC, 2008. április 15. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7348463.stm>; Bloomberg, 2008. április 23. http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid=abvPbROTjuME&refer=emerging_markets

¹⁷⁵ Részben a magas készletek miatt kellett ilyen erőteljesen visszavágni. (BP 2010, p. 5.)

¹⁷⁶ Russian Economy in 2009. Trends and Outlooks. Institute for the Economy in Transition, Moscow, 2010, p. 275.; BP 2010, p. 4.

¹⁷⁷ BP 2009, p. 4.; BP 2010, p. 3.

Míg Szaúd-Arábia az OPEC-kvótának „megfelelően” termel(t), addig Oroszország nem tartotta magát 2008. decemberi felajánlásaihoz. Jóllehet Oroszország mindig is potyautas volt.¹⁷⁸

Az orosz olajtermelés 2010-ben többször is ismét posztsovjét csúcsot döntött: 2010 júliusában már napi 10,14 millió hordóval. Ugyanekkor Szaúd-Arábia termelése mindössze napi 8,3 millió hordó volt.¹⁷⁹ 2010 áprilisában megkezdődött a Kaszpi-tengeri orosz olajtermelés is (a Lukoilhoz tartozó, Jurij Korcsaginról elnevezett mezőn).¹⁸⁰

Az oroszországi olajtermelés 2009-es növekedésében több tényező is szerepet játszott:¹⁸¹

- A Kelet-Szibéria–Csendes-óceán olajvezeték betáplálásához szükséges kelet-szibériai olajmezőket első helyen kell megemlíteni: 1. az Irkutszk megyei Verhnyecsonszkoje mezőn (a TNK-BP 68,51%-os, a Rosznyefty 25,94%-os részvételével¹⁸²) és 2. a jakutföldi Talakan mezőn (a Szurgutnyeftyegaz projektje) 2008 októberében, 3. a Krasznojarszk krajban a Vankor mezőn (a Rosznyefty projektje) pedig 2009 júliusában kezdődött meg a kereskedelmi célú termelés. Kelet-Szibéria három legnagyobb mezőjéről van szó: élen a Vankor, utána a Verhnyecsonszkoje, majd a Talakan.¹⁸³ Az északnyugat-oroszországi Tyiman-Pecsora régió legjelentősebb olajlelőhelyén, a Juzsno-Hilcsujuszkoje lelőhelyen (a Lukoil projektje) 2008 augusztusában indult meg a termelés, míg Nyugat-Szibériában az Uvat-projektnek és a Kamennoje mezőnek (a TNK-BP projektje) volt hatása a 2009-es oroszországi eredményre.¹⁸⁴
- Míg 2009-ben a megelőző évek csökkenését követően a vertikálisan integrált olajtársaságok kitermelése stabilizálódott, a független termelők kitermelése tovább növekedett.
- 2008 decemberében megkezdődött az egész éves termelés és export a Szahalin-2 termelésmegosztásos projektben a szükséges infrastruktúra, így a Szahalint északról délre átszelő vezeték megépítését követően. Korábban az

¹⁷⁸ Dow Jones Newswires, 2010. március 17. [http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601087&sid=auRxMACtVfPw](http://www.nasdaq.com/aspx/stock-market-news-story.aspx?storyid=201003170520dowjonesdjonline000372&title=opec-has-agreed-to-keep-output-quotas-unchangeddelegate; Bloomberg, 2009. szeptember 8. <a href=)

¹⁷⁹ Oil Production Rises in March On TNK-BP, Bashneft Output. *The Moscow Times*, 2010. április 5.; Oil Output Tiptoes to New Record. *The Moscow Times*, 2010. augusztus 3.

¹⁸⁰ Medetsky, Anatoly: LUKoil Launches Caspian Oil Field. *The Moscow Times*, 2010. április 29.

¹⁸¹ *Surgutneftegas Annual Report 2009*, p. 21.; *Ob itogah szocialno-ekonomiceszkovo razvityija Rosszijszkaj Fegyveracii v 2009 godu*. Mínyisztversztvo ekonomiceszkovo razvityija Rosszijszkaj Fegyveracii, Moszkva, 2010. február 3.; Nyeftyegazovij komplex. Minenergo. <http://minenergo.gov.ru/activity/oilgas/>

¹⁸² *Rusmergers.com*, 2010. augusztus 6. <http://rusmergers.com/en/mna/4731-.html>

¹⁸³ Shadrina, Elena: Russia's foreign energy policy: norms, ideas and driving dynamics. *Electronic Publications of Pan European Institute*, Turku School of Economics, Turku, 2010/18. sz., p. 68.

¹⁸⁴ *Nyefty i Kapital*, 2010. január 20. http://www.oilcapital.ru/news/2010/01/200855_149124.shtml; FSU Oil & Gas Advisory, 2009. június 4., p. 6.

- olajtermelés a fagymentes nyári hónapokra korlátozódott, a kitermelés december közepe és június vége között, vagy még júliusban is szünetelt.¹⁸⁵
- Végezetül, a kedvezmények bevezetését kell megemlíteni a kitermelési adónál és az exportvámnál.

3.2.3.1. Kitermelési adó és exportvám

A kitermelési adó korábban nem vette figyelembe az olajtermelés feltételei közötti különbségeket: a mező jellegzetességeit, területi elhelyezkedését, valamint a leművelési fokát, a kitermelés stádiumát. 2007 elejétől három fontos változás történt ebben. Először is, a Szaha Köztársaságban (Jakutföld), az Irkutszk megyében és a Krasznojarszk vidéken található – kelet-szibériai – olajmezőkön kitermelt nyersolaj után bizonyos megkötésekkel elengedték az ásványkincs-kitermelési adót. Másodszor, a nagy viszkozitású nehézolajnál a kitermelési adó nulla lett. Harmadszor, az erősen leművelt telepeket (az érett mezőket) kedvezménnyel segítették. 2009 elejétől a kitermelés stabilizálása érdekében a kitermelési adót különféle korlátok között elengedték már 1. a Nyenyec Autonóm Körzetben (a Tyiman-Pecsora olaj- és gázzóna északi részén) és a Jamal-félszigeten (a Jamal-Nyenyec Autonóm Körzetben), 2. az Északi-sarkkörtől északra fekvő tengeri mezőkön, továbbá 3. az azovi-tengeri, a Kaszpi-tengeri, a fekete-tengeri és az ohotszki-tengeri lelőhelyeken is. A kitermelési adó képlete 2009 elejétől szintén kedvezően változott, s ezzel csökkent az adó mértéke.¹⁸⁶

Az exportvám tekintetében két lépést kell megemlíteni. Az elsőt a válság kitörését követően a csökkenő olajárak miatt lépték meg. Korábban az előző két hónap árai alapján határozták meg a következő két havi vámtételeket, az új rendszerben havonta történik a vámok felülvizsgálata. A másik döntés a keleti kitermelés segítése érdekében született. 2009. december 1-jétől 13 kelet-szibériai olajmezőt mentesítettek az exportvám alól. A kör 2010. január 19-étől 22 mezőre bővült ki. A pénzügyminisztérium a bevételkiesés miatt ellene volt a lépésnek. Az exportvámmentesség 2010. június végéig élt, azóta kedvezményes összeget kell fizetni.

¹⁸⁵ *Oficialnij szajt Gubernatora i Pravitel'sztva Szahalinszkaj oblasztyi*, 2008. december 12. http://www.adm.sakhalin.ru/index.php?id=99&tx_ttnews%5Bpointer%5D=50&tx_ttnews%5Btt_news%5D=1270&tx_ttnews%5BbackPid%5D=98&cHash=c076ede737; *Nyefty i Kapital*, 2009. október 9. http://www.oilcapital.ru/news/2009/10/091027_145174.shtml; FSU Oil & Gas Advisory, 2009. június 4., p. 5.

¹⁸⁶ *Russian Economy in 2009. Trends and Outlooks*. Institute for the Economy in Transition, Moscow, 2010, pp. 287–289.; Weiner Csaba: Az orosz olajszektor helyzete és perspektívái. In: Novák Tamás (szerk.): *Kelet-Európa Tanulmányok III. szám. Sikerek és kudarcok: a FÁK-térség energetikai és integrációs dilemmái*. MTA VKI, Bp., 2008, pp. 93–168.

3.2.4. Az olajtermelés regionális megoszlása és a kitermelés jövője

Az oroszországi olajtermelés az Urálon túl fekvő Nyugat-Szibériára koncentrálódik, 2008-ban 68 százalékos volt a részesedése. Nyugat-Szibériában a Tyumeny megyei Hanti-Manysi Autonóm Körzet a magterület (56,8%). Az oroszországi olajtermelés 29,0 százaléka Oroszország európai feléről jött 2008-ban: a Volga régió 11,1 százalékkal, az Urál régió 11,0 százalékkal, az észak-északnyugati területek 5,9 százalékkal részesedtek. 2008-ban Kelet-Szibéria a Jakutfölddel együtt a termelés még mindössze 0,3 százalékát adta. A távol-keleti Szahalin 2,6 százalékot mondhatott magáénak.^{187; 188}

2009-ben bebizonyosodott, hogy Oroszország egyelőre nem lép be a *peak oil* klubba. A 2009-es energiastratégia az első szakasz végéig azonban jobb esetben sem számít a kitermelés érdemi emelkedésére (486–495 millió tonna lesz). Hosszabb távon jóval bátrabb: a második szakasz végére 505–525 millió tonnát, a harmadik szakasz végére 530–535 millió tonnát rögzít. A CERA 2006-ban készült „legvalószínűbb” Szenáriója mai szemmel nézve optimista volt, amikor 2007-re 490,5, 2008-ra 500,4, 2009-re 512,2, 2010-re 523,0, 2015-re pedig 564,7 millió tonnás olajtermelést várt.¹⁸⁹

A 2009-es energiastratégia szerint az oroszországi növekedés fő motorja a Nyugat-Szibériától keletre fekvő régió: Kelet-Szibéria és a Távol-Kelet. A kelet-szibériai olajtermelés a 2008-as 0,5 millió tonnáról 2030-ra 75–69 millió tonnára nő, míg a távol-keleti a 2008-as 13,8 millió tonnával szemben 32–33 millió tonna lesz. Oroszország európai felén a kitermelés növekedése a Tyiman-Pecsora régióhoz, a sarkvidéki kontinentális talapzathoz és a Kaszpi-tenger orosz szektorához fog kötődni. Eközben a Volga-Urál régióban és Nyugat-Szibériában csökken az olajtermelés. Nyugat-Szibérián belül a magterület Hanti-Manysi Autonóm Körzet termelésének stabilizálódása, majd csökkenése mellett a Jamal-Nyenyec Autonóm Körzet termelésének növekedése várható.¹⁹⁰

Az olajipar hosszú távú fejlesztésének 2010-ben publikált koncepciója – amelynek alapforgatókönyve szerint a kitermelés 2030-ra 534,1 millió tonnára emelkedik – az energiastratégiánál részletesebb betekintést ad a kitermelés jelenlegi

¹⁸⁷ Korzsubajev, A. G. – Szokolova, I. A. – Egyor, L. V.: Szovremennijetyengyencii v nyeftyedobivajuscsej i nyeftypererabativajuscsej promislennosztyi Rosszii. *Burenijje i Nyefty*, 2009. október. <http://www.burneft.ru/archive/issues/2009-10/2/>; Korzsubajev, A. G. – Egyor, L. V.: Perszpektyivi razvityija nyeftjanoj i gazovoj promislennosztyi Szibiri i Dalnyevo Vosztoka i prognoz exporta nyeftyi i gaza iz Rosszii na Tyihookeanszkij rinok. *Burenijje i Nyefty*, 2009. december.

¹⁸⁸ Más források ettől kismértékben eltérő adatokat adnak meg az egyes régiók olajtermeléséről. (Busujev, V. V.: Koncepcija dolgoszrocsnovo razvityija nyeftjanoj promislennosztyi Rosszii [matyeriiali dlja podgotovki Genyeralnoj szhemi razvityija nyeftjanoj otraszli do 2020 goda]. Előadásanyag, Moszkva, 2010. június 15., p. 20. http://www.energystrategy.ru/ab_ins/source/TPP_Bushuev-15.06.10.ppt; *Energy Strategy of Russia for the period up to 2030*, p. 145.)

¹⁸⁹ Sagers, Matthew J.: The Regional Dimension of Russian Oil Production: Is a Sustained Recovery in Prospect? *Eurasian Geography and Economics*, 47. évf., 5. sz., 2006. szeptember-október, pp. 505–545.

¹⁹⁰ *Energy Strategy of Russia for the period up to 2030*, p. 69. és p. 145.

és várható területi megoszlásába. A koncepcióból jól látszik, hogy a növekedés a Jakutföldet is magában foglaló Kelet-Szibériához, valamint a tengeri mezőkhöz (Barents-tenger, Pecsora-tenger és Balti-tenger; Kaszpi-tenger; távol-keleti tengerek) fog kötődni. Az említett Tyiman-Pecsora régió növekedése a tengeri kitermelés nélkül csak kismértékű lesz, eközben a kalinyingrádi termelés stagnál, a nyugat-szibériai, az észak-kaukázusi, a volga-uráli és a szárazföldi távol-keleti pedig esik.¹⁹¹

3.2.4.1. Elégségesek az olajkészletek?

A kitermelés természetesen megfelelő nagyságú befektetéseket és készleteket feltételez. Mint jeleztük, 2009 végén 10,2 milliárd tonna (74,2 milliárd hordó) bizonyított olajkészlettel rendelkezett Oroszország, a készletellátottsági mutató pedig a 2009-es termeléssel mindössze 20,3 év. Nem véletlen tehát, hogy a 2009-es energiasztratégia jelentős készletnövekedést feltételez, illetve tart szükségesnek. Feltételezésük szerint az olajkészletek az első szakaszban 1,854 milliárd tonnával, a második szakaszban 5,597 milliárd tonnával, a harmadik szakaszban pedig 5,122 milliárd tonnával nőnek. Miközben a termelés esik Nyugat-Szibériában, a legnagyobb készletnövekedést mégis onnan várják: rendre 1,2, 2,5, illetve 2,5 milliárd tonnát. Kelet-Szibériában a vonatkozó számok 165 millió tonna, illetve 1,2-1,2 milliárd tonna, ami azt jelenti, hogy az első szakaszban érdemi készletnövekedést Kelet-Szibériából nem remélnék.¹⁹²

A fúró társaságok 2010 augusztusában nagyon pozitívan látták az orosz kitermelés jövőjét. Azt hangsúlyozták, hogy egyre fejlettebb technológiát rendelnek, az operátorok pedig hajlandóak többet fizetni a jobb hatékonyságért. Még a 2030-as célt is elérhetik, ha a Kaszpi-tengeri offshore mezőket is termelésbe állítják. A szárazföldi fúrásban Oroszországban vezető Eurasia Drilling Nyugat-Szibériában 10 százalékos növekedési lehetőséget lát.¹⁹³ A nyugat-szibériai termelésnövekedés víziója nem új: a CERA 2006-ban készült legvalószínűbb scenáriója a régióban 2015-ig folyamatos – évi átlag 1,1 százalékos – növekedéssel számolt.¹⁹⁴ Vlagyimir Milov szerint a legnagyobb potenciál továbbra is Nyugat-Szibériában van, majd a Tyiman-Pecsora és az Észak-Kaszpi régió jön. Milov állítja, Kelet-Szibéria szerepe túl van értékelve: nehéz a kitermelés és nincs is olyan sok olaj. Milov szerint nem véletlen, hogy a legnagyobb magán-olajtársaság, a Lukoil nincs jelen Kelet-Szibériában. Milov ugyancsak túlbecsültnek tartja az olajkész-

¹⁹¹ Busujev, V. V.: *Koncepcija dolgoszrocsnovo razvityija nyeftjanoj promislenosztii Rosszii (matyeriali dlja podgotovki Genyeralnoj szhemi razvityija nyeftjanoj otraszli do 2020 goda)*. Előadásanyag, Moszkva, 2010. június 15., p. 19. és p. 22.

¹⁹² *Energy Strategy of Russia for the period up to 2030*, p. 139.

¹⁹³ *Drillers Say Output Yet to Peak. The Moscow Times*, 2010. augusztus 3.

¹⁹⁴ Sagers, Matthew J.: *The Regional Dimension of Russian Oil Production: Is a Sustained Recovery in Prospect? Eurasian Geography and Economics*, 47. évf., 5. sz., 2006. szeptember-október, pp. 505–545.

letek szempontjából a sarkvidéki és a szahalini offshore-t is.¹⁹⁵ Más szakértők szintén azt hangsúlyozzák, hogy nagyobb figyelmet kellene fordítani a hagyományos régiókra, különösen Nyugat-Szibériára.¹⁹⁶ Elena Herold (a PFC Energy szakértője) szerint az offshore sokkal ígéretesebb, mint Kelet-Szibéria.¹⁹⁷

3.2.4.2. Mekkora beruházásra van szükség?

A szükséges beruházások mértékéről különféle értékelések születnek, amelyek összehasonlítása nem könnyű feladat. Az energiastratégia szerint 2030-ig 2007-es árákon 609–625 milliárd dollár befektetésre van szükség az olajiparban: 491–501 milliárd dollár a kutatás-termelésbe, 47–50 milliárd dollár a feldolgozásba és 71–74 milliárd dollár a szállításba.¹⁹⁸ Fedun (Lukoil) – már idézett – 2008. áprilisi olajcsúcsos hangulatában ezzel szemben úgy vélte, hogy az elkövetkező 20 évben összesen 1 billió dollárnyi beruházás szükséges csak a napi 10 millió hordós kitermelési szint fenntartása érdekében.¹⁹⁹ Fatih Birol, az IEA vezető közgazdásza 2006-ban azt állította, hogy a 2030-as napi 10,5 millió hordós szinthez (az akkori napi 9 millió hordóról) 900 milliárd dollárt kell Oroszországnak beruháznia technológiára.²⁰⁰ Nyekraszov és Szinyak 2007-ben az általuk vizsgált szcenárióhoz az olajtermelésben 2000 és 2030 között 500–570 milliárd dolláros beruházást tartott szükségesnek.²⁰¹

3.2.4.3. Honnan lesz erre pénz?

A fő kérdés, hogy honnan lesz pénz a szükséges beruházásokra. A megoldás részint az adó- és vámpolitika, részint a külföldi beruházások terén kereshető.

Mint ismeretes, az állam a kitermelési adóval és különösen az exportvámval erőteljesen megsarcolja az olajtársaságokat. 2006-ban a hordónkénti 61,3 dolláros átlagos olajár 62,5 százalékát (éves átlagban 38,3 dollárt) vitte el az exportvám

¹⁹⁵ Komduur, Rik: Wanted: Russian resolve on oil strategy. *European Energy Review*, 2010. április 19. http://www.europeanenergyreview.eu/index.php?id=740&id_referer=1876&id_artikel=1876

¹⁹⁶ Coburn, Leonard L.: Russian Oil – A Long Term View. *Energy Forum of the International Association for Energy Economics*, 2010. III. né., pp. 23–24. <http://www.iaee.org/en/publications/newsletterdl.aspx?id=105>

¹⁹⁷ Medetsky, Anatoly: LUKoil Launches Caspian Oil Field. *The Moscow Times*, 2010. április 29.

¹⁹⁸ *Energy Strategy of Russia for the period up to 2030*, pp. 146–147.

¹⁹⁹ Coburn, Leonard L.: Russian Oil – A Long Term View. *Energy Forum of the International Association for Energy Economics*, 2010. III. né., pp. 23–24.

²⁰⁰ *International Herald Tribune*, 2006. május 12. http://www.nytimes.com/2006/05/12/business/worldbusiness/12iht-russgas.1729185.html?_r=1

²⁰¹ Nekraszov, A. S.–Sinyak, Yu. V.: Russia's Fuel and Energy Complex: Development Prospects for the Period to 2030. *Studies on Russian Economic Development*, 18. évf., 4. sz., 2007, pp. 355–377. (p. 373.); Astrov, Vasily: Current State and Prospects of the Russian Energy Sector. *Research Reports*, wiiw, 363. sz., 2010. június, p. 9.

(éves átlagban 26,9 dollárt) és az ásványkincs-kitermelési adó (éves átlagban 11,4 dollárt). 2007-ben 59,7 százalékos, 2008-ban 70,4 százalékos, 2009-ben pedig 56,2 százalékos volt a teher mértéke.²⁰² Shamil Yenikeyeff szerint az elmúlt nyolc évben az olajértékesítésből 1 billió dolláros bruttó bevétel származott Oroszországban. Ebből 700 milliárd dollár egyenesen az állami kofferbe került, és csak 150 milliárd dollár volt a nettó jövedelem. A 150 milliárd dollárból azonban mindössze 50–70 milliárd dollárt fektettek be az olajszektorban.²⁰³

Minekután a kitermelést és az exportot sújtó adónak, illetve vámnak az orosz költségvetésben döntő szerepe van, a kormányzat sincs könnyű helyzetben. Az viszont tény, hogy a profiton alapuló rendszerre való áttérés ösztönözné a távoli régiók és bonyolultabb projektek költséges mezőfejlesztéseit.²⁰⁴

A Deloitte 2010-es felmérésében a válaszadók az exportvám csökkentését és a mező geológiai komplexitásának foka alapján differenciált ásványkincs-kitermelési adót tartották a legfőbb ösztönzőnek az olaj- és gázszektorban.²⁰⁵ A már említett Kaszpi-tengeri kitermelés gyakorlatilag áll: a kelet-szibériaihoz hasonló exportvám-kedvezményre vár.²⁰⁶

Shamil Yenikeyeff szerint vége annak az időszaknak, amikor a kormányzat diktálja a beruházások feltételeit: a kitermelés jelenlegi szinten tartása (és az állami költségvetés biztosítása) érdekében a társaságoknak külföldi beruházásokra van szükségük. A kívánt beruházások nagysága ellenére nem tudunk feltétel nélkül azonosulni ezzel az állítással, az adórezsim módosítása és a megfelelő jogi mechanizmusok garantálása azonban kétségtelenül szükséges.²⁰⁷ Deák András állítja: az oroszoknak nincs kritikus mértékben szükségük a nyugati tőkére és technológiára.²⁰⁸ Vlagyimir Milov pedig nem hiszi, hogy a jelenlegi helyzetben gyorsan megnyílna Oroszország a külföldi beruházások előtt: a kormány inkább a Lukasenka-stratégiát követi.²⁰⁹

²⁰² Weiner Csaba: Az orosz olajszektor helyzete és perspektívái. In: Novák Tamás (szerk.): *Kelet-Európa Tanulmányok III. szám. Sikerek és kudarok: a FÁK-térség energetikai és integrációs dilemmái*. MTA VKI, Bp., 2008, pp. 93–168.; *Lukoil Annual Report 2009*, p. 19.

²⁰³ Komduur, Rik: Wanted: Russian resolve on oil strategy. *European Energy Review*, 2010. április 19.

²⁰⁴ BOFIT Weekly, 19. sz., 2010. május 14. <http://www.bof.fi/NR/rdonlyres/F385C4E4-B3E3-4133-B7E6-D48182C42B1B/0/w201019.pdf>; Astrov, Vasily: Current State and Prospects of the Russian Energy Sector. *Research Reports*, wiiw, 363. sz., 2010. június, p. 9.

²⁰⁵ 2010 Russian Oil & Gas Outlook Survey. Deloitte, 2010, p. 8.

²⁰⁶ Reuters, 2010. szeptember 3. <http://www.reuters.com/article/idUSLDE6801X420100903>; Reuters, 2010. szeptember 13. <http://www.reuters.com/article/idUSLDE68C20R20100913>

²⁰⁷ Komduur, Rik: Wanted: Russian resolve on oil strategy. *European Energy Review*, 2010. április 19.

²⁰⁸ Deák András György: Távol Moszkvától. *HVG*, 2009/22. sz., p. 80.

²⁰⁹ Komduur, Rik: Wanted: Russian resolve on oil strategy. *European Energy Review*, 2010. április 19.

3.3. Az orosz olajexport

Az orosz olajexport a kétezres években több mint 100 millió tonnával nőtt. A vámstatisztikák szerint a 2000-es 144,4 millió tonnával szemben 2007-ben 258,6 millió tonnás csúcsot ért el, majd 2008-ban 243,1, 2009-ben pedig 247,5 millió tonnára rúgott.²¹⁰ Annak ellenére, hogy csökkent Európában az olaj iránti kereslet, Oroszország növelte az exportját 2009-ben. Ebben az OPEC termelés-visszafofása mellett Norvégia és az Egyesült Királyság olajtermelésének (a mezők kimerülése miatti) visszaesése is szerepet játszott.²¹¹ Az Északi-tengeren kívül Kanada és Mexikó érett mezőin is csökkent 2009-ben a kitermelés, a volt Szovjetunió túl pedig Brazília olajtermelésének növekedése emelendő ki.²¹²

Az orosz energiastratégia szerint az olajexport – szemben a gázkivitellel – hosszú távon sem megy igazán a jelenlegi exportszint fölé: az első szakasz végére 243–244 millió tonnára, a második szakasz végére 240–252 millió tonnára, a harmadik szakasz végére 222–248 millió tonnát vár.

3.3.1. Az olajexport viszonylati megoszlása

Az orosz olajkivitel durván 85 százaléka a FÁK-on túli térségbe megy. Az orosz vámstatisztika szerint 2009-ben a FÁK-on kívülre 211,0 millió tonna olaj irányult, míg a FÁK-ba 36,5 millió tonna.²¹³ A FÁK-ban Fehéroroszországba, Ukrajnába és Kazahsztánba szállít, Fehéroroszország a legnagyobb vevő.²¹⁴

Az orosz nyersolajexport több mint négyötöde Európába irányul.²¹⁵ A legtöbb nyersolaj a vámstatisztikák szerint Hollandiába megy, 2008-ban 47,0 millió ton-

²¹⁰ Az orosz központi bank becslése szerint a 2004-es mennyiség meghaladta a 2007-est. Az InfoTEK szerint 246 millió tonna a 2009-es adat. (Gazprom Nyefty <http://ir.gazprom-neft.ru/gazprom-neft-at-a-glance/company-position-in-the-industry/>; Korzsubajev, A. G.–Egyor, L. V.: Export nyeftyi iz Rosszii. *Burenyije i Nyefty*, 2010. július–augusztus. <http://www.burneft.ru/archive/issues/2010-07-08/2>)

²¹¹ *Russian Economy in 2009. Trends and Outlooks*. Institute for the Economy in Transition, Moscow, 2010, p. 281.

²¹² BP 2010, p. 5.

²¹³ Orosz központi bank http://www.cbr.ru/statistics/print.aspx?file=credit_statistics/crude_oil.htm. Az InfoTEK szerint 211,9 millió tonna és 34,1 millió tonna. (Gazprom Nyefty <http://ir.gazprom-neft.ru/gazprom-neft-at-a-glance/company-position-in-the-industry/>; Korzsubajev, A. G.–Egyor, L. V.: Export nyeftyi iz Rosszii. *Burenyije i Nyefty*, 2010. július–augusztus.)

²¹⁴ Az InfoTEK szerint 2009-ben Fehéroroszország 21,4 millió tonna olajat vett, Ukrajna és Kazahsztán 6,3–6,3 millió tonnát. (Gazprom Nyefty <http://ir.gazprom-neft.ru/gazprom-neft-at-a-glance/company-position-in-the-industry/>; Korzsubajev, A. G.–Egyor, L. V.: Export nyeftyi iz Rosszii. *Burenyije i Nyefty*, 2010. július–augusztus.)

²¹⁵ *Energy Strategy of Russia for the period up to 2030*, p. 21.

na. Oroszország 2008-ban Olaszországba 28,9, Lengyelországba 20,9, Németországba 19,6 millió tonna nyersolajat exportált.²¹⁶

Kína a kétezres évek közepére lett Oroszország fontos olajpiaca. Kína az Egyesült Államok után a világ második legnagyobb olajimportőre. 2009-ben előzte meg Japánt.

4. táblázat: Az orosz nyersolajexport Kínába a kétezres években (Mt)

2001	2002	2004	2006	2007	2008
1,49	2,54	7,37	10,97	11,75	11,20

Forrás: A Tamozsennaja sztatyisztika vnyesnyej torgovli Rosszijaszkaj Fegyercii különböző számai.

A kínai vámstatisztikák szerint az olajimport Oroszországból az 1999-es 0,5 millió tonnáról 2008-ra 11,6 millió tonnára emelkedett. A csúcsev 2006 volt csaknem 16 millió tonnával. Oroszország részesedése a kínai olajimportból 2008-ban 6,5 százalékos volt, míg Szaúd-Arábiáé 20,3, Angoláé 16,7, Iráné 11,9, Ománé pedig 8,2 százalék.²¹⁷

Az orosz vámstatisztikák kismértékben eltérnek a kínaitól. 2008-ban Kína az ötödik legnagyobb importőr volt, 5,1 százalékos részesedéssel (Fehéroroszország nélkül számítva).²¹⁸

Az energiastratégia szerint a keleti irány részesedése az olaj- és olajtermék-exportban a 2008-as 8 százalékról az első szakasz végére 10–11 százalékra, a második szakasz végére 14–15 százalékra, a harmadik szakasz végére pedig 22–25 százalékra emelkedik.²¹⁹

3.3.2. Exportirányok

A vezetékes szállítás Oroszországban kis kivétellel állami ellenőrzés alatt áll: az olaj a Transznyefty, az olajtermék a Transznyeftyeprodukt rendszerén áramlik. Egy 2007-es elnöki ukáz értelmében a Transznyeftyeprodukt a Transznyefty leányvállalata lett.²²⁰

Az InfoTEK adatai szerint a távoli külföldre menő 2009-es 211,9 millió tonnás olajexportból 185,6 millió tonnát a Transznyefty vezetékrendszerén, 26,3 millió

²¹⁶ Tamozsennaja sztatyisztika vnyesnyej torgovli Rosszijaszkaj Fegyercii (2008 god). Fegyernalnaja tamozsennaja szluzsba Rosszii, Moszkva, 2009, p. 61.

²¹⁷ Itoh, Shoichi: Moscow's Energy Strategy toward Northeast Asia: Can Russia Realize Its Potential? Előadásanyag, Kennan Institute, Woodrow Wilson Center, 2010. február 1., p. 7. <http://www.wilsoncenter.org/events/docs/itoh.pdf>

²¹⁸ Tamozsennaja sztatyisztika vnyesnyej torgovli Rosszijaszkaj Fegyercii (2008 god). Fegyernalnaja tamozsennaja szluzsba Rosszii, Moszkva, 2009, p. 61.

²¹⁹ Energy Strategy of Russia for the period up to 2030, p. 136. és p. 140.

²²⁰ Transznyeftyeprodukt <http://www.transnefteproduct.ru/company/information/>

tonnát pedig azon kívül szállítottak. A Transznyefty rendszerén a legjelentősebb exportőr a Rosznyefty: 2009-ben 48,4 millió tonna olajat exportált a távoli külföldre, szemben a 2001-es mindössze 5,5 millió tonnával.²²¹ A Transznyefty a 185,6 millió tonna orosz olaj mellett a távoli külföldre 23,7 millió tonna olajat tranzitált: 21,3 millió tonnát Kazahsztánból, 2,5 millió tonnát pedig Azerbajdzsánból.²²²

A 2009-es 185,6 millió tonnás távoli külföldre menő Transznyefty-szállításból 116,9 millió tonna közvetlenül a tengeri kikötőkbe ment, 55,0 millió tonna a Barátság kőolajvezetéken át, 9,7 millió tonna vasútra került, 4,0 millió tonna pedig a Transznyeftyen kívüli Kaszpi Csővezeték-konzorcium (angol rövidítése: CPC, az orosz: KTK) csőrendszerébe.

Oroszország a gázhoz hasonlóan arra törekedett, hogy csökkentse erőteljes kitettségét a tranzitállamoktól. A tengeri kikötőkbe a Transznyefty rendszerén 2000-ben még mindössze 59,8 millió tonna nyersolaj érkezett, vagyis a 2009-es 116,9 millió tonnás mennyiség fele. A kétezres évek elején azonban felépült a Primorszkba menő Balti vezetékrendszer, s az évtized végére Primorszkból már 70 millió tonnát meghaladó export bonyolódott le. Közben kiestek a balti államok, a Barátság kőolajvezetéken pedig a 2000-es 61,8 millió tonnát és a 2005-ös 69,9 millió tonnát követően 2008–2009-ben 55 millió tonna körül szállítottak. Ezzel a Druzsba részesedése jelentősen csökkent.²²³

3.3.3. Exportútvonalak Oroszország európai felén

A csővezetékes nyersolajexport jelenleg Oroszország európai felén négy irányban valósul meg: északon a Finn-öböl (Primorszk) és a Barents-tenger (Varandej), délen a Fekete-tenger (az orosz Novorosszijszk és Tuapsze) felé, továbbá a „kontinensen” keresztül (a Barátság kőolajvezetéken).

A Barátság kőolajvezetéken a nyersolaj további két kikötőig jut el: az északi ágon a lengyelországi, balti-tengeri Gdańskba (a Mazir–Płock–Gdańsk vonalon), a déli ágon (a Mazir–Brodi vonalon) az ukránai Juzsnij (ukránul Pivdennij) kikötőbe.²²⁴ A Brodi és Juzsnij közötti („Odessza”–Brodi) kőolajvezetéken 2004 óta az eredeti iránnyal ellentétesen, északról délre szállítanak.

Az odesszai irány 2009-ben állt le. Odesszába a keletukrán Kremencsuk–Odessza vonalon érkezett a nyersolaj. A vezetékét ukrán döntés következtében

²²¹ Gazprom Nyefty <http://ir.gazprom-neft.ru/gazprom-neft-at-a-glance/company-position-in-the-industry/>; Korzsubajev, A. G.–Egyor, L. V.: Export nyeftyi iz Rosszii. *Burenyije i Nyefty*, 2010. július–augusztus.

²²² Korzsubajev, A. G.–Egyor, L. V.: Export nyeftyi iz Rosszii. *Burenyije i Nyefty*, 2010. július–augusztus.

²²³ Shadrina, Elena: Russia's foreign energy policy: norms, ideas and driving dynamics. *Electronic Publications of Pan European Institute*, Turku School of Economics, Turku, 2010/18. sz., p. 78.

²²⁴ Juzsnoje (ukránul: Juzsne) város Odessza megyében. (<http://www.odecca.net/page/page31.html>) Természetesen Odesszába is mehet az olaj ezen a vonalon.

ellentétes irányban használják: azeri olaj megy Kremencsukba (az olajfinomítóba).²²⁵

Az orosz tervek szerint Juzsnij (valamint Odessza Brodi felől) és Gdańsk (Naftoport) is kiesik a jövőben.²²⁶ Előkerül ezzel ismét az eredeti, dél-északi irányú szállítás lehetősége Juzsnijból Brodi felé. Régi terv az „Odessza”–Brodi kőolajvezeték meghosszabbítása Płockig (a Brodi–Płock szakasz megépítése), megteremtve ezzel a kapcsolatot a Fekete-tenger (a Kaszpi-tengeri olaj) és Gdańsk között. Fehéroroszország az orosz import csökkentése érdekében szintén kihasználná az „Odessza”–Brodi vezetéket (a venezuelai importhoz): a balti irány mellett az „Odessza”–Brodi–Mazir vonalon jutna olajhoz. A teszten már túl is vannak (amelyhez az olajat swap keretében biztosították).

Kazahsztán a közelmúltban szüneteltette az ukrán tranzitot, a Barátság északi ága, Gdańsk felé terelve azt.²²⁷

3.3.3.1. Balti vezetérendszer

A kontinenst elkerülő Balti vezetérendszer 2001 decemberében nyílt meg. Primorszk kapacitása kezdetben évi 12 millió tonna volt, majd 2006 végére 75 millió tonnára emelkedett (több lépésben: előbb 18 millió tonnára, majd 30, 42 és 62 millió tonnára).²²⁸

A változás teljesen átrajzolta az eddigi képet: a volt szovjet balti államok kikötői egymás után tűntek el a Transznyefty térképéről. 2003 elején a lettországi Ventspils, majd 2006. július végén a litvániai Mažeikių Nafta bűtingei olajterminálja (és a Mažeikiában lévő finomítója) esett ki. Mindkét esetben orosz szereplők kívántak tulajdonosi részesedést szerezni – sikertelenül.

Mielőtt elkészült volna a primorszki terminál – Novorosszijszk után – a lettországi Ventspils volt a második legjelentősebb exportkikötője az orosz nyersolajnak. 2001-ben még Oroszországból csaknem 15 millió tonna nyersolaj érkezett Ventspilsbe.²²⁹

A 2007-es orosz–fehérorosz vitát követően született meg a döntés a Balti vezetérendszer–2 megépítéséről. A Fehéroroszországot elkerülő vezeték az unyecsai csomóponttól a Finn-öböl, Uszty-Lugáig fog vezetni.

²²⁵ Reuters, 2009. december 25. <http://af.reuters.com/article/idAFLDE5BO05220091225?sp=true>; Reuters, 2009. december 18. <http://uk.reuters.com/article/idUKLDE5BH17520091218>; Oil & Gas Eurasia, 2010. november. <http://www.oilandgaseurasia.com/articles/p/130/article/1367/>

²²⁶ EASTWEEK, 2010. november 17. <http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/eastweek/2010-11-17/russia-ceases-use-odessa-brody-pipeline-well-transit-via-gdansk>; PennEnergy, 2010. november 1. <http://www.pennenergy.com/index/articles/newsdisplay/1293049256.html>

²²⁷ Vremja Novosztjej, 2010. szeptember 15. <http://vremya.ru/2010/167/8/261308.html>

²²⁸ Transznyefty <http://www.transneft.ru/projects/project/?zpid=4250>

²²⁹ Weiner Csaba: Az orosz olajszektor helyzete és perspektívái. In: Novák Tamás (szerk.): *Kelet-Európa Tanulmányok III. szám. Sikerek és kudarcok: a FÁK-térség energetikai és integrációs dilemmái*. MTA VKI, Bp., 2008, pp. 93–168.

A vezeték kapacitása az első fázisban évi 30 millió tonnás lesz, majd 50 millió tonna a cél. A vezeték építése 2009 júniusában kezdődött el, s 2010. március eleji közlés szerint 500 kilométert, vagyis a vezeték felét már lefektették. A tervek szerint 2012 harmadik negyedévében indulnak az olajszállítások.

A Balti vezetékrendszer–2 célja nem titkoltan az export diverzifikálása, illetve a Transznyefty azt is hangsúlyozza, hogy nő a tranzitkapacitás is más FÁK-államokból jövő olajszállítmányok számára.²³⁰

3.3.3.2. A Szuhodolnaja–Rogyionovszkaja olajvezeték

A Balti vezetékrendszer megnyitása előtt 2001-ben állították üzembe az Ukrajnát elkerülő Szuhodolnaja–Rogyionovszkaja olajvezeték, amely lehetővé teszi a szállítást Novorosszijszkba a keletukrán rendszer használata nélkül.

3.3.3.3. Varandej: az új északnyugat-oroszországi kapu

A Varandejtől (Barents-tenger) 4 kilométerre található terminál 2000-ben kezdett el működni évi 1,5 millió tonnás kapacitással. Az új, 12 millió tonnás kapacitású, a parttól 22 kilométerre fekvő offshore terminál 2008-tól üzemel. A Lukoil terminálja a zord klíma ellenére egész évben működik, az olaj főként a Tyiman-Pecsora régióból jön, ott is döntően a Juzsno-Hilcsujuszkaje lelőhelyről.²³¹ A Lukoil vezetékiprojektje, a Juzsno-Hilcsujuszkaje–Varandej vezeték 2008-ban készült el.²³²

A jégmentes és nagyobb tankhajók fogadására alkalmas Murmanszkba továbbra is csak vasúton lehet olajat szállítani. Arhangelszkbe ugyancsak nincs vezetékes összeköttetés. (A rendszer részét képező Belokamenka úszó tároló a jégmentes Kola-öbölben található.)²³³

A Lukoil projektjeivel ellentétben a Transznyefty terve, a Harjaga–Indiga vezetékek nem lépett előre az elmúlt években. A Nyenyec Autonóm Körzetben fekvő Indiga télen befagy, jégtörőket igényel, s sekélyebb is a murmanszki vizeknél.

3.3.3.4. Kaszpi Csővezeték-konzorcium

A Transznyeftyen kívüli Kaszpi Csővezeték-konzorcium csőrendszere 2003-tól működik rendszeres üzemmódban, az első szállítmány még 2001-ben érkezett meg Novorosszijszkba (pontosabban a Novorosszijszk melletti Juzsnaja Ozere-

²³⁰ Transznyefty <http://www.transneft.ru/news/newsitem/?id=9915&category=3838>

²³¹ Lukoil Fact Book 2009, p. 61.; Lukoil – Press-Release, 2009. június 9. http://www.lukoil.com/press.asp?div_id=1&id=2887

²³² Komi Online, 2010. május 14. <http://komionline.ru/interview/view/157>

²³³ Rosneft Annual Report 2009, p. 77.

jevkába).²³⁴ Az 1510 kilométeres vezeték a nyugat-kazahsztáni tengizi mezőkről – Tyihorecket délen elkerülve – szállít olajat. A vezetékbe azonban orosz olaj is kerül.

Hosszú idő után a Kaszpi Csővezeték-konzorcium részvényesei 2008 végén végre megállapodtak abban, hogy a jelenlegi évi 33 millió tonnáról három lépésben 67 millió tonnára emelik a vezeték kapacitását. A döntést 2009 végén egyhangúlag elfogadták.²³⁵

3.3.3.5. Oroszországot elkerülő olajvezetékek Azerbajdzsánból

Az első, Oroszországot délen elkerülő vezeték a Baku (Azerbajdzsán)–Szupsza (Grúzia) volt, amelyet a Baku–Tbiliszi (Grúzia)–Ceyhan (Törökország) kőolajvezeték követett.

A 837 kilométeres, évi 7,5 millió tonna kapacitású Baku–Szupsza olajvezeték 1999-ben kezdte meg a működést.²³⁶ A vezeték 2006 őszén leállították, majd csak 2008 májusában kezdett működni. A grúz–orosz háború következtében ismét leállt, s csak 2008 októberétől üzemel újra.²³⁷ A régi Baku–Batumi olajvezeték még 1930-ban épült meg.²³⁸ Bakuból ma vasúton érkezik kőolaj Batumiba és a másik grúziai kikötőbe, Kulevibe is. A szintén grúz Potiba csak olajtermékek mennek.²³⁹

Az 1768 kilométeres, évi 50 millió tonna kapacitású Baku–Tbiliszi–Ceyhan kőolajvezeték 2006-ban nyílt meg. (Ceyhanba fut be az Irakból jövő Kirkuk–Ceyhan olajvezeték is.)

A harmadik, Bakuból kiinduló vezeték, az 1982-ben üzembe állított Baku–Novorosszijszk, amelyet a Szovjetunió összeomlása után 1997-ig nem használtak.

3.3.3.6. A Boszporuszt elkerülő vezetékprojektek

Az elmúlt évek során számos, a Boszporuszt elkerülő vezetékterv merült fel. A Balkán-félszigeten haladna, illetve haladt volna át

– a román–szerb–horvát–szlovén–olasz Constanta–Omišalj–Trieszt, vagy más néven Páneurópai olajvezeték (*Pan-European Oil Pipeline* – PEOP),²⁴⁰

²³⁴ Caspian Pipeline Consortium <http://www.cpc.ru/portal/alias!press/lang!en-us/tabID!3357/DesktopDefault.aspx>

²³⁵ *Atyrau Oil & Gas*, 2008. december 18. http://www.oil-gas.kz/ru/news/ktk_oil_pipe/; Transznyefty <http://www.transneft.ru/projects/project/?zpID=8321>

²³⁶ *KazMunajGaz* http://lang.kmg.kz/page.php?page_id=1229&lang=2

²³⁷ *News.Az*, 2010. január 7. <http://www.news.az/articles/6035>

²³⁸ *Oil of Russia*, 2005/3. sz. <http://www.oilru.com/or/24/415/>

²³⁹ *TREND News Agency*, 2007. április 2. <http://en.trend.az/news/economics/transport/904852.html>

²⁴⁰ Mihajlovic, Srdjan: *PanEuropean Oil Pipeline – commercial and technical issues*. 2009. szeptember. <http://www.iea.org/work/2009/forum/Transnafta2.pdf>

- a bolgár–macedón–albán Burgasz–Vlorë (AMBO),
- a bolgár–görög Burgasz–Alexandrupoli és
- a török Kiyıköy–İbrikbaba.²⁴¹

Törökország kis-ázsiai részén haladna a Samsun–Ceyhan olajvezeték, az „Odessza”–Brodi vezeték meghosszabbításáról pedig már szó esett. A Barátság és az Adria-kőolajvezeték összekapcsolása 2010 tavaszán hosszú idő után ismét előkerült az orosz és a horvát miniszterelnökök találkozásán.²⁴²

3.3.4. Olajexport Kínába

A Kínába menő közvetlen vezetékes export megvalósulásáig vasúton, tengeren és Kazahsztánon keresztül csővezetéken érkezhethet az orosz nyersolaj Kínába.

3.3.4.1. Export a Szahalin–1 és a Szahalin–2 projektekből

A Szahalin–1-ben termelt olajat a projekthez tartozó, a „kontinensen” elhelyezkedő De-Kasztri olajterminálból (Habarovszk kraj) exportálják.²⁴³ Az exportvezeték-rendszer és a terminál 2006-ban készült el. A Szahalin–1 konzorcium résztvevői önállóan döntenek a nyersolaj értékesítéséről.²⁴⁴ A Rosznyefty – szahalini és nyugat-sibériai olajat feldolgozó – komszomolszki finomítójából az olajtermékek a vanyinói (Habarovszk kraj) és a nahodkai (Tengermelléki kraj) exportterminálból kerülnek hajóra.

A Szahalin–2 exportterminálja nem a kontinensen, hanem a sziget déli részén, Prigorodnojében található. Innen az export, ahogyan már említettük, 2008 végén indult meg. (A Szahalin–2 fagymentes nyári hónapokra korlátozódott „ideiglenes” olajexportja 2001-től folyt.) Kína a Szahalin–2-ben termelt olaj második legjelentősebb importőre volt 2009-ben (12,70 millió hordóval). Az első helyen Korea állt (16,86 millió hordó). További vásárlók voltak: Japán (7,40 millió hordó), a Fülöp-szigetek (2,78 millió hordó), Új-Zéland (1,46 millió hordó) és Thaiföld (0,60 millió hordó).²⁴⁵

²⁴¹ Roberts, John M.: Bosphorus Bypasses. *Platts Energy Economist*, 274. sz., 2004. augusztus. <http://www.eui.eu/Documents/RSCAS/Research/Mediterranean/Roberts%20text.pdf>; Roberts, John: The Geopolitics of the Caspian and Central Asian Energy. Előadásanyag, Oxford Institute for Energy Studies & St. Anthony's College, Oxford, 2008. február 27. <http://www.oxfordenergy.org/presentations/Roberts.pdf>

²⁴² Socor, Vladimir: Russia and Croatia Resurrect Druzhba-Adria Oil Transport Scheme. *Eurasia Daily Monitor*, 7. évf., 45. sz., 2010. március 8.

²⁴³ Rosneft Annual Report 2009, p. 66. és p. 76.

²⁴⁴ Sakhalin-1 Project. Fact Sheet. 2010. július. http://www.sakhalin1.ru/Sakhalin/Russia-English/Upstream/Files/facts_ENG.pdf

²⁴⁵ Sakhalin Energy Annual Review 2009, p. 19.

3.3.4.2. Az Ataszu–Alasankou kőolajvezeték

Kazahsztán évekkel megelőzte Oroszországot a Kínába irányuló csővezetékes kapcsolat kiépítésében. Az Ataszu–Alasankou vezeték már 2005 decemberétől működik, s mára Kína közvetlen csővezetékes kapcsolattal rendelkezik a Kaszpi-tengerrel is: az Atirau–Kenkijak–Kumkol–Ataszu–Alasankou útvonalon. Az Atirau–Kenkijak szakasz 2003 márciusától üzemel, míg a Kenkijak–Kumkolt 2009 júliusában állították üzembe 10 millió tonnás éves kapacitással, amelyet 20 millió tonnára emelnek.²⁴⁶

Az Ataszu–Alasankou vezetékbe orosz olaj az Omszk (Oroszország)–Pavlodár (Kazahsztán)–Ataszu szakaszon keresztül juthat. Az orosz export csak 2008-ban kezdődött meg ezen a vonalon Kínába – a TNK-BP és a Gazprom Nyefty részvételével. A Gazprom Nyefty 2008-ban 0,4 millió tonna, 2009-ben pedig 0,7 millió tonna olajat küldött.²⁴⁷

3.3.4.3. A Rosznyefty olajexportja vasúton

Az oroszországi olajtársaságok közül a Rosznyefty keleti szerepe emelendő ki. A Rosznyefty stratégiai érdeklődésének a középpontjában Kelet-Szibéria és a Távol-Kelet áll. A Rosznyefty geopolitikailag fontos szerepet játszik Oroszország Kínával, Dél-Koreával és Indiával való kapcsolataiban. Kínával már csak azért is speciális a viszonya, mert kínai bankok biztosítottak 6 milliárd dollárt a Jukosz fő termelőegysége, a Juganszknjeftyegaz megvásárlásához. Bár a Rosznyefty akkor ezt tagadta, állításuk szerint ezt a kínai olajszállítások előlegeként kapták.²⁴⁸

Kína jelenleg a Rosznyefty olajának legjelentősebb importőre.²⁴⁹ Az export a közvetlen csővezetékes szállítás megvalósulásáig vasúton történik, ehhez pedig a Rosznyefty és a kínai China National United Oil Corporation²⁵⁰ 2005 januárjában kötött 2010-ig szóló egyezményt összesen 48,4 millió tonna nagyságban.²⁵¹ 2005 februárjában kezdődött meg az export, amely 2005-ben 4,4 millió tonnát tett ki.²⁵² 2009-ben – 2008-hoz hasonlóan – 8,9 millió tonnát (65 millió hordót) vásárolt Kína.²⁵³

²⁴⁶ CNPC – News Releases, 2009. július 15. http://www.cnpc.com.cn/en/press/newsreleases/Kenkiyak_Kumkol_section_of_Kazakhstan%E1%84%B3China_Oil_Pipeline_becomes_operational.htm

²⁴⁷ Gazprom Neft Annual Report 2008, p. 58.; Gazprom Neft Annual Report 2009, p. 51.

²⁴⁸ Poussenkova, Nina: All Quiet on the Eastern Front... *Russian Analytical Digest*, 33. sz., 2008. január 22., pp. 13–18.; A Rosznyefty megkezdte az olajszállítást Kínába. *Origo*, 2005. február 4. <http://www.origo.hu/uzletinegyed/hirek/vallalathirek/20050204arosznyefty.html>

²⁴⁹ Rosneft Annual Report 2009.

²⁵⁰ A Chinaoil a China National Petroleum Corporation (CNPC) és a Sinochem Corporation közösen tulajdonolja. (<http://chinaoil.cnpc.com.cn/pic/en/gsjj/>)

²⁵¹ Rosneft Annual Report 2005.; Rosneft Annual Report 2009, p. 208.

²⁵² Rosneft Annual Report 2005, p. 12.

²⁵³ Rosneft Annual Report 2009.

A Rosznyefty az előleg érdekében előnytelen árat volt kénytelen elfogadni: a Brent árához képest 3 dollárral olcsóbb hordónkénti árban állapodtak meg. 2007-ben a Rosznyeftynek 2,325 dollárra sikerült csökkentenie az árhátrányt. A kamatot szintén mérsékeltek.²⁵⁴

3.3.4.4. A Kelet-Szibéria–Csendes-óceán olajvezeték

1. A szerződés

A közvetlen csővezetékes szállításról elhúzódt az egyezség. Moszkva többször figyelmeztette Kínát: ha nem sikerül kompromisszumot kötni, akkor a teljes kelet-szibériai kitermelést a csendes-óceáni partra juttatja. A Rosznyefty végül 2009 februárjában írt alá hosszú távú szerződést a 2011. január és 2030. december közötti időszakra a CNPC-vel összesen 180 millió tonna (évi 9 millió tonna, illetve évi 66 millió hordó) nyersolaj vezetékes szállítására. 2009 áprilisában a Rosznyefty ugyanerre az időszakra a Transznyeftyvel is leszerződött összesen 120 millió tonna (évi 6 millió tonna) olaj kínai értékesítésére.²⁵⁵ Erre azért volt szükség, mert a Transznyefty nem termel olajat, ám elvileg a Transznyefty biztosítja Kínának az évi 6 millió tonnás mennyiséget.²⁵⁶ A 20 éven át tartó szállításért cserébe Kína a Transznyeftynek 10 milliárd dolláros, a Rosznyeftynek pedig 15 milliárd dolláros kedvezményes hitelt nyújtott.

2. A vezetékek

A kelet-szibériai/távol-keleti szállítóvezeték ötlete még a néhai Jukoszhoz kapcsolódott. A kétezres évek elején Mihail Hodorkovszkij a Bajkál-tavat délről elkerülő, Kínába haladó kőolajvezetéket álmodott meg. A Kreml viszont egy ennél sokkal nagyobb szabású projektet választott, elkerülendő a Kínától való túlzott függést.²⁵⁷

A Kelet-Szibéria–Csendes-óceán olajvezeték (VSZTO) építése 2006. április végén kezdődött csak meg.²⁵⁸ A 2694 kilométeres, Tajset és Szkovorogyino közötti évi 30 millió tonnás kapacitású (napi 600 ezer hordó) első szakaszt (VSZTO-1), illetve a kozminói olajterminált 2009. december végén avatták fel. Kozmino kapa-

²⁵⁴ Shadrina, Elena: Russia's foreign energy policy: norms, ideas and driving dynamics. *Electronic Publications of Pan European Institute*, Turku School of Economics, Turku, 2010/18. sz., pp. 140–141.; Blagov, Sergei: Rosneft Seeks Stronger Chinese Connection. *Eurasia Daily Monitor*, 5. évf., 133. sz., 2008. július 14.; RIA Novosztyi, 2008. április 11. <http://en.rian.ru/analysis/20080411/104885600.html>; Vedomosztji, 2009. február 19. <http://www.vedomosti.ru/newspaper/article/2009/02/19/182554>

²⁵⁵ Rosneft Annual Report 2009, p. 75. és p. 208.

²⁵⁶ Reuters, 2009. április 29. <http://www.reuters.com/article/idUSLT36663820090429>

²⁵⁷ Sz. Bíró Zoltán: Az orosz gazdaság: válságok és stratégiák (2.). 2000, 2010. március; *China Daily*, 2003. május 29. http://www.chinadaily.com.cn/en/doc/2003-05/29/content_166888.htm; Weiner Csaba: Az orosz olajszektor helyzete és perspektívái. In: Novák Tamás (szerk.): *Kelet-Európa Tanulmányok III. szám. Sikerek és kudarcok: a FÁK-térség energetikai és integrációs dilemmái*. MTA VKI, Bp., 2008, pp. 93–168.

²⁵⁸ Vosztochnij neftjeprovoz, 2006. május 5. <http://www.vstoneft.ru/news.php?number=17>

citása évi 15 millió tonna (napi 300 ezer hordó), ám a projekt második fázisában 30 millió tonnára fog nőni. Szkovorogyinóból Kozminóba egyelőre vasúton érkezik a kőolaj. 2010 első hét hónapjában 7,1 millió tonna nyersolajat exportáltak Kozminón át.²⁵⁹

Szkovorogyinótól Kínába a Szkovorogyino–Mohe–Daqing vonalon évi 15 millió tonnás kapacitású vezeték fog működni.²⁶⁰ A kínai leágazás építése Oroszországban 2009 áprilisában, Kínában pedig 2009 májusában kezdődött el.²⁶¹ Az olajexport 2011 elején el is indulhat.

A CNPC 2010 szeptemberében úgy vélte, hogy a kisebb távolság miatt a kozminói árnál alacsonyabb ár lenne számukra korrekt a kínai határon.²⁶²

A projekt második fázisában épül meg a 2050 kilométeres Szkovorogyino–Kozmino vezetékszakas (VSZTO–2), a VSZTO–1 kapacitását pedig évi 30 millió tonnáról 50 millió tonnára (napi 1 millió hordó) bővítik.²⁶³ A VSZTO–2 építése 2013 végére/2014 elejére lehet kész a Transznyefty 2010. márciusi közlése szerint.²⁶⁴

A VSZTO megépítése hatalmas költségvonzattal jár. A Transznyefty elnöke 2010. május elején azt közölte, hogy az első fázis költsége 381 milliárd rubel volt, míg a másodiké 323 milliárd rubel lehet.²⁶⁵ Ennek ellenére a szállítási tarifát meg lehetőségen alacsonyan állapították meg: tonnánként 1598 rubelben, miközben az önköltség körülbelül 3890 rubel. Kérdés, hogy ez meddig marad(hat) így.²⁶⁶

3. Mely mezőkről töltik fel a VSZTO-t?

Fontos kérdés, hogy hogyan állnak a régióban az olajtermeléssel. 2009-ben a Vankoron 3,2 millió tonna olajat termeltek, a Verhnyecsonszkojén 1,181 millió tonnát, a Talakanon 2 millió tonnát, a Duliszminszkoje mezőn 66,4 ezer tonnát.²⁶⁷ Nyikolaj Tokarev, a Transznyefty elnöke 2009 decemberében azt mondta, hogy a Verhnyecsonszkoje és a Talakan mezők 2010-ben körülbelül 7 millió tonna olajat fognak adni, a Vankor pedig 12–13 millió tonnát.²⁶⁸ Tokarev 2010. februári állítása

²⁵⁹ *Vosztocsnij nyeftjeprovod*, 2010. augusztus 13. <http://www.vstoneft.ru/news.php?number=1543>

²⁶⁰ Transznyefty <http://www.transneft.ru/news/newsitem/?id=9366&category=3838>

²⁶¹ *Reuters*, 2009. május 18. <http://www.cfdspors.com/news/commodities---futures-news/china-starts-construction-of-oil-pipeline-to-russia-36071>

²⁶² *OGJ*, 2010. szeptember 13. http://www.ogj.com/index/article-display/9740405876/articles/oil-gas-journal/transportation-2/pipelines/2010/09/china-wants_reduced.html

²⁶³ Transznyefty <http://www.transneft.ru/projects/project/?zpID=4248>

²⁶⁴ *RIA Novosztyi*, 2010. március 9. <http://www.rian.ru/economy/20100309/213139851.html>

²⁶⁵ *Vosztocsnij nyeftjeprovod*, 2010. május 4. <http://www.vstoneft.ru/news.php?number=1456>

²⁶⁶ Sz. Bíró Zoltán: Az orosz gazdaság: válságok és stratégiák (2.). 2000, 2010. március; Shadrina, Elena: Russia's foreign energy policy: norms, ideas and driving dynamics. *Electronic Publications of Pan European Institute*, Turku School of Economics, Turku, 2010/18. sz., pp. 133–134.; *Vedomosztyi*, 2009. december 29. http://www.compromat.ru/page_28734.htm

²⁶⁷ *Nyevaviszimaja gazeta*, 2010. május 19. http://www.ng.ru/economics/2010-05-19/4_minfin.html

²⁶⁸ *Kommerszant*, 2009. december 3. <http://www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=1285053&print=true>

szert, amikor 2011-ben megkezdődik a kínai közvetlen csővezetékes export, akkor a Vankorról a szállítások évi 17 millió tonnára nőnek, míg a Verhnyecsonszkoje, a Talakan és más mezőkről 12 millió tonnára.²⁶⁹

A VSZTO megfelelő betáplálása érdekében még több vezeték meg kíván építeni: így például a Purpe (Jamal-Nyenyec Autonóm Körzet)–Szamotlor (Hanti-Manysi Autonóm Körzet) és a Zapoljarnoje (Jamal-Nyenyec Autonóm Körzet)–Purpe vezetékeket. A 429 kilométeres Purpe–Szamotlor olajvezeték a Vankor–Purpe folytatása lesz.²⁷⁰ Egy régi és hosszabb vonalat tud kiváltani. A régi vezeték kapacitása elégtelen a Vankor és más új mezők olajának elszállításához. 2012-ben állítják üzembe.²⁷¹ A Jurubcseno-Tohomszkaja zóna bekapcsolásához Tajsetbe (a VSZTO kiindulópontjához) egy 600 kilométeres vezeték kellene építeni.²⁷² Shoichi Itoh szerint a VSZTO mindössze évi 40–45 millió tonna olajra számíthat Kelet-Szibériából a belátható jövőben, ha minden a tervek szerint halad.²⁷³

3.3.4.5. Az olaj minősége és ára

Az olajtermelés földrajzi elmozdulása – a Tyiman-Pecsora régió és Kelet-Szibéria olajtermelésének növekedése – a kitermelt nyersolaj minőségében is változást hoz. A könnyű, édes nyersolaj kitermelése növekszik, míg a közepes sűrűségű savanyúé csökken. Oroszország eddig hagyományosan közepes, savanyú nyersolajat exportált.²⁷⁴

Az orosz olajtípusok: a Urals (Primorszk, Novorosszijszk, Juzsnij, illetve a Barátság olajvezetéken a kontinens), a Siberian Light (Tuapsze), a Sokol (Szahalin-1; De-Kasztri), a Vityaz Blend (Szahalin-2; Prigorodnoje), a YK Blend (Juzsno-Hilcsujuszkoje és más mezők a Tyiman-Pecsora régióban; Varandej) és az ESPO Blend (Kelet-Szibéria–Csendes-óceán olajvezeték; Kozmino). A CPC Blend a Kaszpi Csővezeték-konzorcium olajtípusa (Juzsnaja Ozerejevka).²⁷⁵

²⁶⁹ *Kommerszant*, 2010. február 11. <http://www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=1319770>

²⁷⁰ A Vankor mező a Krasznajarszk vidék (Szibériai Szövetségi Körzet) északi részén helyezkedik el, amely statisztikailag már Kelet-Szibéria, geológiai értelemben azonban a nyugat-szibériai olajmedencéhez tartozik (a Jamal-Nyenyec-Autonóm Körzet határa).

²⁷¹ *Reuters*, 2010. március 9. <http://uk.reuters.com/article/idUKLDE6281C120100309>; *Vosztocsnij nyeftyeprovod*, 2010. augusztus 12. <http://www.vstoneft.ru/news.php?number=1541>

²⁷² *Rosneft Annual Report 2009*, p. 62.

²⁷³ Itoh, Shoichi: *The Geopolitics of Northeast Asia's Pipeline Development*. Konferencia-előadás, Washington, D. C., 2010. május 4., pp. 9–11. http://www.nbr.org/downloads/pdfs/eta/ES_Conf10_Itoh.pdf

²⁷⁴ *Oil & Gas Journal*, 2009. augusztus. <http://esacient.esai.com/pdf/Coming%20From%20Russia.pdf>

²⁷⁵ *Energy Intelligence Group* http://www.energyintel.com/DataHomePage.asp?publication_id=115&ss=e

Az orosz kénese (savanyú), sűrűbb keverék, a Urals hagyományosan árhátrányt szenved az északi-tengeri jobb minőségű – alacsony kéntartalmú (édes), könnyű – típushoz, a Brenthez képest. A jegyzésárakban megmutatkozó különbözet (*spread*) 2004-ben éves átlagban mintegy 4 dollárra ugrott.²⁷⁶ A *spread* 2008-ban átlagosan 2,5 dollár volt, 2009-ben azonban 0,5 dollárra csökkent.²⁷⁷ 2010. augusztus végén a Brent-Urals árkülönbség most először ellentétes előjelet vett fel. A prémium mögött a savanyú nyersolaj kínálatának szűkülése állt, amely az iráni szankciók miatt következett be. Szintén szerepet játszhatott, hogy 2010 augusztusában a kirkuki nyersolaj európai importjában fennakadást okozott a Kirkuk–Ceyhan olajvezeték felrobbantása.²⁷⁸

3.4. Olajfinomítás és olajtermékexport

Az energetikai minisztérium közlése szerint az olajágazatban 28 nagy, vagyis legalább évi 1 millió tonna kapacitású olajfeldolgozó üzem működik Oroszországban, ezeken kívül vannak még a mini olajfeldolgozó üzemek és a kenőanyaggyártó üzemek.^{279; 280}

Az olajfeldolgozás a kétezres években mintegy 36 százalékkal nőtt.²⁸¹ 2009-ben Oroszország 235,7 millió tonna olajat dolgozott fel, vagyis csak minimálisan maradt el a 2008-as szinttől. A feldolgozás és a kitermelés aránya 47,7 százalék volt 2009-ben. 2009-ben 35,8 millió tonna benzint, 67,3 millió tonna gázolajat, 64,4 millió tonna pakurát (mazut) állítottak elő.²⁸²

²⁷⁶ Weiner Csaba: Az orosz olajszektor helyzete és perspektívái. In: Novák Tamás (szerk.): *Kelet-Európa Tanulmányok III. szám. Sikerek és kudarcok: a FÁK-térség energetikai és integrációs dilemmái*. MTA VKI, Bp., 2008, pp. 93–168.

²⁷⁷ *Lukoil Annual Report 2009*, p. 19.

²⁷⁸ Urals Oil Passes Brent. *The Moscow Times*, 2010. szeptember 1.; *Bloomberg*, 2010. szeptember 3. <http://www.bloomberg.com/news/2010-09-02/urals-oil-unprecedented-premium-vanishing-on-refinery-cuts-energy-markets.html>

²⁷⁹ Nyeftegyazovij komplex. Minenergo. <http://minenergo.gov.ru/activity/oilgas/>

²⁸⁰ Egy 2009-es forrás szerint a folyékony szénhidrogének feldolgozása Oroszországban 27 nagy, 46 mini olajfeldolgozó üzemben és 2 kondenzátumfeldolgozó üzemben történik. (Korzsubajev, A. G.–Szokolova, I. A.–Egyor, L. V.: Szovremennije tyengyencii v nyefteodobivajuscsej i nyeftepererabativajuscsej promislennosztyi Rosszii. *Burenijje i Nyefty*, 2009. október.)

²⁸¹ Gazprom Nyefty <http://ir.gazprom-neft.ru/gazprom-neft-at-a-glance/company-position-in-the-industry/>; Korzsubajev, A. G.–Szokolova, I. A.–Egyor, L. V.: Szovremennije tyengyencii v nyefteodobivajuscsej i nyeftepererabativajuscsej promislennosztyi Rosszii. *Burenijje i Nyefty*, 2009. október.; *Russian Economy in 2009. Trends and Outlooks*. Institute for the Economy in Transition, Moscow, 2010, p. 279.; *Toplivno-energetyicseskij komplex Rosszii 2000–2006 gg. Szpravocsno-analyticeszkij obzor*. IAC Enyergija, Moszkva, 2007, p. 161.

²⁸² *Ob itogah szocialno-ekonomicseszkovo razvityija Rosszijszkoi Fegyercii v 2009 godu*. Minyiszytversztvo ekonomicseszkovo razvityija Rosszijszkoi Fegyercii, Moszkva, 2010. február 3.; *Russian Economy in 2009. Trends and Outlooks*. Institute for the Economy in Transition, Moscow, 2010, p. 279.; Gazprom Nyefty <http://ir.gazprom-neft.ru/gazprom-neft-at-a-glance/company-position-in-the-industry/>

A feldolgozásban a Rosznyefty (50,1 millió tonna) és a Lukoil (44,2 millió tonna) az élenjáró 21 és 19 százalékos részesedéssel.²⁸³

A 2009-es energiasztratégia szerint Oroszországban a 2008-as 237 millió tonnáról az első szakasz végére 232–239 millió tonnára, a második szakasz végére 249–260 millió tonnára, a harmadik szakasz végére 275–311 millió tonnára nő az olajfeldolgozás nagysága.²⁸⁴

Az olajtermékexport 2009-ben 124,5 millió tonnára rúgott, amely kétszerese a 2000-es mennyiségnek. Az olajtermék-kivitel csaknem 95 százaléka a távoli külföldre irányul. Az állam az exportvámon keresztül igyekszik a nyersolaj exportja helyett az olajtermék kivitelét ösztönözni.

5. táblázat: Olajtermékexport Oroszországból 2000 és 2009 között (Mt)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Összesen	62,6	63,3	75,5	77,7	82,4	97,1	103,5	112,3	118,1	124,5
FÁK-on túlra	59,0	60,8	72,9	74,2	78,3	93,2	97,7	105,5	107,8	115,5
FÁK-ba	3,5	2,5	2,6	3,5	4,1	3,9	5,8	6,8	10,3	9,0

Forrás: Orosz központi bank. http://www.cbr.ru/statistics/print.aspx?file=credit_statistics/oil_products.htm

Az export meghatározó részét a pakura teszi ki: részesedése 2009-ben 53,0 százalékra (63,85 millió tonna) rúgott. A gázolaj 31,1 százalékot (37,46 millió tonna) képviselt, míg a benzin mindössze 3,7 százalékot (4,5 millió tonna). Az egyéb olajtermékek részesedése 12,2 százalék (14,77 millió tonna) volt.²⁸⁵

A Transznyeftyeprodukt 2009-ben 28,4 millió tonna olajterméket szállított, ebből 19,6 millió tonna ment exportra.²⁸⁶ Az olajipar hosszú távú fejlesztésének 2010-ben publikált koncepciója szerint 2030-ra az export a 2008-as volumen 2,7-szeresére (47,9 millió tonnára) nő.²⁸⁷

A Transznyeftyeprodukt vezetői a belföldi irányokon, illetve az orosz Finn-öblön kívül Kazahsztán, Fehéroroszország, Ukrajna, illetve Lettország és Magyarország felé tartanak.

²⁸³ *Ob itogah szocialno-ekonomiceszkovo razvityija Rosszijszkoj Fegyercii v 2009 godu*. Minyisztyersztvo ekonomiceszkovo razvityija Rosszijszkoj Fegyercii, Moszkva, 2010. február 3.; Gazprom Nyefity <http://ir.gazprom-neft.ru/gazprom-neft-at-a-glance/company-position-in-the-industry/>

²⁸⁴ *Energy Strategy of Russia for the period up to 2030*, p. 146.

²⁸⁵ Ezeknek a számoknak az összege (120,6 millió tonna) eltér a fenti táblázatban szereplő számtól (124,5 millió tonna). (Korzsubajev, A. G.–Egyor, L. V.: Export nyefityi iz Rosszii. *Burenyije i Nyefity*, 2010. július–augusztus.)

²⁸⁶ Transznyeftyeprodukt http://www.transnefteprodukt.ru/news/press/unit_pr.php?ID=849&print=Y

²⁸⁷ Busujev, V. V.: *Koncepcija dolgozrocsnovo razvityija nyefityanoj promislennosztvi Rosszii (matyeriali dlja podgotovki Genyeralnoj szhemi razvityija nyefityanoj otraszli do 2020 goda)*. Előadás-anyag, Moszkva, 2010. június 15., p. 28.

Az Észak (Szever) olajtermék-vezeték a Ksztovo (Vtorovo)–Jaroslavl–Kirisí–Primorszk útvonalon halad a Finn-öbölbe. A vezetékét 2008 májusában nyitották meg, 1056 kilométeres, évi 8,4 millió tonna kapacitású. 2009-ben 4,2 millió tonna gázolajat szállított, a tervek szerint a 2010-es volumen 5,9 millió tonna, vagyis 70 százalékos kapacitáskihasználtsággal fog üzemelni.²⁸⁸

A Dél (Jug) termékvezeték a Fekete-tengerhez, Novorosszijszkba menne az 1465 kilométeres Szizrany–Szaratov–Volgograd–Novorosszijszk vonalon. Tervezett kapacitása évi 8,7 millió tonna.²⁸⁹

4. Az orosz szénipar

4.1. Globális szénipari helyzetkép

A szén a második legjelentősebb energiahordozó a világon, amely 2007-ben a globális energiafelhasználás 26,5 százalékát adta. Az áramtermelésnél a szén áll az első helyen, 2007-ben 41,5 százalékos részesedéssel. A válság előtti években, 2000 és 2007 között az energiaforrások közül a szén kereslete nőtt a legjobban.

A legnagyobb szénimportőrök 2009-ben Japán, Kína és Dél-Korea voltak, a megelőző években pedig Japán, Dél-Korea és Tajvan.

A szén iránti kereslet alakításában elmozdulás történt: míg 2000-től az OECD-államoknak volt köszönhető a magas bővülési ütem, addig ma Kína és India növekvő importja formálja a piacot. Kína 2009-ben lett először nettó szénimportőr. A vártnál nagyobb kínai import nélkül a nemzetközi szénpiacon 2008–2009-ben túlkínálat lett volna.²⁹⁰

A kínai szénfelhasználás 2009-es növekedése mögött a kínai ösztönzőcsomag energiaintenzív természete állt. A belföldi infrastruktúraprojektek a cement- és acéltermelés 13, illetve 16 százalékos növekedését eredményezték 2009-ben. Az aszfaltfelhasználás 50 százalékkal nőtt, ami pedig az olajigény növekedésére hatott.²⁹¹ Ausztrália profitált a legtöbbet a kínai szénimport megugrásából,²⁹² de Oroszország sem maradt ki. Érdeemes megjegyezni, hogy 2009 elején a nemzetközi szénárak alacsonyabbak voltak, mint a kínai belföldi szénár.²⁹³

²⁸⁸ Transznyeftyeprodukt http://www.transnefteproduct.ru/news/press/unit_pr.php?ID=849&print=Y, <http://www.transnefteproduct.ru/old/news/news538.html>; NGFR, 2010. február 17. <http://www.ngfr.ru/article.html?056>

²⁸⁹ Transznyeftyeprodukt <http://www.transnefteproduct.ru/old/news/news63.html>, http://www.transnefteproduct.ru/news/press/unit_pr.php?ID=849&print=Y

²⁹⁰ Ricketts, Brian: Coal: a Global Perspective Drawing on the IEA World Energy Outlook 2009. Konferencia-előadás, UNECE, Geneva, 2009. november 16.

²⁹¹ BP 2010, p. 2. és p. 10.

²⁹² Ausztrália nemcsak a kínai, hanem az indiai keresletnövekedésből is profitált. (UPI, 2010. augusztus 3. http://www.upi.com/Science_News/Resource-Wars/2010/08/03/Australia-benefits-from-Indian-coal-demand/UPI-39551280861696/)

²⁹³ BP 2010, p. 10.

2009-ben az ipari termelés csökkenése Európában, Japánban és az Egyesült Államokban mérsékelte az áram és az energetikai szén iránti keresletet.²⁹⁴

Az alacsony (spot) gázárak a szén helyettesítését eredményezték az áramtermelésben az Egyesült Államokban és Európában. Japánban az atomenergia használatára növekedett (a 2007-es és 2008-as csökkenést követően).²⁹⁵

Az alacsony gázárak²⁹⁶ és a megújulókat szerepének növelése miatt gyenge marad az importszén iránti kereslet Európában és az Egyesült Államokban. Az IEA 2009. novemberi közlése szerint 2030-ig a globális energiakereslet növekményének több mint harmadát a szén fogja adni. A szénpiacot továbbra is Ausztrália, Indonézia, Kolumbia, Oroszország és Dél-Afrika uralja, a kisebb termelők (mint például Lengyelország és Venezuela) vesztek a piaci részesedésükből.²⁹⁷

4.2. Szénkészletek Oroszországban

4.2.1. Oroszország részesedése a világ szénkészleteiből

A BP gyűjtése szerint 2009 végén a globális bizonyított szénkészletek 19,0 százaléka rejtőzött orosz földben. Oroszország az Egyesült Államok (29,8%) után és Kína (13,9%) előtt a második legnagyobb szénkészlettel bír. A szénkészletekről szóló adatok azonban nem megbízhatók. Fontos tudni, hogy Oroszország 1996 óta, Kína pedig 1990 óta nem frissítette adatait a nemzetközi statisztikákban.²⁹⁸ A BP szerint az orosz bizonyított szénkészletek nagysága 2009 végén 157,0 milliárd tonnára rúgott, amelyből a sub-bitumenes szén és a lignit részesedése 68,7 százalék (107,9 milliárd tonna) volt, míg az antracit és a bitumenes szén részesedése 31,3 százalék (49,1 milliárd tonna).

4.2.2. Az oroszországi szénkészletek regionális eloszlása

Az oroszországi A + B + C₁ kategóriájú szénkészletek (193,77 milliárd tonna) 52,5 százaléka barnaszén, 47,5 százaléka pedig kőszén és antracit. A C₂ készletek nagysága 77,98 milliárd tonna, amelynek csak 38,8 százaléka kőszén. A feltárt készletek több mint 70 százaléka a szibériai Kuznyeck-medencében, Kanszko-Acsinszkij-medencében és Tungusszkij-medencében helyezkedik el. A két fő

²⁹⁴ Ricketts, Brian: Coal: a Global Perspective Drawing on the IEA World Energy Outlook 2009. Konferencia-előadás, UNECE, Geneva, 2009. november 16. http://www.unece.org/energy/se/pp/clep/ahge4/6_Ricketts.pdf

²⁹⁵ BP 2010, p. 8.

²⁹⁶ Nem olajárhoz, illetve olajtermékekhez kötött gázárak.

²⁹⁷ Ricketts, Brian: Coal: a Global Perspective Drawing on the IEA World Energy Outlook 2009. Konferencia-előadás, UNECE, Geneva, 2009. november 16.

²⁹⁸ Strahan, David: The great coal hole. *New Scientist*, 2008. január 19., pp. 38–41.

szénmedence: a Kuznyecki-medence és a Kanszko-Acsinszkij-medence.²⁹⁹ Oroszország európai felére a feltárt készletek alig több mint 9 százaléka jut, a Távol-Kelet részesedése 10 százalék körül van.³⁰⁰ Az európai részen található a Pecsora-medence, a Donyec-medence és a Moszkva környéki medence.³⁰¹

4.3. Az oroszországi széntermelés és -felhasználás

Oroszország 2009-ben 4,1 százalékos világrészesedéssel az ötödik legnagyobb széntermelő volt Kína (45,6%), az Egyesült Államok (15,8%), Ausztrália (6,7%) és India (6,2%) mögött.³⁰² A FÁK-ban Oroszországon kívül Kazahsztán és Ukrajna jelentős széntermelők.

4.3.1. Az oroszországi széntermelés alakulása

Az orosz széntermelés 1988-ban ért fel a csúcsra 425,5 millió tonnával. A mélypont 231,9 millió tonna volt 1998-ban. A privatizáció pozitívan hatott a kitermelésre, a növekedés 2008-ig (328,6 millió tonna³⁰³) töretlen volt. A 2008-as mennyiség közel 10 százalékkal haladta meg a 2003-ban elfogadott 2020-ig szóló energiastratégia szerinti célt (300 millió tonna).³⁰⁴ 2008-ban a széntermelésben 81 százalékos, a szénfeldolgozásban 71 százalékos volt a kapacitáskihasználtság.³⁰⁵ 2009-ben a szénbányászat a 2005-ös szintre esett vissza, az esés (298,1 millió tonnára³⁰⁶) a válság miatti belföldi keresletcsökkenésnek volt köszönhető; az export nőtt.

²⁹⁹ Coal Mine Methane in Russia. Capturing the safety and environmental benefits. IEA, 2009.

³⁰⁰ Toplivno-energetyicseszkij komplex Rosszii 2000–2006 gg. Szpravocno-analiticseszkij obzor. IAC Ennergija, Moszkva, 2007, pp. 278–279.

³⁰¹ Minyeral <http://www.mineral.ru/Facts/russia/131/297/index.html>

³⁰² BP Statistical Review of World Energy 2010.

³⁰³ A BP adatai alapján. Más források ettől kismértékben eltérnek. A 2009-es energiastratégia szerint a 2008-as szám 326,1 millió tonna, az Ugol magazin 328,9 millió tonnáról ír. (Ugol, 2010/3. sz., pp. 34–42. <http://www.ugolino.ru/itogi2009all.html>)

³⁰⁴ Energy Strategy of Russia for the period up to 2030.

³⁰⁵ Rosszizszkij Sztatyiszticeszkij Jezsegodnyik 2009. Sztatyiszticeszkij Szbornyik. Roszsztat, Moszkva, 2009. http://www.gks.ru/bgd/regl/b09_13/IssWWW.exe/Stg/html3/13-08.htm

³⁰⁶ A BP adatai alapján. Az orosz gazdaságfejlesztési minisztérium 298,5 millió tonnáról, az Ugol magazin 300,6 millió tonnáról számol be. Az orosz energetikai minisztérium egy helyütt 300,6 millió tonnáról, másutt 300,2 millió tonnáról szól. (Ugol, 2010/3. sz., pp. 34–42.; Doklad o rezultatah za 2009–2010 godi i osnovnih napravlenijah gyejatyelnosztvi Minyisztjersztva enyergytyiki Rosszizszkoj Fegyercii na 2011–2013 godi. Minyisztjersztvo enyergytyiki Rosszizszkoj Fegyercii, 2010. http://minenergo.gov.ru/activity/plan/2011-2013/drond_2011-2013_01.04.2010.doc; Ugolnaja promislennosztj. Minenergo. <http://minenergo.gov.ru/activity/coalindustry/coalsector/report.php>)

Az elmúlt évtizedekben az oroszországi szénbányászatban folyamatosan csökkent a mélyművelésű bányák részesedése a széntermelésből. 1970-ben a széntermelés 62,6 százaléka, 1980-ban 52,7 százaléka, 1990-ben 44,6 százaléka származott mélyművelésű bányából. 2008-ban már csak 31,9 százaléka (105 millió tonna),³⁰⁷ majd 2009-ben ez az arány 35,7 százalékra (107,4 millió tonna) emelkedett.³⁰⁸

2008-ban a kibányászott szén 74,9 százaléka (246 millió tonna) volt kőszén, 25,1 százaléka (82,6 millió tonna) pedig barnaszén. A kőszén részesedése nő: 2002 előtt még 70 százalék alatt volt.³⁰⁹ A 2008-ban kitermelt 326 millió tonna szén 20,2 százaléka (66 millió tonna) volt kokszolható szén.³¹⁰

A 2008-ban kitermelt szén 56,4 százaléka származott a Kuznyecki-medencéből, 14,1 százaléka a Kanszko-Acsinszkij-medencéből. A Kuznyecki-medencétől és a Kanszko-Acsinszkij-medencétől keletre fekvő régió 22,1 százalékot adott: Kelet-Szibéria 12,3 százalékot, a Távol-Kelet 9,8 százalékot. Oroszország európai felének súlya mindössze 7,4 százalékra rúgott: a Pecsora-medence 4,0 százalékkal, a Donyec-medence 2,1 százalékkal, az Uráli-medence 1,2 százalékkal részesedett.³¹¹

2009-ben a Kanszko-Acsinszkij-medencében 23,4 százalékkal, a Kuznyecki-medencében 2,2 százalékkal, a Pecsora-medencében 7,8 százalékkal, a Donyec-medencében pedig 30,0 százalékkal csökkent a termelés.³¹²

A 2009-es energiastratégia szerint az oroszországi széntermelés a 2008-as 326 millió tonnáról az első szakaszban 314–350 millió tonnára, a második szakaszban 365–410 millió tonnára, a harmadik szakaszban 425–470 millió tonnára emelkedik.³¹³ A keleti régiók (Kanszko-Acsinszkij, Kelet-Szibéria, Távol-Kelet) részesedése a széntermelésben a 2008-as 33 százalékról az első fázisban 38–39 százalékra, a második fázisban 41–42 százalékra, a harmadik fázisban 46–47 százalékra nő.³¹⁴

³⁰⁷ *Rosszijszkij Sztatyiszticzeszkij Jezsegodnyik* 2009. Sztatyiszticzeszkij Szbornyik. Roszsztat, Moszkva, 2009, p. 388.

³⁰⁸ *Ugol*, 2010/3. sz., pp. 34–42.

³⁰⁹ *Rosszijszkij Sztatyiszticzeszkij Jezsegodnyik* 2009. Sztatyiszticzeszkij Szbornyik. Roszsztat, Moszkva, 2009, p. 388.

³¹⁰ *Energy Strategy of Russia for the period up to 2030*.

³¹¹ *Uo.*

³¹² Az orosz gazdaságfejlesztési minisztérium szerint. Az *Ugol* magazin számai kismértékben eltérnek ettől. (*Ugol*, 2010/3. sz., pp. 34–42.)

³¹³ *Energy Strategy of Russia for the period up to 2030*, pp. 147–148.

³¹⁴ *Uo.* p. 141.

4.3.2. Az orosz szénipar átalakulása, vállalati szereplők

A kilencvenes években 188 veszteségtermelő bányát zártak be Oroszországban.³¹⁵ A széntársaságok szövetségi támogatása az 1995-ös 1,5 milliárd dollárról 2004-re nem sokkal több mint 200 millió dollárra csökkent.³¹⁶

1997 végéig a szénipar tulajdonosi szerkezete gyakorlatilag változatlan volt, 2001 végére azonban már a magántulajdonban lévő társaságok adták a széntermelés 77,4 százalékát.³¹⁷ Nem sokkal később az állami tulajdon szerepe elhanyagolhatóvá vált. Az Energiastratégiai Intézet 2007-es átfogó jelentése arról számolt be, hogy mindössze két társaság maradt az állam tulajdonában: az Arktikugol Murmanszk megyében és a Kirovcskij ugolnij razrez a Szaha Köztársaságban. Együttes részesedésük az oroszországi széntermelésből 0,1 százalék alatt volt.³¹⁸ Az orosz Ugol magazin szerint ma Oroszországban 213 szénbányászati társaság működik.³¹⁹

Az IEA szerint a 98 oroszországi föld alatti bányából 57 nagy metántartalmú (2009-es adat).³²⁰ Oroszország a globális CMM-kibocsátás 6 százalékát adja: évi csaknem 2 milliárd köbmétert juttat az atmoszférába – és ez tovább fog nőni. Jelenleg csak nagyon kis részét hasznosítják a metánnak. A világ legnagyobb CMM-kibocsátói: Kína, az Egyesült Államok, Oroszország és Ukrajna.³²¹

Oroszország legnagyobb széntermelője és -exportőre a SZUEK széntársaság: 2009-ben rendre 29, illetve 28 százalékos részesedéssel. A második helyen a Kuzbasszrazrezugol (KRU) áll 15, illetve 19 százalékkal. További jelentős széntermelők: az SzDSz-Ugol (5%), a Mecsél (5%), a Juzskuzbasszugol (5%), az Irkutszke-nergo (4%), a Szibuglemet (4%), a Raszpadszkaja (4%), a Szeversztal (3%), a Russzkij Ugol (3%) és a Belon (2%).³²²

Az oroszországi piacvezető SZUEK a szénkészletek alapján a harmadik, a széntermelésével pedig a tízedik legjelentősebb vállalat volt 2009-ben a világon.³²³ A kokszolható szén legfőbb termelője Oroszországban: a Raszpadszkaja és a Juzskuzbasszugol.³²⁴

³¹⁵ Coal Mine Methane in Russia. Capturing the safety and environmental benefits. IEA, 2009.

³¹⁶ Milov, Vladimir–Coburn, Leonard L.–Danchenko, Igor: Russia's Energy Policy, 1992–2005. *Eurasian Geography and Economics*, 47. évf., 3. sz., 2006. május–június, pp. 285–313. (p. 301.)

³¹⁷ Artemiev, Igor–Haney, Michael: The Privatization of the Russian Coal Industry. Policies and processes in the transformation of a major industry. *Policy Research Working Paper*, 2820. sz., World Bank, 2002. április.

³¹⁸ *Toplivno-energeticeszkij komplex Rosszii 2000–2006 gg. Szpravocsno-analityiceszkij obzor*. IAC Energiija, Moszkva, 2007, p. 276.

³¹⁹ Ugol, 2010/3. sz., pp. 34–42.

³²⁰ Coal Mine Methane in Russia. Capturing the safety and environmental benefits. IEA, 2009.

³²¹ Uo. pp. 8–9.

³²² A fennmaradó társaságok részesedése 21 százalék. (SUEK Annual Report 2009, p. 13. <http://www.suek.ru/en/page.php?id=498&mfile=2303>)

³²³ SUEK Annual Report 2009, p. 12.

³²⁴ Ugol, 2010/3. sz., pp. 34–42.

A rendszeralkotó vállalatok 2008 végén Oroszországban elfogadott listájára hat széntársaság került fel: a Szibuglemet Holding, a SZUEK, a Belon-csoport, a Russzkij Ugol, a Raszpadszkaja és a Kuzbasszrazrezugol.³²⁵

2009 decemberében a – még 2008 decemberében felállított – válságkezeléssel foglalkozó kormánybizottság véglegesítette a monovárosok, az „egyiparos” városok listáját. Ezek a települések 2010-ben állami támogatásban részesülnek. A listára 27 város került fel. Ebből három szénipari: Gukovo (Rosztov megye), Prokopjevsk és Lenyinszk-Kuznyeckij (Kemerov megye).³²⁶

A széntermelés 2009-ben átlagosan 165 ezer embert foglalkoztatott Oroszországban, 19,6 ezerrel kevesebbet, mint 2008-ban.³²⁷

A 2030-ig szóló energiasztratégia 2007-es állandó árakon számolva összesen 68–76 milliárd dolláros beruházásigénnyel számol a szénipar egészében. Ebből az első fázisra 12–13 milliárd dollárt, a második fázisra 14–16 milliárd dollárt, a harmadik fázisra 42–47 milliárd dollárt szánnak.³²⁸

4.3.3. Szénfelhasználás Oroszországban

Az Ugol magazin szerint az orosz szénbányászati társaságok 2009-ben 279 millió tonna szenet szállítottak le, szemben a 2000-es 245,3 millió tonnával. A 279 millió tonnából belföldre 181,9 millió tonna került, 97,1 millió tonnát pedig külföldön értékesítettek.

Az orosz szén legnagyobb fogyasztói az erőművek, majd az acélgégyártás következik. A 2009-es 181,9 millió tonnából az erőműveknek 88,4 millió tonna, kokszolásra 38 millió tonna, a lakosság, a kommunális szükségletek és az agráripari komplexum részére pedig 24,4 millió tonna szenet értékesítettek.³²⁹

A szén részesedése Oroszországban a villamosenergia-fejlesztésben 16,7 százalék (2007-es adat).³³⁰ A szén a hőerőművekben felhasznált tüzelőanyag 26 százalékát adja (2008-as adat).³³¹ A kormány hosszabb távon növelné a szén súlyát a hőerőművekben, míg a gázét csökkentené. A 2009-es energiasztratégia szerint a gáz részesedése az első szakaszban még nem változik (a 2008-as 70,3%-kal szemben 70–71% lesz), a második szakaszban azonban 65–66 százalékra, a harmadik szakaszban pedig 60–62 százalékra mérséklődik. A szén részesedése a 2008-as 26 százalékról a második szakaszban 29–30 százalékra, a harmadik szakaszban

³²⁵ SteelGuru, 2009. január 3. http://www.steelguru.com/raw_material_news/6_coal_companies_included_into_the_strategic_list_of_Russia/77234.html

³²⁶ Ugolnaja promislennoszty. Minenergo. <http://minenergo.gov.ru/activity/coalindustry/coalsector/report.php>

³²⁷ Uo.

³²⁸ *Energy Strategy of Russia for the period up to 2030*, p. 150.

³²⁹ Ugol, 2010/3. sz., pp. 34–42.

³³⁰ IEA http://www.iea.org/stats/electricitydata.asp?COUNTRY_CODE=RU

³³¹ *Energy Strategy of Russia for the period up to 2030*, p. 142.

34–36 százalékra nőne. A kormány által 2008 februárjában elfogadott, villamos energetikai létesítményekkel foglalkozó terv – amelyet Lenin híres, 1920-as villamosítási terve, a GOELRO után csak GOELRO–2-nek szokás nevezni – szerint a szén aránya ennél sokkal ambiciózusabban emelkedne: a 2006-os 25,3 százalékról 2020-ra egyenesen 39,5 százalékra. Ám ha a gázárak nem növekednek jelentősen, akkor az áramtermelők továbbra is a földgázt fogják előnyben részesíteni.

A jelentős szénexport ellenére Oroszország nem elhanyagolható nagyságban importál is. Az IEA adatai szerint 1991-ben, 1993-ban és 1994-ben még az orosz kőszénimport meghaladta az exportot.³³² Ezekben az években rendre 46,9, 28,2 és 27,2 millió tonnára rúgott.³³³ A 2008-as 30,9 millió tonna 1992 óta a legmagasabb volumen volt. A lignit- és barnaszén-behozatal 909 ezer tonnát ért el.³³⁴

A szén minimális kivétellel Kazahsztánból érkezik; a kőszén szinte kizárólag energetikai szén, amelyet az uráli régió áram- és hőellátásához használnak fel.³³⁵ Kazahsztán kis mennyiségben exportál kokszolható szenet Ukrajnába. Eközben Ukrajna az elmúlt években évi átlag 4 millió tonna energetikai szenet és antracitot, valamint 1–2 millió tonna kokszolható szenet exportált saját termelésből.³³⁶

4.3.4. Szénárak

Ellentétben a gázzal, a szénárát még a kilencvenes években felszabadították Oroszországban, jóllehet 2010 áprilisában a piaci elemzők úgy vélték, hogy még (bőven) vannak árnövekedési lehetőségek a szénnél is Oroszországban.³³⁷

A Gazprom 2005 közepén arra panaszkodott, hogy Oroszországban a szén csaknem 14 százalékkal drágább a gáznál, a fűtőolaj egységára pedig több mint kétszerese a gázénak.³³⁸ Az IEA szerint a gáz és a szén belföldi árának az aránya 1:1 volt 2005–2006-ban, szemben a feltételezetten a gáz szénrel való helyettesítéséhez szükséges 1,6:1-gyel.³³⁹ A 2009-es energiastratégia egyenesen azt a célt tűzte ki, hogy a gáz és a szén belföldi árának aránya 1,8–2,2-re nőjön az első

³³² *Russia Energy Survey 2002*. IEA, 2002, p. 153.

³³³ *IEA Coal Information 2009*. IEA, 2009, p. II.32.

³³⁴ *Rosszijszkij Sztatyiszticeszkij Jezsegodnyik 2009*. Sztatyiszticeszkij Szbornyik. Roszsztat, Moszkva, 2009.; *Tamozsennaja sztatysztika vnyesnyej torgovli Rosszijszkij Fegyercii (2008 god)*. Fegyernalnaja tamozsennaja szluzsba Rosszii, Moszkva, 2009, p. 189.

³³⁵ *Minyerall* <http://www.mineral.ru/Facts/russia/131/297/index.html>

³³⁶ *VdKI Annual Report 2010*, pp. 72–74.

³³⁷ *RT*, 2010. április 23. <http://rt.com/Business/2010-04-23/chinese-demand-russian-coal.html>

³³⁸ *Gazprom's annual general shareholders' meeting to convene 24 June 2005*. Gazprom – Annual Meetings, 2005, p. 13. http://old.gazprom.com/documents/Miller_24.06.2005_eng.ppt

³³⁹ Rosner, Kevin: *Russian Coal: Europe's New Energy Challenge*. Climate & Energy Paper Series, GMF, 2010, p. 15. <http://www.gmf.us.org/galleries/pdf/GMF753520CE20Russian20Coal20Rosner20030810.pdf>

szakaszban, a harmadik szakaszban pedig már 2,5–2,8-re.³⁴⁰ Ahhoz, hogy a szén versenyképes legyen a gázzal, a vasúti szállítási tarifákat csak nagyon kis mértékben lehetne növelni, amelyet azonban az RZsD nem üdvözöl.³⁴¹

4.4. Az orosz szénexport

Ausztrália és Indonézia után Oroszország a harmadik legnagyobb szénexportőr. Ahogy láthattuk, az Oroszországban kitermelt szén mindössze harmada kerül exportra. Az orosz kőszénexport a 2000-es 44,1 millió tonnáról 2007-re 98,0 millió tonnára nőtt, majd 2008-ra 97,5 millió tonnára mérséklődött. 2008-ban mindehhez 617 ezer tonna lignit- és barnaszénexport társult.³⁴² Az orosz kőszénexport 2009-ben 105 millió tonnára rúgott, ami azt jelenti, hogy 2008-hoz képest – a válság alatt – növekedés ment végbe.^{343; 344}

A 2003-as 2020-ig szóló energiastratégia különösen alulbecsülte a szénexport nagyságát.³⁴⁵ A 2030-ig szóló energiastratégia a szénexport szintén csak kismértékű növekedését vetíti előre.³⁴⁶ A 2008-as 70 millió t u. t.-ról (tonna egyezményes tüzelőanyag) az első szakasz végére 72–74 millió t u. t.-t, a második szakasz végére 74–75 millió t u. t.-t, a harmadik szakasz végére pedig 69–74 millió t u. t.-t vár.

4.4.1. A szénexport viszonylati megoszlása

2009-ben az orosz szénexport 93,6 százaléka ment a távoli külföldre (2008-ban 90,4%-a), 6,4 százaléka pedig a közeli külföldre (2008-ban 9,6%-a). A FÁK-on kívüli export több mint 20 százalékkal nőtt, miközben a FÁK-kivitel kevesebb mint a felére esett vissza.³⁴⁷

Az orosz vámstatisztikák szerint az orosz kőszén legnagyobb importőre 2008-ban Ukrajna (13,4 millió tonna), az Egyesült Királyság (12,7 millió tonna), Török-

³⁴⁰ *Energy Strategy of Russia for the period up to 2030*, p. 158.

³⁴¹ Mitrova, Tatiana: *The Economy of Gas and Domestic Consumption*. Konferencia-előadás, Paris, 2008. november 27.

³⁴² A Roszstat és az orosz vámstatisztikák alapján. Az IEA 2007-ra 100,2, 2008-ra 101,4 millió tonnás orosz kőszénexportot ad meg. (*IEA Coal Information 2009*. IEA, 2009, p. II.29.)

³⁴³ *Rosszija v cifrah*. Roszstat, Moszkva, 2010. http://www.gks.ru/bgd/regl/b10_11/IssWWW.exe/Stg/d2/26-14.htm

³⁴⁴ Az orosz energetikai minisztérium 103 millió tonnáról számolt be. (Ugolnaja promislennoosztj. Minenergo. <http://minenergo.gov.ru/activity/coalindustry/coalsector/report.php>)

³⁴⁵ *Energy Strategy of Russia for the period up to 2030*, p. 134.

³⁴⁶ *Uo.* p. 136.

³⁴⁷ Ugolnaja promislennoosztj. Minenergo. <http://minenergo.gov.ru/activity/coalindustry/coalsector/report.php>

ország (10,1 millió tonna), Japán (9,0 millió tonna), Dél-Korea (6,6 millió tonna) és Finnország (6,2 millió tonna) voltak. Az orosz lignit és barnaszén legfőbb vásárlói ugyanekkor Japán (271 ezer tonna) és Magyarország (198 ezer tonna) voltak.^{348; 349}

Az orosz energetikai minisztérium szerint a kokszolható szén 2009-ben 8,7 százalékkal (2008-ban 8,3%-kal) részesedett az orosz szénexportból.^{350; 351} Ukrajna a legnagyobb kokszzsénvásárlója Oroszországnak. 2010 első felében a második helyen Svájc állt, majd Dél-Korea következett.³⁵²

6. táblázat: Az orosz kőszén legjelentősebb exportpiacai 2008-ban (Mt)

Ukrajna	13,4	Ciprus	4,5	Szlovákia	1,7
Egyesült Királyság	12,7	Lengyelország	4,1	Belgium	1,5
Törökország	10,1	Lettország	4,0	Franciaország	1,4
Japán	9,0	Liechtenstein	2,7	Románia	1,4
Dél-Korea	6,6	Spanyolország	2,6	Dánia	1,3
Finnország	6,2	Németország	2,6		
Hollandia	4,8	Bulgária	2,5		

Forrás: *Tamozsennaja sztatyisztika vnyesnyej torgovli Rosszijszkoj Fegyercii (2008 god)*. Fegyeralnaja tamozsennaja szluzsba Rosszii, Moszkva, 2009, p. 60.

³⁴⁸ *Tamozsennaja sztatyisztika vnyesnyej torgovli Rosszijszkoj Fegyercii (2008 god)*. Fegyeralnaja tamozsennaja szluzsba Rosszii, Moszkva, 2009, p. 60.

³⁴⁹ Az orosz vámstatisztikáktól az IEA adatai gyökeresen eltérnek. Az IEA szerint például csak energetikai szénből az Egyesült Királyságba 20,9 millió tonna irányult Oroszországból 2008-ban, szemben az orosz vámstatisztikákban szereplő 12,7 millió tonnás kőszénexporttal. A 2007-es számok rendre 18,3 és 15,2 millió tonna. (*IEA Coal Information 2009*. IEA, 2009, p. IV.43.; *Tamozsennaja sztatyisztika vnyesnyej torgovli Rosszijszkoj Fegyercii (2008 god)*. Fegyeralnaja tamozsennaja szluzsba Rosszii, Moszkva, 2009, p. 54.)

³⁵⁰ Ugnolnaja promislennoszty. Minenergo. <http://minenergo.gov.ru/activity/coalindustry/coalsector/report.php>

³⁵¹ Az IEA szerint ennél magasabb a kokszolható szén részesedése az orosz exportban: 2008-ban a 101,4 millió tonnás kőszénexportból 15,5 millió tonnára rúgott. A legjelentősebb vásárlók Ukrajna (6,4 millió tonna), Japán (2,3 millió tonna) és Románia (1,1 millió tonna) voltak. (*IEA Coal Information 2009*. IEA, 2009, p. II.29. és p. IV.42.)

³⁵² *Minprom*, 2010. július 19. <http://minprom.ua/articles/47269.html>; *SteelGuru*, 2010. január 5. http://www.steelguru.com/raw_material_news/Russia_increases_coal_supplies_to_global_market_in_Q1_2010/149269.html;

4.4.1.1. Európa

Oroszország az EU27 legnagyobb szénszállítója. Az Európai Uniótól jövő kőszénimportban Oroszország részesedése 2009-ben 30,0 százalék volt (53,6 millió tonna), szemben a 2008-as 25,9 százalékkal (54,9 millió tonna). 2009-ben Kolumbia részesedése 17,8, Dél-Afrikaé 15,9, az Egyesült Államoké 12,8, Ausztráliaé 8,5, Indonéziáé pedig 7,1 százalékot képviselt.³⁵³ Lengyelország szénimportja Oroszországból 2009-ben 90 százalékkal – 7 millió tonnára – nőtt.³⁵⁴

4.4.1.2. Ázsia

A legnagyobb globális szénimportőrök nem Európában, hanem a távol-keleti orosz régiók szomszédságában helyezkednek el.³⁵⁵ Oroszország profitált is ebből a közelségből. 2009-ben a negyedik legjelentősebb szénexportőr volt Kínába: a teljes 126,5 millió tonnás kínai importból 11,8 millió tonnával részesedett. Ausztrália 44,6, Indonézia 30,5, Vietnam 23,9, Mongólia 6,0, Kanada 4,1, Észak-Korea 3,6, az Egyesült Államok 0,8, Dél-Afrika 0,7, Új-Zéland pedig 0,3 millió tonna szenet szállított Kínába.³⁵⁶ Az orosz szén Kínába a távol-keleti kikötőkből, illetve vasúttal a Zabajkalszk–Mancsouli vonalon érkezik.³⁵⁷

Nagy jelentőségű a jövőre nézve az a közelmúltban kötött orosz–kínai egyezmény, miszerint Kína 6 milliárd dolláros hitelt nyújt Oroszországnak, orosz részről pedig az elkövetkező öt évben legalább évi 15 millió tonnára, majd az az utáni 20 évben évi több mint 20 millió tonnára nőnek a szénszállítások.³⁵⁸

4.4.2. Tengeri kőszén-kereskedelem a világon és Oroszország

A Németországi Szénimportőrök Szövetsége, a VdKI gyűjtése szerint a tengeri kőszén-kereskedelem az elmúlt öt évben több mint 25 százalékkal nőtt: a 2004-es

³⁵³ *Data in focus*, Eurostat, 2009/18. sz., p. 4. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-QA-10-019/EN/KS-QA-10-019-EN.PDF; *Data in focus*, Eurostat, 2010/19. sz., p. 4. http://www.edstatis.de/de/downloads/sif/qa_09_018.pdf

³⁵⁴ *Rusmet.com*, 2010. január 14. <http://rusmet.com/news.php?id=16615>

³⁵⁵ *Business Monitor Online*, 2010. június 24. <http://www.allbusiness.com/transportation/transportation-regulation-policy/14702241-1.html>

³⁵⁶ Morse, Richard K.–He, Gang: *The World's Greatest Coal Arbitrage: China's Coal Import Behavior and Implications for the Global Coal Market. Working Paper*, Stanford University, Program on Energy and Sustainable Development, 94. sz., 2010. augusztus, pp. 6–7. http://iis-db.stanford.edu/pubs/22966/WP_94_Morse_He_Greatest_Coal_Arbitrage_5Aug2010.pdf

³⁵⁷ Ugolnaja promislennoosztj. Minenergo. <http://minenergo.gov.ru/activity/coalindustry/coalsector/report.php>

³⁵⁸ China Loans \$6Bln to Secure Coal. *The Moscow Times*, 2010. szeptember 8.

685 millió tonnáról 2009-re 859 millió tonnára.³⁵⁹ Utóbbi mennyiségből az energetikai szén 658 millió tonnát, a kokszolható szén 201 millió tonnát tett ki.³⁶⁰

Az energetikai szén tengeri kereskedelmében az atlanti piac (Észak-, Közép- és Dél-Amerika keleti partvidéke; Európa, beleértve a Földközi-tengeri partot; valamint Afrika északi és nyugati partvidéke) nagysága nemcsak relatív, hanem abszolút értelemben is csökkent, miközben a csendes-óceáni térség erőteljesen bővült.

7. táblázat: Az energetikai szén tengeri kereskedelme a VdKI adatai alapján:
az egyes piacok nagysága és Oroszország exportszerpe (Mt)

	2006	2007	2008	2009
Atlanti	242	229	232	187
Oroszország	55	53	56	53
Csendes-óceáni	353	389	400	471
Oroszország	12	19	19	32

Forrás: Saját szerkesztés a VdKI éves jelentései alapján.

Az atlanti piac részesedése 2009-ben 28 százalék (187 millió tonna) volt, a csendes-óceáni térségé 72 százalék (471 millió tonna). Oroszország az atlanti piacon 53 millió tonnát (28,3%-os részesedés), a csendes-óceáni térségben 32 millió tonnát (6,8%-os részesedés) értékesített. Az atlanti piacon a legjelentősebb szereplő Kolumbia, 2009-ben 31,0 százalékos részesedésével. A csendes-óceáni térségbe Indonézia (45,9%) és Ausztrália (28,0%) a legnagyobb exportőrök, őket követi Oroszország (6,8%) és Dél-Afrika (6,8%), majd Vietnam (5,3%) és Kína (4,7%) jön a sorban. Az atlanti piacot különösen erősen érintette a gazdasági válság. A kereslet 19 százalékkal, 45 millió tonnával esett vissza. A csendes-óceáni térség ezzel szemben 2009-ben is dinamikusan bővült tovább. Ausztrália 13 millió tonnával, Indonézia 28 millió tonnával, Vietnam 6 millió tonnával növelte a Kínának szánt exportját. Ahogy már említettük, Oroszország – a távol-keleti kikötőinek köszönhetően – szintén profitált Kína pótlólagos importigényéből.³⁶¹

A kokszolható szén globális piacának nagysága (a tengeri kereskedelemben) 2009-ben 201 millió tonnára rúgott. Oroszország részesedése az exportban 5 millió tonnával 2 százalék volt. Ausztrália súlya 67 százalékot (134 millió tonna), az Egyesült Államoké 16 százalékot (32 millió tonna), Kanadáé 10 százalékot (21 millió tonna), Kínáé pedig egy százalékot (egy millió tonna) képviselt.³⁶²

³⁵⁹ Vö. az IEA *Coal Information* 2009 számaival (pp. II.29–II.30.).

³⁶⁰ A 2009-es adatok még nem véglegesek.

³⁶¹ VdKI *Annual Report* 2010, p. 20.

³⁶² Uo. p. 25.

A legnagyobb orosz mélyművelésű bányában, a Raszpadszkaja bányában (a cég neve is Raszpadszkaja) történt 2010. májusi metánrobbanásoknak komoly hatásuk lehet az ázsiai exporttervekre, minekután a belföldi piacot is el kell látni. A 2008-as Mecsél-ügy pedig megmutatta, hogy ezt az Oroszországban kokszolható szenet termelőknél komolyan kell venniük.³⁶³ A Raszpadszkaja társaság kizárólag kokszolható szenet termel, amelynek mennyisége 2009-ben 10,6 millió tonna volt. A 10,6 millió tonnából 6,9 millió tonna származott a Raszpadszkaja mélyművelésű bányából 2009-ben.³⁶⁴ Ez az Oroszországban bányászott kokszolható szén 11–12 százaléka.³⁶⁵ A szerencsétlenség következtében Ukrajnának valószínűleg az amerikai és az ausztrál importra kell koncentrálnia.³⁶⁶ 2009-ben a Raszpadszkaja értékesítésének 72 százaléka bonyolódott le belföldön. Az export 73 százaléka Ukrajnába irányult. Ázsia részesedése 22 százalékot tett ki: Kína 10 százalékot, Korea és Japán 6-6 százalékot. Ázsia azonban új fejlemény.³⁶⁷

4.4.3. Orosz exportútvonalak

2005-ben az orosz export 16 százaléka ment vasúton, míg a többi tengeren. A tengeri export 45 százaléka, illetve a teljes export 39 százaléka az ukrán és balti kikötőkön át valósult meg.³⁶⁸

Az oroszok a saját kikötőikre koncentrálnának a szénexportban, különösen a balti régióban, minekután a balti államokban magasak a tranzitdíjak. Riga egyelőre tartja a pozícióját. A balti-tengeri és az észak-oroszországi kikötőkön át 2009-ben 46,2 millió tonna szenet exportáltak, a Fekete-tengeren (Ukrajna és Dél-Oroszország) 14,9 millió tonnát, a távol-keleti kikötőkből 28,4 millió tonnát. A VdKI szerint a 90 millió tonnás tengeri kőszénexportból 85 millió tonna volt az energetikai szén, 5 millió tonna a kokszolható szén.³⁶⁹

³⁶³ Bloomberg, 2010. május 18. <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601095&sid=apSYaSI Z6V0c>

³⁶⁴ Update: Raszpadszkaja coal production breakdown by enterprises for the period 2007-2009, 1Q2010. 2010. május 17. http://www.raspadszkaya.com/docs/RASP_PR_Production_Breakdown_17May2010_ENG.pdf

³⁶⁵ HVG.hu, 2010. május 11. http://hvg.hu/vilag/20100511_sziberiai_banyabaleset

³⁶⁶ New Europe, 2010. május 30. <http://www.neurope.eu/articles/101193.php>

³⁶⁷ OAO Raszpadszkaja – FY2009 IFRS Financial Results and 1Q2010 Operating Results. Investor Presentation, 2010. április 14., p. 5. http://www.raspadszkaya.com/upload/files/RASP_FY2009_Investor_Presentation_ENG.pdf?FileID=122

³⁶⁸ Yakubov, Alexander: Russia's Coal Producers: The Search For Quality. CentreInvest Group, 2006. március 2., p. 18. http://www.skrin.com/analytics/reviews/documents/coal_060302_eng.pdf?0173d81c30564060ad529f3ca5df4f7b

³⁶⁹ VdKI Annual Report 2010, pp. 74–74. és pp. 96–97.

4.4.4. A szállítási költségek különös jelentősége az orosz exportban

Oroszország hatalmas mérete és a szénbányák elhelyezkedése következtében jellemzően óriásiak a szállítási távolságok az államhatárig, illetve a tengeri kikötőig. Az orosz szénexport zöme (2009-ben 85,5 százaléka) a Kuznyeck-medencét magában foglaló Nyugat-szibériai Gazdasági Körzetből származik.³⁷⁰ A magas vasúti szállítási költségek miatt a szénárak csökkenése különösen érzékenyen hat Oroszországra. A vasúton a kilométerre vetített költség alacsony, de a hatalmas szállítási távolság elfedi ezt.³⁷¹ A Raszpadszkaja 2009 júniusában arra panaszkodott, hogy a szállítási költségek a FOB-árak 30–35 százalékát teszik ki, míg egy évvel korábban ez 9–16 százalék volt. A szakértők azt hangsúlyozzák, hogy az orosz kikötők a legdrágábbak közé tartoznak a világon: ez tonnánként 10 dolláros költséget jelent, miközben 2–3 dollár a globális átlag. Oroszországban munkaerő-igényes a technológia, szemben Ausztráliával és Kínával.³⁷²

4.4.5. Szűk keresztmetszetek az orosz export-infrastruktúrában

A Business Monitor International (BMI) szerint az exportpotenciált az ország fejletlen logisztikai és teherszállítási szektora húzza le. Oroszország a Világbank logisztikai versenyképességet mérő 2010-es listáján az úgynevezett Logistics Performance Index alapján a 155 állam közül mindössze a 94. helyen áll, vagyis a hét legnagyobb szénexportőr közül az utolsó.³⁷³

A Raszpadszkaja azt hangsúlyozza, hogy a vasútvonalak és a tengeri kikötők szűk kapacitása továbbra is problémát okoz a szállítmányok Európából Ázsiába való átirányításának.³⁷⁴ A SZUEK szerint bár Oroszországnak kicsi az ázsiai piacon a részesedése, jelentős lenne a potenciál, ha a logisztikai akadályokat leküzdénék.³⁷⁵

Úgy tűnik, hogy a kormány felismerte, ha Oroszország ki akarja aknázni szénpotenciálját, akkor több beruházásra van szükség a teherszállításba. Igor Szeccsin miniszterelnök-helyettes 2010 nyarán bejelentette, hogy a kormány széntermi-

³⁷⁰ Ugolnaja promislennoszty. Minenergo. <http://minenergo.gov.ru/activity/coalindustry/coalsector/report.php>

³⁷¹ Reuters, 2010. február 5. <http://www.cfdspors.com/news/equity-news/analysis-russia-coal-margins-seen-squeezed-in-2010-92262>

³⁷² Reuters, 2009. június 19. <http://uk.reuters.com/article/idUKLJ64292720090619>

³⁷³ Business Monitor Online, 2010. június 24. <http://www.allbusiness.com/transportation/transportation-regulation-policy/14702241-1.html>

³⁷⁴ OAO Raszpadszkaja – Russia's Leader in Coking Coal. VI International Conference "CIS Coal 2010", Alushta, Ukraine, 2010. március 10–12., p. 13. http://www.raspadszkaya.com/upload/files/Alushta_Conference_CIS_Coal_%2010-12_March_2010_ENG.pdf?FileID=120

³⁷⁵ Pertsovskiy, Oleg: SUEK. p. 4. http://www.unescap.org/esd/energy/trade_and_cooperation/cooperation/gbd2/documents/gbd2-s2-Russia-MrPertsovskiy.pdf

nál-építési átfogó program kidolgozását tervezi. Eddig az infrastruktúrafejlesztés mozgatórugói a bányászati társaságok voltak.³⁷⁶

A 2009-es energiasztratégia szerint a tengeri kikötői szénterminálok kapacitása 2005-höz képest az első fázisban 25 százalékkal, a második fázisban 50 százalékkal, a harmadik fázisban 75 százalékkal nő. 2008-ban a 2005-ös szintet 10 százalékkal haladta meg a terminálok kapacitása.³⁷⁷

5. Összegzés és kitekintés

Oroszország a szuperhatalmi státusból a kilencvenes években legfeljebb regionális gazdasági középhatalommá süllyedt, majd a putyini időkben megerősödve energetikai nagyhatalommá lépett elő.

A Szovjetuniótól öröklött pozíciójával élő Oroszország – a stratégiai ágazatok feletti állami ellenőrzés közepette – nagymértékben az energetikára támaszkodva várja el, hogy a kilencvenes évek valós és vélt sérelmeit követően ismét nagyhatalomként kezeljék. Az energetikai nagyhatalmiság azonban nemcsak az orosz önbizalom helyreállításának, a legitim vagy az orosz fél által annak ítélt érdekek hangosabb képviselésének a lehetőségét hordozza – megjegyezve, hogy az energia-nagyhatalmiság túlhangsúlyozása egyúttal a gyengeséget is jelzi³⁷⁸ –, hanem komoly feladatot és felelősséget terhel Oroszországra.³⁷⁹

2009 szeptemberében Dmitrij Medvegyev a korrupciót és a nyersanyagfüggőséget nevezte meg a jövő szempontjából két fő kérdésnek. Nem lesz könnyű azonban a tüzelőanyag-energetikai komplexum súlyát a 2009-es energiasztratégia szerinti szintre csökkenteni (a GDP-ben, az exportban, a beruházásokban stb.). Oroszország azzal is tisztában van, hogy a modernizációhoz szüksége van a Nyugatra.

2008 volt az első év, hogy az OECD-n kívüli energiafelhasználás nagyobb volt, mint az OECD-államoké. Az IEA 2010 őszén az előzetes adatokból úgy látta, hogy 2009-ben Kína megelőzte az Egyesült Államokat az energiafelhasználásban. A BP metodológiája szerint csak a második legnagyobb energiafelhasználó volt, de beszédes, hogy 2000-ben még az Egyesült Államok energiafelhasználásának a felét érte csak el. Oroszország tudatában van annak, hogy mint vezető energia-exportőrnek reagálnia kell erre. A szénnél és különösen az olajnál fontos lépéseket tett, a gáznál azonban határozottan rosszul áll.

³⁷⁶ *Business Monitor Online*, 2010. július 5. <http://www.allbusiness.com/trade-development/international-trade-export/14768950-1.html>

³⁷⁷ *Energy Strategy of Russia for the period up to 2030*, p. 141.

³⁷⁸ Saunders, Paul J.: *Russian Energy and European Security: A Transatlantic Dialogue*. The Nixon Center, Washington, DC, 2008. február, p. v.

³⁷⁹ Weiner Csaba: *Az orosz gázipar helyzete a világ gazdaságában és hatása a nemzetközi együttműködésre*. Doktori értekezés. 2010. április.

Felmerülő kérdés, hogy a gáztermelésben az orosz–amerikai, az olajtermelésben pedig az orosz–szaúdi helycsere mennyi ideig marad fenn.

Az orosz olajtermelés a korábbi peak oilos várakozásokkal szemben 2010 szeptemberében ismét posztszovjet csúcsot döntött (napi 10,16 millió hordóval), miközben az OPEC 2008 decembere óta fenntartja a kitermelési kvótát. Maga Putyin is tisztában van azzal, hogy milyen irritáló ez az OPEC számára. Oroszország ismételten ígéri: a jövőben koordinálni fognak a 2010-ben éppen 50 éves OPEC-kel, ám ez aligha hiteles az OPEC szemében.³⁸⁰ 2008-ban az IEA alapszcenáriójában még úgy vélte, hogy 2030-ig Szaúd-Arábia marad a legnagyobb olajtermelő a 2007-es napi 10,2 millió hordóról 15,6 millió hordóra növekvő volumennel.³⁸¹ A 2010 szeptemberében napi 8,28 millió hordós kitermelésével Szaúd-Arábia napi 4,2 millió hordós szabad kapacitással rendelkezett.³⁸² A szaúdi kitermelési kapacitásnak (napi 12,5 millió hordó) megfelelő orosz olajtermelésre pedig nem számíthatunk.

Az oroszországi olajtermelés alakulásában jelentős szerepet kapnak a kedvezmények, az orosz gazdaságban ismét helye van a szelektív kedvezményeknek. Az egyes olajtársaságok az államra várnak, legutóbb éppen a Lukoil volt így a Kaszpi-tengeren.

Az olajipar nemzeti bajnoka, a Rosznyefty agresszíven növekedett belföldön, stratégiai érdeklődésének a középpontjában Kelet-Szibéria és a Távol-Kelet áll. A Rosznyefty ma már a kínai gázexportban is részt venne. A Lukoil viszont az új tízéves stratégiájában a beruházásokat a Kaszpi régióba, Irakba és Nyugat-Afrikába fogja irányítani, ami olajtermelésének esését hozhatja.³⁸³ A közepes méretű vertikálisan integrált orosz olajtársaságok közül a Jevtusenkov ellenőrzése alá került Basznyeftyre lesz érdemes odafigyelni a jövőben.

Oroszország hangsúlyos távol-keleti olajpolitikát visz. A kormány, illetve az állami (ellenőrzésű) vállalatok (Rosznyefty, Transznyefty) erőteljes szerepet vállalnak a kitermelés regionális átalakulásában, a kelet-szibériai termelés felfuttatásában és a keleti export érdekében. Mindez a sok milliárd dolláros vezeték megépítésén, az alkalmazott vezetékes szállítási tarifákon, az exportvám-kedvezményeken, a kitermelési adón jól nyomon követhető.

Ha az orosz olajexport a 2009-es energiasztratégiának megfelelően valóban nem nő, annak két alapvető következménye lesz. Először is, ha az új piacoknak nő a részesedésük a kivitelben, akkor a régieknek csökkenniük kell. Másodszor, a növekvő olajtermelés mellett tovább nőhet az olajtermélexport.³⁸⁴

Európa felé a tranzitországok kiiktatása a cél az olajexportban. Nagy kérdés, hogy Oroszország mekkora mennyiséget terel át a Barátság kőolajvezetékéből.

³⁸⁰ Reuters, 2010. szeptember 17. <http://uk.reuters.com/article/idUKTRE68G2W720100917>

³⁸¹ *World Energy Outlook 2008*. IEA, Paris, 2008, p. 249.

³⁸² Dourian, Kate: OPEC at 50. *Insight*, Platts, 2010. december, pp. 26–28. <http://www.platts.com/IM.Platts.Content%5Caboutplatts%5Cmediacenter%5Copecat50geainsight.pdf>

³⁸³ LUKoil Output May Drop. *The Moscow Times*, 2010. október 27.

³⁸⁴ Astrov, Vasily: Current State and Prospects of the Russian Energy Sector. *Research Reports*, wiiw, 363. sz., 2010. június, p. 14. és p. 28.

Globális kontextusban nézve az orosz tüzelőanyag-energetikai komplexumból a legtöbb kérdés a gáz jövőjével kapcsolatban merül fel. A kínálati oldalon lezajló kettős forradalom (LNG-termelés és nem konvencionális gáztermelés) óriási kihívás elé állította Oroszországot, és legfőképpen a Gazpromot.

A gázpiacon a túlkínálat a vártnál lassabban tűnhet el, ami rossz hír a Gazpromnak. Addig a Gazprom is nagyon óvatos lesz a beruházásokkal. A Gazprom alapkoncepciója az, hogy a gázt előbb el kell adni, és csak azután következhet a kitermelési kapacitások kiépítése.³⁸⁵ Míg a Gazprom ez irányú érvelése elfogadható, addig az olajtermékekhez kötött árformulákhoz való ragaszkodása mára egyre nehezebben indokolható és védhető.

A legfőbb kihívás ma a gáziparban: az árazás kérdése. A Gazprom ragaszkodása ellenére az olajtermékekhez kötött ártól való elmozdulás megkezdődött. Fontos tudni, hogy a hub-árakon alapuló számlázás nem jelentené a hosszú távú szerződések végét. A meglévő szerződések maradnak, azonban a meghosszabbítások és az új szerződések valószínűleg rövidebb időtávra szólnak majd, illetve az ár és a volumen tekintetében sokkal rugalmasabb feltételekben állapodnak meg.³⁸⁶

A Gazprom részvétele a nem konvencionális gáztermelésben a technológiáról szól(na). A Gazprom nyilvánvalóan nem akar lemaradni úgy, mint az LNG-technológiánál.³⁸⁷

A Gazpromnak nem elég, hogy csökken a részesedése Európában, szembe kell néznie a 2009-ben elfogadott harmadik energiacsomaggal, s az energiacharta-folyamattal kapcsolatos kudarc is orvoslásra vár.

A Gazprom eddig sikeresen akadályozta meg a közép-ázsiai gáz (közvetlen) európai megjelenését. A transzkaszi gázvezeték nem valósult meg, s amíg a Kaszpi-tenger jogi helyzete nem rendeződik, aligha kivitelezhető. A transzkaszi projekt legnagyobb ellenzői Oroszország és Irán.

A Türkmenisztánból Kínába haladó gázvezeték fordulóponthoz jelentett a térségben. Kína türkmenisztáni sikere nemcsak a közép-ázsiai orosz pozíciókat rontja, hanem a Kínába menő orosz vezetékes exportterveket is. Másfelől viszont az orosz fél számára a kínai térnyerésnek pozitív hozadéka is van: amíg a kínaiakhoz kerül a türkmen gáz, Türkmenisztán addig sem nyugat felé (a Nabuccóba) diverzifikál.

Oroszország 2009-ben ismételtén visszaélt földrajzi adottságával Türkmenisztánnal szemben, ami még visszaüthet, ha 2015-ben az orosz küldöttség komoly szándékokkal utazik Asgabatba.³⁸⁸

³⁸⁵ Deák András: Az EU-n kívüli térségekbe irányuló orosz szénhidrogénexport perspektívái. In: Novák Tamás (szerk.): *Kelet-Európa Tanulmányok III. szám. Sikerek és kudarcok: a FÁK-térség energetikai és integrációs dilemmái*. MTA VKI, Bp., 2008, pp. 169–209.

³⁸⁶ Stern, Jonathan: Oil-based pricing represents a drag on the industry. *Financial Times*, 2010. május 25., p. 2.

³⁸⁷ Gazprom Moves to Methane Output. *The Moscow Times*, 2010. február 15.

³⁸⁸ Radio Free Europe/Radio Liberty, 2010. október 22. http://www.rferl.org/content/Medvedev_Brings_A_Strong_Hand_To_Gas_Negotiations_With_Turkmenistan/2196378.html

A Gazprom keleti vezetékes gázexportjának jövője meglehetősen bizonytalan. Az olajhoz hasonló elkötelezett keleti exportstratégia és elmélyülő kínai együttműködés nem látható a gáznál. A különféle oroszországi LNG-terminál-építési tervek ugyancsak nagyon kezdetleges állapotban vannak. Mindez azt jelenti, hogy a Gazprom Európa-függősége megmarad, amelyet az európai elkerülő vezetékek megépítéséig a tranzitország-függőség is tetéz. Az elkerülő vezetékekbe való beruházások, illetve az erőforrások ezekre való koncentrálása révén azonban az Európához való kötődés tovább erősödik.

Az oroszországi szénipar szintén számos problémával küzd: 1. alacsony a termelékenység (3–5-ször alacsonyabb, mint az Egyesült Államokban, Kanadában és Ausztráliában); 2. régi és elavult az eszközállomány; 3. a szénkészletek jellemzően távoli vidékeken helyezkednek el, ami nagy szállítási távolságokat és magas költségeket eredményez; 4. az energiapiacok és -árak kormányzati szabályozása (a földgáz árát még mindig mesterségesen alacsonyan tartják) pedig a széntüzelésű erőművek alacsony versenyképességéhez vezetett. A problémák ellenére a kétezres évek fejlődési trendje pozitívnak tekinthető a széniparban. A szénkitermelés nőtt, számos széntársaság és -bánya jelentősen növelte a termelési hatékonyságot. A magas metántartalom és a sújtólégveszély azonban továbbra is a hatékonyságnövelés korlátja marad.³⁸⁹

Míg az EU27 Unión kívüli importjában a kétezres években az orosz gáz súlya csökkent, addig az olajé és – még inkább – a szénéé nőtt. Az orosz szénimport részesedésének drasztikus növekedése azonban teljesen elkerülte a figyelmet.³⁹⁰ Oroszország európai pozícióját jelenleg az olcsó kolumbiai szén „veszélyezteteti”.³⁹¹

Miközben az európai szénpiac esett, Oroszország élni tudott a csendes-óceáni térség növekvő importigényével. A közelmúltban a szénipar előtt is feltűnt a kínai hitel lehetősége. Medvedgyev elnök 2009 júniusában a 2009 elején kötött „hitelt olajért” ügyletet tekintette mintának a gáznál is.³⁹²

Az energiahatékonyság hatalmas rejtett tartalékot jelent Oroszországban. A belföldi gázáremelés alapfeltétele annak, hogy energiahatékonysági beruházásokba fogjanak (különösen a villamosenergia-termelésben és az energaintenzív iparágakban), s az meg is térüljön.³⁹³

³⁸⁹ Coal Mine Methane in Russia. Capturing the safety and environmental benefits. IEA, 2009.

³⁹⁰ Deák, András: Europe speaks gas, Russia thinks oil? *EU Frontier Policy Paper*, Center for EU Enlargement Studies, CEU, 2. sz., 2010. június, p. 8.

³⁹¹ Reuters, 2010. február 5. <http://www.cfdspors.com/news/equity-news/analysis-russia-coal-margins-seen-squeezed-in-2010-92262>

³⁹² Medetsky, Anatoly: Medvedev, Hu to Speed Up Gas Talks. *The Moscow Times*, 2009. június 18.

³⁹³ Stern, Jonathan: Gas-OPEC: A Distraction From Important Issues of Russian Gas Supply to Europe. *Oxford Energy Comment*, Oxford Institute for Energy Studies, Oxford, 2007. február, p. 3.